

цск

ЛІТАРАТУРА і МАСТАЦТВА

16 ліпеня

2004 г.

№ 29/4266

АНОНС!

Рэформа адукацыі: неабходнасць, якая ўздымае шмат пытанняў

Беларуская адукацыя ў гэтым годзе прынесла шмат сюрпрызаў. Гэта і абавязковае тэсціраванне па адной з дзяржаўных моў, і змены тэрмінаў залічэння ва ўніверсітэты, і ўвядзенне спецкурсаў у школах, — што адбудзецца хутка.

Тым часам уступная кампанія ў ВНУ дасягнула свайго апагея.

Пра тое, з чым сутыкнуліся сёлетнія абітурыенты, пра перспектывы і памылкі рэформы адукацыі ў Беларусі — разказваюць міністр адукацыі Аляксандр РАДЗЬКОЎ, рэктар Белдзяржуніверсітэта Васіль СТРАЖАЎ і заслужаны настаўнік РБ Валерый ГЕРБУТАЎ.

2-3

Невялічкая вёсачка Гальшаны, што ў Ашмянскім раёне, некалі цэнтр магутнага княства, сустрэла нас надвячоркам прыгожымі старымі хатамі абাপал дарогі, векавымі будынінамі ды дзвярамі, што выходзяць не ў гародчык, а на вуліцу.

Адчуванне такое, што зараз прыйдзе ліхтаршык запальваць святло, а за вуглом па галоўнай вуліцы самавіта крочыць гарадавы...



Ці можна ўявіць сённяшнюю афішу Нацыянальнага акадэмічнага драматычнага тэатра імя Янкі Купалы без такіх спектакляў, як "Паўлінка", "Тутэйшыя", "Я не пакіну цябе"? Вядома ж, не!
Як і немажліва сабе ўявіць гэтыя спектаклі без народнай артысткі Беларусі **Марыі ЗАХАРЭВІЧ.**

Інтэрв'ю з актрысай чытайце на

СТАР.

10

Фота К. Дробава

Рэформа адукацыі: неабходнасць,

“Круглы стол”

Беларуская адукацыя ў гэтым годзе прынесла шмат сюрпрызаў. Гэта і абавязковае тэсціраванне па адной з дзяржаўных моў, і змены тэрмінаў залічэння ва ўніверсітэты, і ўвядзенне спецыяльнага курсу ў школах, — што адбудзецца хутка.

Тым часам уступная кампанія ў ВНУ дасягнула свайго апагея, але гэта не пазбавіла грамадства спрэчак аб мэтазгоднасці шматлікіх новаўвядзенняў. Пра тое, з чым сутыкнуліся сёлетнія абітурыенты, пра перспектывы і памылкі рэформы адукацыі ў Беларусі — у гутарцы з прадстаўніцамі эліты беларускай педагогікі, з тымі, хто стаяў ля вытокаў рэформы, і тымі, хто займаецца яе ўкараненнем зараз.

Прадстаўляем нашых суразмоўцаў:

Аляксандр РАДЗЬКОЎ, міністр адукацыі.

Васіль СТРАЖАЎ, фізік-тэарэтык, прафесар, рэктар Белдзяржуніверсітэта, экс-міністр адукацыі.

Валерый ГЕРБУТАЎ, фізік-тэарэтык, заслужаны настаўнік РБ, магістр педагогічных навук, пераможца першага і апошняга конкурсу “Настаўнік года СССР-1991”.

Рэформа

— Змены ў правілах прыёму ў вышэйшыя навучальныя ўстановы рэспублікі, агучаныя ў сярэдзіне снежня, шмат кім былі ўспрыняты як рэвалюцыйныя. Ці не здаецца Вам, што ўвядзенне адзінага дзяржаўнага іспыту — справа некалькі заўчасная?

Аляксандр РАДЗЬКОЎ:

— Абавязковы ўступны іспыт, які праводзіцца ў форме цэнтралізаванага тэсціравання па беларускай ці рускай мовах на выбар — гэта, лічу, неабходнасць, прадрыкаваная часам.

Ужо даўно адчувалася па водгуках бацькоў і саміх абітурыентаў, што мы павінны забяспечыць роўныя ўмовы для паступлення ў ВНУ, і цэнтралізаванае тэсціраванне стала спробай змяніць сітуацыю. Сёння мы пераходзім да абавязковага тэста па адной з дзяржаўных моў.

Мэта правядзення адзінага дзяржаўнага іспыту — стварыць усім абітурыентам роўныя магчымасці для паступлення ў вышэйшыя і сярэднія спецыяльныя навучальныя ўстановы за кошт забеспячэння аб'ектыўнасці ацэнкі вынікаў вучэбнай дзейнасці. Гэта ацэнка ўзроўню ведаў выпускнікоў адлюстроўвае ўсе аб'ём вучэбнай праграмы і мінімізуе элемент выпадковасці пры выстаўленні адзнакі.

Да таго ж, працэдура правядзення цэнтралізаванага тэсціравання прадумана і з'яўляецца найбольш беражлівым і гуманным варыянтам правяркі якасці ведаў. Выпускнікам, якія ўдзельнічалі ў абавязковым цэнтралізаваным тэсціраванні і тэсціраванні на платнай аснове, прадстаўлена магчымасць выбраць аднаго з двух сертыфікатаў для вынікавай атэстацыі і ўдзелу ў конкурсе пры паступленні ў вышэйшыя і сярэднія спецыяльныя навучальныя ўстановы.

Валерый ГЕРБУТАЎ:

— Рэформа сістэмы адукацыі — гэта не рэвалюцыя ў сэнсе поўнай лямкі папярэдняй сістэмы, а звалюцыя той, якая складалася раней. Мы перажылі колькі рэформаў, якія базіраваліся на інтэнсіўным падыходзе, дарэчы, як і ўсё ў нашай краіне: больш станкоў, больш вугля,



больш прадметаў, якія вывучаюць у школе, больш гадзін школьных заняткаў, большы аб'ём вучэбнага матэрыялу і г.д. Паступова склалася сітуацыя перагружкі і запатрабаваным стаў новы падыход — экстрэнсіўны: меней, але лепей.

Увогуле, любая рэформа павінна адказаць на некалькі асноўных пытанняў: *каго* вучыць, *каму* вучыць, *чаму* вучыць, *як* вучыць і *калі* вучыць?

У рэформе сённяшняй дастаткова выразна азначаны адказы толькі на некаторыя з іх. *Каго?* — усеагульная сярэдняя адукацыя; *калі?* — трохступеньчатая школа, пачынаючы з 6 гадоў: пачатковая, базавая і сярэдняя адукацыя. Пры гэтым, 11-12-я класы маюць прафіліраваны ўзровень, прызначаны для далейшага навучання па выбранай спецыяльнасці. *Каму?* — тут узнікае праблема педагогічнай адукацыі, фарміравання педагогаў, якія б свабодна арыентаваліся ў агульных і прыватных метадыках выкладання і кантролю ведаў. *Статус настаўніка павінен быць адным з самых высокіх у краіне, але эканамічна бедны настаўнік не здольны ўзгадаваць шматгранную Асобу, значыць, паўстае пытанне дзяржаўнай важнасці аб матэрыяльным забеспячэнні настаўніцтва, асабліва маладых спецыялістаў.*

Васіль СТРАЖАЎ:

— Гэта вельмі няпростое пытанне, і я магу выказаць шмат аргументаў як «за», так і «супраць».

Галоўны аргумент «за», як бы моцна тое ні гучала, — гэта сацыяльная справядлівасць: усе абітурыенты знаходзяцца ў роўных умовах. З другога боку, тэсціраванне абумоўлівае радыкальна новы падыход да арганізацыі працэсу навучання ў школе. І вось тут у мяне, зразумела, ёсць пытанні.

Я лічу, што ва ўмовах Беларусі нам патрэбна наступнае. Цэнтралізаванае тэсціраванне, без сумневу, існаваць павінна, але трэба ўзважыць, у якіх маштабах і па якіх прадметах. Па-другое, няхай застануцца алімпіяды, і не толькі рэспубліканскія, але і пры ўніверсітэтах. Нарэшце, экзамены па профільных прадметах павінны быць у кожным ВНУ. Напрыклад, калі я паступаю на фізічны факультэт, магчыма, мне і неабходна будзе прайсці тэсціраванне па фізіцы, — але яно не павінна выключаць уступнага іспыту па гэтай дысцыпліне.

Як бы мы ні змагаліся за творчы падыход да тэсціравання, яно мае свае “аўтама-

тычныя” — і даволі кансерватыўныя формы. “Крыжыкі-нулікі”, як ласкава называюць тэсціраванне абітурыенты, добрыя для “кантрольнага зрэзу” нашае адукацыі ў цэлым. Але для якаснай індывідуальнай ацэнкі ведаў няма нічога лепшага за пісьмовую форму, якая ўключае і тэарэтычныя пытанні, і задачы. Калі мы вернем



такі «стандартны» іспыт па профільнай дысцыпліне ў якасці абавязковага, то зможам пазбавіцца адмоўнага ўплыву тэсціравання, які сёння відавочны: школа рыхтуе сваіх вучняў не да таго, каб яны думалі, а да таго, каб маглі адгадаць адказ на тое ці іншае пытанне.

Што да тэсціравання па беларускай і рускай мовах, то гэта добра. Але некаторыя прадметы, такія, як літаратура, ні ў якім выпадку не павінны прымацца метадам тэсціравання, як гэта робіцца, напрыклад, у суседняй Расіі. Гэта глупства: літаратура павінна прымацца ў вуснай, і толькі ў вуснай форме.

— **Вялікі плюс агульнага тэсціравання ў тым, што апрацоўка адказаў праводзіцца камп'ютарам, што практычна выключае магчымасць падтасоўкі вынікаў. Аднак месца для чалавечага фактара ў сістэме ёсць: напэўна будучыя спробы выкрасці інфармацыю аб падрыхтаваных варыянтах тэстаў з камп'ютэрных баз даных. Як Вы лічыце, ці надзейна праводзіцца ахова тае інфармацыі?**

Аляксандр РАДЗЬКОЎ:

— Ахова інфармацыі ва ўстанове адукацыі “Рэспубліканскі інстытут кантролю ведаў” забяспечваецца сістэмай арганізацыйна-тэхналагічных мерапрыемстваў, накіраваных на захаванне канфідэнцыяльнасці інфармацыі.

База тэставых матэрыялаў для кожнага прадмета захоўваецца ў партатыўным камп'ютэры, які не мае сувязі са знешнімі і лакальнымі сеткамі і знаходзіцца ў сейфе памяшкання, абсталяванага сістэмай відэаназірання (запіс вядзецца кругласутачна) і сігналізацыяй.

Права доступу ў памяшканне мае вузкая асоба. Доступ у памяшканне дазваляецца толькі ў прысутнасці поўнага складу камісіі, у якую ўваходзяць: асоба, адказная за прыём і выдачу тэставых матэрыялаў, асоба, адказная за доступ у памяшканне для захавання базы тэставых матэрыялаў, і асоба, адказная за фарміраванне гэтай базы.

Фарміраванне канчатковых 10 варыянтаў тэстаў ажыццяўляецца камп'ютарам у прысутнасці старшыні Камітэта дзяржаўнага кантролю. Апрацоўка лістоў адказаў праводзіцца ў памяшканні з абмежаваным правам доступу.

Варыянты тэстаў тыражуюцца, раскладваюцца ў спецыяльныя канверты камісіяй і

запакоўваюцца ў валізы, якія пламбіруюцца і дастаўляюцца фельд'егерскай сувяззю ў пункты тэсціравання.

Валерый ГЕРБУТАЎ:

— Безумоўна, пытанне аб уцечцы інфармацыі ў РБ павінна вырашацца ў рамках Дэкрэта аб дзяржаўнай тайне, хоць эка-



намічны шпіянаж яшчэ існуе, а платнае тэсціраванне сёння — немалаважны чынік папаўнення дзяржаўнай казны.

Васіль СТРАЖАЎ:

— Няцяжка зрабіць так, каб інфармацыя была тайнай. Калі ж у навучальнай установе інфармацыя здабываецца неналежаным чынам, гэта вельмі лёгка заўважыць — па зменах у сярэднім паспяховасці абітурыентаў. Прыкра толькі тое, што амаль немагчыма кантраляваць, з якой аўдыторыі інфармацыя была скрадзена.

А вось праверка з дапамогай камп'ютэра мае і свае адмоўныя бакі, якія відавочныя для мяне як для экзаменатара. Калі Вы неўзабаве паставілі ў лісце адказаў плюс замест мінуса, ці з няўважлівасці напісалі “6”, калі трэба было напісаць “7”, гэта можа быць невялікім недалікам на звычайным пісьмовым іспыце — але ж гэта “поўная” памылка, калі адказы кантралюе камп'ютэр.

Гэта яшчэ адна прычына, з якой я лічу, што толькі экзамен у поўным сэнсе слова ў стане забяспечыць якасную ацэнку ведаў абітурыента: у адрозненне ад тэсціравання, у ім улічваецца і творчасць.

— **Не сафрэт, што дагэтуль залічэнне “платнікаў” нават у самых прэстыжных універсітэтах праводзілася яшчэ ў верасні. Паводле новых правілаў, у 2004 годзе ўсе жадаючыя павінны паспець “залічыцца” да 31 ліпеня. Пры тым, не ўсе патэнцыяльныя першакурснікі яшчэ пра гэта ведаюць. Ці не створыць гэта панік сярод абітурыентаў і іх бацькоў напрыканцы ліпеня?**

Аляксандр РАДЗЬКОЎ:

— Залічэнне абітурыентаў на платнай аснове ў дзяржаўныя ВНУ рэгулюецца п. 7 Правілаў прыёму на 2004 год. Напрыклад, на завочную форму атрымання адукацыі на платнай аснове ў ВНУ сельскагаспадарчага профілю тэрмін прадугледжаны аж да 25 снежня. Што тычыцца дзённай формы навучання, ва ўсіх ВНУ, уключаючы прыватныя, залічэнне на платнай аснове будзе ажыццяўляцца да 31 ліпеня.

Васіль СТРАЖАЎ:

— Адказ на гэтае пытанне можа атрымаць толькі ў верасні, бо, і выкананне дырэктыў Мінідукацыі будзе яшчэ правярць. Калі гэта ажыццявіцца, то будзем вырашаць пр-

Якая ўздымае шмат пытанняў

Школа і ВНУ: скасаванне межаў

— Адна з найвялікшых праблем, з якой сутыкаюцца сёння абітурыенты — гэта неадпаведнасць зместу білету на ўступных экзаменах школьнай праграме, асабліва ў буйнейшых ВНУ (БДУ, БДУІР, БНТУ, БДЭУ). Як Вам здаецца, гэта больш праблема школы ці ўніверсітэта? Як яе можна вырашыць?

Аляксандр РАДЗЬКОЎ:

— Праграмы ўступных іспытаў у вышэйшых навучальных ўстановах складаюцца на падставе школьных праграм. Прыёмныя камісіі вышэйшых навучальных устаноў рыхтуюць экзаменацыйныя матэрыялы розных узроўняў складанасці з улікам профілю спецыяльнасцей, прагназуемых конкурсаў і якаснага складу абітурыентаў. Што тычыцца праграм уступных іспытаў па прадметах мастацтва, музыкі, фізічнай культуры, то яны распрацоўваюцца навучальнай установай і зацвярджаюцца заснавальнікам.

Для адбору найбольш здольнай і таленавітай моладзі ўключаюцца заданні, выкананне якіх патрабуе ад абітурыентаў не толькі авалодання ведамі, умениямі і навыкамі ў адпаведнасці з патрабаваннямі школьных праграм па прадметах, але і актыўнага мыслення.

Каб вырашыць праблему, Міністэрства адукацыі плануе паступова пераходзіць на сумяшчэнне выпускных экзаменаў за курс сярэдняй адукацыі і ўступных іспытаў у вышэйшых навучальных устаноў у форме цэнтралізаванага тэсціравання. Такі падыход забяспечвае адзіныя патрабаванні да выпускнікоў і абітурыентаў пры правядзенні выпускных экзаменаў і ўступных іспытаў.

Валерый ГЕРБУТАЎ:

— Адказ на пытанне "Чаму вучыць?" павінны даць дзяржаўныя праграмы, што распрацоўваюцца калектывамі вучоных, метадыстаў, практыкаў і арганізатараў адукацыі. На жаль, дагэтуль існавала так званая «сістэма адымання», у якой школьныя праграмы ствараліся шляхам «уразання» ўніверсітэцкіх; павінна ж, на мой погляд, працаваць «сістэма складання», калі за аснову бярыцца школьная праграма, а яе пашырэнне прыводзіць да ўніверсітэцкай. У гэтым выпадку здымаецца пытанне аб неадпаведнасці школьных і ўніверсітэцкіх праграм. Не сакрэт, што сёння ёсць меркаванне, што ў школьных праграмах закладзена не больш за 70% неабходнага для паступлення ў ВНУ матэрыялу, астатнія 30% школьнік павінен нейкім чынам кампенсаваць. У мадэлі гаспадарковай школы з'явіліся платныя факультатывы і курсы па выбары, што даволі адчувальна для бацькоўскіх кішэнняў.

Васіль СТРАЖАЎ:

— Безумоўна, гэта праблема вышэйшай школы. У гэтым годзе яна вырашана праз тэсціраванне, бо ўсе тэсты складзены на падставе зместу школьных падручнікаў — і не выходзяць за рамкі школьнай праграмы. Але трэба, каб прайшлі ўступныя іспыты, і тады можна будзе сказаць, ці змянілася нешта.

— Існуе думка, што выйце з сітуацыі — перанос некаторых прадметаў ўніверсітэта ў школу. Як гэта адаб'ецца на школе — вядома ж, што яна таксама загружана!

Аляксандр РАДЗЬКОЎ:

— З мэтай забяспечэння належнага ўзроўню агульнаадукацыйнай падрыхтоўкі выпускнікоў, больш поўнага задавальнення іх адукацыйных запяў, гатоўнасці да працы па навучанню па выбраным профілі і паспяховай працоўнай дзейнасці плануецца перавод на профільнае навучанне вучняў старэйшай ступені 12-гадовай агульнаадукацыйнай школы. Пры гэтым прадугледжваецца не перанос некаторых прадметаў ўніверсітэта ў школу, а ўвядзенне курсаў па выбары, якія па сваіх мэтавых функцыях могуць быць накіраваны на прапедэўтыку вывучэння прадметаў, што звязаны са сфе-

рай будучай прафесійнай адукацыі або дзейнасці, г. зн. плануецца дадатковае вывучэнне прадметаў, звязаных з будучай спецыяльнасцю вучня.

Васіль СТРАЖАЎ:

— На маю думку, гэта магчыма. 12-гадовай школы Усходняй і Цэнтральнай Еўропы бяруць на сябе шмат гуманітарных прадметаў, і нам, лічу, таксама трэба ісці ў гэтым напрамку. Ісці, на жаль, доўгім шляхам. Бо, па-першае, павінны быць падрыхтаваны настаўнікі, а па-другое — і гэта таксама вельмі важна — павінны з'явіцца адпаведныя падручнікі. У сельскай мясцовасці тыя праблемы асабліва абвостраныя.

— Ільготы для медалістаў практычна скасаваны. Ці правамерна гэта? Што павінна стаць новым стымулам для навучэнцаў зараз!

Аляксандр РАДЗЬКОЎ:

— Я лічу, што льготамі для абітурыентаў з'яўляюцца не медалі, а веды. Медаліст, які ўдзельнічае ў конкурсе, ільготу ўжо мае, бо ён як медаліст лепш падрыхтаваны ў адноўленне, так бы мовіць, ад медаліста. Таму медалі, які прадугледжвае адпаведную падрыхтоўку, будзе заставацца і надалей стымулам для выпускнікоў школ.

Васіль СТРАЖАЎ:

— Я таксама ў свой час скончыў школу з залатым медалём. І калі паступаў ва ўніверсітэт, медалі той не аказаў аніякага ўплыву; ён, хутчэй, і тады з'яўляўся нейкай маральнай узнагародай. І, я лічу, гэта было справядліва. Школа мне дала веды, а медалі я атрымаў «для гонару».

Па-другое, медалі вельмі актыўна выкарыстоўвала сельская мясцовасць. Былі такія гады, калі колькасць медалёў там на тысяччу вучняў была ў два разы большая, чым у Мінску — і гэта пры тым, што ў Мінску аб'ектыўна больш высокі ўзровень выкладання ў школах. На сённяшні момант патрэбы ў тым няма, бо конкурс на паступленне сярод «сельскіх» і «гарадскіх» розны: члены кожнай «групы» змагаюцца за паступленне паміж сабой.

«Дзесяткі» і міжнародныя абмены

— Шмат спрэчак існуе дагэтуль аб жыццяздольнасці дзесяцібальнай сістэмы. У прыватнасці, не дапрацаваны крытэрыі, па якіх можна ставіць вышэйшую адзнаку («10»). Вашыя меркаванні на гэты конт!

Аляксандр РАДЗЬКОЎ:

— Увядзенне 10-бальнай сістэмы дазволіла пераарыентаваць настаўнікаў на ацэнку вучэбных дасягненняў вучняў, а не на іх недахопы. Новая сістэма дазваляе сацыяльна абараніць асобу вучня, рэалізаваць інтэграцыйны падыход да ацэнкі вучэбных дасягненняў, стымуляваць вучэбна-пазнавальную дзейнасць і імкненне вучняў да высокіх вынікаў у асваенні вучэбнага матэрыялу.

29 сакавіка была прынятая пастанова «Аб унясенні змен і дапаўненняў у пастанову Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь «Аб увядзенні 10-бальнай сістэмы ацэнкі вынікаў вучэбнай дзейнасці навучэнцаў у устаноў, якія забяспечваюць атрыманне агульнай сярэдняй і прафесійна-тэхнічнай адукацыі» ад 24. 05.02. №21». Яна забяспечвае адзіны падыход да выстаўлення вышэйшай адзнакі.

Валерый ГЕРБУТАЎ:

— Пытанне ацэнкі ведаў вельмі важнае. 5-бальная (фактычна: трохбальная) сістэма з'явілася ў 1935-м і праіснавала амаль 70 год. Пераход на 10-бальную сістэму быў пакутлівы з-за недасканаласці метадыкі ацэнкі. А спробы ў балах ацаніць творчасць увогуле апынуліся неабгрунтаванымі. Увядзенне адзінага дзяржаўнага іспыту — фактычна пераход да 100-бальнай сістэмы; вя-

дома ж: чым шырэйшы дыяпазон адзнак, тым большая «размытасць» у дакладнасці ацэнкі ведаў. У Расіі, па словах кіраўнікоў адукацыі, сур'ёзна задумваюцца аб мэтазгоднасці далейшага развіцця АД. 24 чэрвеня ў праграме канала ТВЦ кіраўнік Цэнтра тэсціравання РФ Хлебнікаў сказаў, што цэнтралізаванае тэсціраванне мае сэнс з пункту дзяржаўнай ацэнкі якасці адукацыі ў цэлым. Для паступлення ж у ВНУ яно найбольш спрыяльнае для «харашыстаў», бо пералік 100-бальнай шкалы ў любую меншую стварае тую «размытасць» і набліжае «харашыстаў» да выдатнікаў.

Акрамя «чалавечага фактара», ствараецца дыскамфорт для навучэнцаў, які не спрыяе хуткай адаптацыі да ўмоваў тэсціравання. Вядучыя ВНУ Расійскай Федэрацыі аддаюць перавагу традыцыйным метадам ацэнкі ведаў абітурыентаў. Пра гэта заявіў рэктар МДУ В. Садоўнічы.

Няхай суіснуюць «завочная» мадэль у выглядзе тэсціравання і «вочная», пры якой магчыма ажыццявіць адбор таленавітай творчай моладзі.

Васіль СТРАЖАЎ:

— Перад Вамі чалавек, з артыкулаў якога... пачалося ў свой час увядзенне дзесяцібальнай сістэмы. Але — важны момант — яна была ўвядзена два гады таму зусім не так, як рыхтавалася. Людзям падалося, што тая розніца — гэта дробязь, але тая дробязь парушыла ўсю веру ў 10-бальную сістэму.

Усе настаўнікі добра ведаюць «5», «5-», «4+» і іншыя адзнакі. Але пры кансерватыўнай 5-бальнай сістэме іх дэ-факта немагчыма было скарыстоўваць. Калі я, будучы яшчэ міністрам адукацыі, увядзіў тую сістэму ў якасці эксперыменту, мы прапанавалі, каб адзнакі, да якіх прызычыліся і настаўнікі, і вучні, і іх бацькі, былі захаваныя, каб «9» цалкам адпавядала «5», «8» адпавядала «5-» і гэтак далей. Калі Вы памятаеце, менавіта тады, у 2000 годзе, у школьных дзённіках з'явіліся параўнальныя табліцы. Сёння ў выкарыстанні такой «сістэмы адпаведнасці» адмоўлена — і гэта першая недарэчнасць.

Далей — болей. «Васьмёрка» была прапанаваная намі ў якасці выдатнай адзнакі, і гэта, на мой погляд, было правільна. Бо ў любой развітай школе існуюць дзве выдатныя адзнакі, які і дзве нездавальняючыя, каб ацаніць розныя ступені падрыхтоўкі/непадрыхтоўкі. «Дзесятка» ж павінна быць, так бы мовіць, «элітнай» адзнакай, каб, вобразна кажучы, вучні з суседніх класаў і школ хадзілі глядзець на таго навучэнца, які атрымаў «дзесятку». Я лічу, што, перш за ўсё, яна павінна «даставацца» пераможцам алімпіяд.

У сённяшняй сістэме «дзесятка» сапраўды лічыцца адзнакай «не для ўсіх» — але ж і «васьмёрка» не прымаецца ў якасці «выдатнай». Такім чынам мы, як у савецкай школе, застаемся толькі з адной выдатнай адзнакай — «9», што ва ўмовах школы, якая прэтэндуе на статус развітай, з'яўляецца памылкай.

Нарэшце, рознаўзроўневыя заданні, калі, напрыклад, па адным можна атрымаць максімум шэсць балаў, а па другім — восем, маюць сэнс толькі ў выпадку профільнага навучання ў апошніх класах. Калі гэтага няма (а ў нас, з большага, яно пакуль адсутнічае), не трэба такой сістэмы ўводзіць.

На мой погляд, усе гэтыя памылкі пры ўвядзенні 10-бальнай сістэмы сталіся гэткай ложкай дзёгцо ў бочцы мёду.

— Часам матэрыяльна-тэхнічная база нашых ўніверсітэтаў, на жаль, не дазваляе выкладаць у іх некаторыя курсы, вельмі патрэбныя сучасным спецыялістам. Аднак у краінах Еўрапейскага Саюза, напрыклад, любы студэнт можа паехаць на семестр ці два ў іншую ВНУ і атрымаць патрэбны курс там. Наколькі магчымы такія міжнародныя абмены ў Беларусі!

Аляксандр РАДЗЬКОЎ:

— Магчымаць атрымаць патрэбны курс у іншай ВНУ, у тым ліку замежнай, існуе ў тым выпадку, калі гэты курс супадае з вучэбнай праграмай, зацверджанай

Міністэрствам адукацыі. Тады гэты курс будзе прызнаны ў нашай вышэйшай навучальнай установе.

У краінах Еўрасаюза ідзе працэс уніфікацыі вучэбных праграм. Накіраваны ён на тое, каб студэнт мог працягваць навучанне ў любой ВНУ і ў любы час. Існуе так званая сістэма крэдытаў, г.зн. залікаў, калі студэнт можа навучацца ў адной краіне, а здаць экзамен па тым ці іншым прадмеце ў любой ВНУ іншай краіны Еўрасаюза і атрымаць крэдытныя балы, па суме якіх можна потым атрымаць дыплом. Трэба адзначыць, што гэта сістэма ўжо дзейнічае, хоць і працягвае ўдасканалвацца.

У Рэспубліцы Беларусь таксама праводзіцца работа па прымяненні прынцыпаў Балонскага працэсу ў вышэйшай адукацыі, адным з якіх з'яўляецца прынцып мабільнасці студэнтаў, які як раз і прадугледжвае магчымаць навучацца ў адной ВНУ, а здаваць экзамены ці залікі ў іншай.

Васіль СТРАЖАЎ:

— На вялікі жаль, у буйных маштабах такія праграмы па дадзены момант немагчымыя. У Заходняй Еўропе гэтыя абмены праводзяцца пры падтрымцы дзяржавы, а ў нас такіх фінансавых магчымасцяў няма. Мы не можам сёння вырашыць пытанне аб абмене выкладчыкамі паміж Гродна і Мінскам, Магілёвам і Гомелем — куды ўжо тут размовы весці аб міжнародных стажыроўках.

Але адна з асноўных задач рэктара БДУ — зрабіць універсітэт флагманам вышэйшай адукацыі краіны. І, я мяркую, у недалёкім будучым мы станем піянерамі масавых абменаў як выкладчыкамі, так і студэнтамі з іншымі навучальнымі ўстановамі кантынента.

Спецпытанне «ЛіМа»

— Наколькі вядома, з 2001 года перастала існаваць серыя «Школьная бібліятэка». З чым гэта звязана? Ці плануецца яе ўзнаўленне? Увогуле, што робіцца зараз у галіне дадатковых дапаможнікаў? Гэтае пытанне хвалюе і журналістаў, і пісьменнікаў, і чытачоў «ЛіМа», чые дзеці вучацца ў школах.

Аляксандр РАДЗЬКОЎ:

— Так, сапраўды, некаторы час серыя «Школьная бібліятэка» не выдавалася, што вельмі нас непакоіла. Як вядома, у ёй выходзілі мастацкія творы, вызначаныя школьнымі праграмамі па беларускай і рускай літаратуры як для абавязковага, так і для дадатковага, а таксама пазакласнага чытання. Пачынаючы з 1995 года ў серыі «Школьная бібліятэка» было выдадзена каля 400 найменняў неабходнай для агульнаадукацыйнай школы мастацкай літаратуры.

Спыненне выдання гэтай серыі якраз і з'яўляецца прычынай таго, што ў некаторых, асабліва сельскіх, школах бракуе мастацкай літаратуры. У большай ступені гэта тычыцца тых твораў, якія ўключаны ў школьныя праграмы па літаратуры на даўня, падчас дапрацоўкі праграм.

Аднак пытанне пра аднаўленне выдання серыі ўжо разглядаецца сумесна з Міністэрствам інфармацыі, і я спадзяюся на яго станоўчае вырашэнне.

Валерый ГЕРБУТАЎ:

— Для паспяховага ўзаемнай дзейнасці навучэнца і настаўніка, безумоўна, патрэбны дадатковыя дапаможнікі. Гаворка нават не ідзе пра серыю «Школьная бібліятэка» — зараз школы няблага ўкамплектаваныя праграмнымі тэкстамі. Наспела неабходнасць у выдаваемых перыядычна «Бібліятэцы вучня» і «Бібліятэцы настаўніка», дзе друкаваліся б аналітычныя, дадатковыя дапаможныя матэрыялы па розных вучэбных прадметах, нарматыўныя матэрыялы, матэрыялы для ацэнкі і кантролю ведаў, навінкі навукі і тэхнікі і г.д.

Гутарыў
Мікалай АНІШЧАНКА



Рэабілітацыя забруджаных тэрыторый

“Перспектывы развіцця краіны, — адзначыў у сваім Пасланні Нацыянальнаму сходу Рэспублікі Беларусь і беларускаму народу Прэзідэнт, — залежаць ад рэалізацыі інтэлектуальнага патэнцыялу нацыі, ад эфектыўнай інавацыйнай дзейнасці”. У якасці найбольш важнага інструмента паскарэння, як мяркуе А. Р. Лукашэнка, павінна выступіць беларуская навука. У 2004 годзе і наступныя гады будзе нарастаць дзяржаўная падтрымка тых накірункаў навукі, якія, перш за ўсё, займаюцца распрацоўкай самых сучасных тэхналогій. Націск на іх распрацоўку зрабіла і “чарнобыльская” навука.

На сённяшні дзень галоўнай стратэгічнай мэтай дзяржаўнай палітыкі ў пераадоленні наступстваў катастрофы на Чарнобыльскай АЭС з’яўляецца рэабілітацыя забруджаных тэрыторый. Такіх у Беларусі з узроўнем канцэнтрацыі цэзію-137 на паверхні глебы 5 кюры на квадратны кіламетр аказалася амаль 25 000 км², з якіх 14 600 — сельгасплошчаў. Рэабілітацыя гэтых тэрыторый — працэс стварэння на іх умоў жыццядзейнасці насельніцтва ў зменлівых экалагічных і эканамічных сітуацыях. Менавіта цяпер, калі прайшло больш за 18 гадоў пасля аварыі, узнік шэраг фактараў. Гэта і зніжэнне дозавых нагрузкаў на насельніцтва, і дасягнутыя поспехі ў асваенні тэхналогій, якія дазваляюць на забруджаных землях атрымліваць нарматыўна чыстую і рэнтабельную прадукцыю раслінаводства і жывёлагадоўлі. Папярэднія распрацоўкі навуковых падыходаў да комплекснага вырашэння праблем рэабілітацыі забруджаных рэгіёнаў былі выкананы беларускімі вучонымі і спецыялістамі пад каардынацыяй Інстытута радыялогіі Камчарнобыля яшчэ 10 гадоў назад на прыкладзе Чачэрскага раёна Гомельскай вобласці. Першы вопыт пераканаў: рабіць гэта

трэба комплексна, сумесна з сельскагаспадарчай радыялогіяй, радыябіялогіяй, эканомікай сельскіх, лясных гаспадарак, медыцынай, сацыялогіяй, дэмаграфіяй. Сёння маюцца значныя навуковыя распрацоўкі ў гэтым плане, у прыватнасці Інстытута радыялогіі і Мінсельгасхарча. Выкарыстанне распрацаваных рэкамендацый і тэхналогій прыносіць значны эканамічны эффект. Так, па звестках Інстытута глебазнаўства і аграхіміі затраты на фінансаванне работ у 2001—2003 гадах склалі 657 мільёнаў рублёў, а эканамічны эффект — звыш 6,5 мільярда рублёў.

У межах работ па рэабілітацыі пацярпелых рэгіёнаў Інстытутам радыялогіі па даручэнні Прэзідэнта РБ вызначаны “крытычныя” гаспадаркі Нараўлянскага, Брагінскага, Чачэрскага і Хойніцкага раёнаў, распрацаваны праграмы змены іх спецыялізацыі. У прыватнасці КСУП “Камарынскі” Брагінскага раёна, калгас імя Кірава Чачэрскага раёна, КСУП “Дубовы Лог” Добрушскага раёна пераспецыялізуюцца на развіццё мясной жывёлагадоўлі. У трох гаспадарках Нараўлянскага раёна і ў калгасе “Першамайскі” Брагінскага раёна ўкараняецца тэхналогія малочнай спецыялізацыі. Акрамя таго, у апошнім асвоіваецца яшчэ і развядзенне коней. У выніку такіх праграм у шасці гаспадарках Брагінскага і Нараўлянскага раёнаў грашовая выручка склала каля 5 мільярдаў рублёў, а прыбытак на перспектыву — больш за 1 мільярд. Рэнтабельнасць прадукцыі сельскагаспадарчай вытворчасці чакаецца на ўзроўні 30 працэнтаў. Падобна Гомельшчыне праграмы пераспецыялізацыі распрацаваны і ў Брэсцкай вобласці.

У цэлым эканамічны эффект ад укаранення ўсіх распрацовак Інстытута радыялогіі за 2003 год склаў 1,26 мільярда рублёў. Высокая выніковасць і ад рэ-

алізацыі распрацаванага вучонымі комплексу ахоўных мер у сельскагаспадарчай вытворчасці па атрыманні нарматыўна чыстай прадукцыі: паступленне цэзію-137 у яе знізілася за апошнія 5 гадоў больш чым у 10—12 разоў. За гэты час вытворчасць малака з перавышэннем дозы цэзію-137 у грамадскім сектары знізілася ў 5,5 раза, у прыватным — у 1,7 раза, вяртанне жывёлы з мясакамбінатаў зменшылася амаль удвая. Гэта вынік укаранення вучонымі-радыёлагамі арганізацыйных, агра-тэхнічных і аграхімічных мерапрыемстваў.

І ўсё ж атрыманне нарматыўна чыстай прадукцыі на рэабілітуемых тэрыторыях — не самае галоўнае. Канчатковая мэта рэабілітацыі — дабіцца таго, каб пацярпелыя гаспадаркі, раёны пераадолілі стратнасць, выйшлі на расшыраную вытворчасць, устойліва развіваліся. А таму неабходна стварыць у пацярпелых рэгіёнах асаблівыя ўмовы эканамічнай спрыяль-

насці, а менавіта, льготныя падаткаабкладанне, крэдытаванне, адкрыццё свабодных эканамічных зон.

У 2003 годзе распрацаваны уніфікаваныя працоўныя аказання медыцынскай дапамогі даросламу насельніцтву і асабліва дзецям, якія пацярпелі ад наступстваў катастрофы на Чарнобыльскай АЭС, а таксама па псіхалагічнай рэабілітацыі ўдзельнікаў ліквідацыі аварыі з хваробамі сардэчна-сасудзістай сістэмы. Распрацаваны метады лячэння хворых ракам шчытавіднай залозы дазволілі скараціць частату рэцыдываў да 3,2 працэнта. Паказчык смяротнасці знізіўся да 1 працэнта, у той жа час як у сусветнай практыцы — 10 працэнтаў. Псіхалагічныя службы, задача якіх — паляпшэнне настрою дзіцяці, умацаванне веры ў поспех лячэння і здаравення, зараз ствараюцца ў васьмі рэабілітацыйных цэнтрах Камчарнобыля. Ужо дзённаюць аддзелы сацыяльна-псіхалагічнай рэабілітацыі ў ДРАЦах “Ждановічы” і “Світанак”, створаных у рамках праграмы “ЮНЕСКА-Чарнобыль”.

Дзіцячыя рэабілітацыйна-аздараўленчыя цэнтры Камчарнобыля — наглядны прыклад інавацыйнай дзейнасці нашай дзяржавы ў аздараўленні дзяцей, якія пражываюць на забруджаных радыёнуклідамі тэрыторыях. Яны круглы год прымаюць на лячэнне дзяцей дашкольнага ўзросту з бацькамі, а таксама дзіцячыя групы ў суправаджэнні педагогаў. Унікальнасць гэтых цэнтраў у тым, што яны маюць збалансаваны комплекс мерапрыемстваў, які ўключае лячэбна-дыягнастычны, вучэбна-выхаваўчы і сацыяльна-псіхалагічны накірункі. І што самае важнае, садзейнічае бяспечы жыцця і здароўю дзяцей.

Таццяна ХРАПІНА,
прэс-сакратар Камчарнобыля

Па здароўе — у “Колас”

Колькасць дзіцячых рэабілітацыйна-аздараўленчых цэнтраў Камчарнобыля папоўнілася: з мая пачала дзейнічаць першая чарга “Коласа” — 9-й здраўніцы. Новы цэнтр створаны на базе былога піянерскага лагера “Колас” у маляўнічым сасновым лесе, на беразе ракі Мухавец, што ў 30-кіламетров ад горада Брэста. Магутнасць яго першай чаргі разлічана на 140 месц. Тут будуць праходзіць аздараўленне дзеці, якія пацярпелі ад наступстваў катастрофы на Чарнобыльскай АЭС — ад 6 да 18 гадоў. Цудоўная прырода і выдатны клімат дапамогуць дзецям на працягу 24 дзён паправіць сваё здароўе.

Профіль цэнтра — агульна-тэрапеўтычны. Тут функцыянуюць кабінеты масажу, псіхалагічнай разгрузкі, электрасну, ультрагукавой дыягностыкі, цэпла- і электрасвятлолячэння, стаматалагічны і іншыя.

Цэнтр будзе працаваць круглы год: тут абсталяваны класы для правядзення заняткаў па праграме сярэдняй школы. У вольны час можна будзе займацца ў спартыўных секцыях, розных гуртках. Маюцца актывы і танцавальныя залы, летняя танцпляцоўка, буфет-бар.

Харчаванне ў цэнтры — шасціразовае. Меню багатае свежымі сокамі, марскімі прадуктамі.

Цяпер дзіцячых здраўніц ужо дзевяць. Гэта “Ждановічы”, “Пралеска”, “Лясная паляна”, “Світанак”, “Пціч”, “Сядзельнікі”, “Жамчужына”, “Надзея”, “Колас”. У іх адпачывае 2415 чалавек за змену. Размешчаны дзіцячыя рэабілітацыйна-аздараўленчыя цэнтры ў маляўнічых мясцінах Брэсцкай, Гродзенскай і Гомельскай абласцей, а таксама пад Мінскам. Штогод бясплатнае аздараўленне і санаторна-курортнае лячэнне атрымліваюць больш як 28 тысяч дзяцей.

Дзіцячая курортная база Камчарнобыля, якая, дарэчы, адзначае сёлета 10-годдзе, асабліва. Яе унікальнасць заключаецца ў наяўнасці сбалансаванага комплексу мерапрыемстваў, які ўключае лячэбна-дыягнастычны, вучэбна-выхаваўчы і сацыяльна-псіхалагічны накірункі. Ён жа забяспечвае бяспеку жыцця і здароўе дзяцей.

Т. Х.

Нам добра з вамі!

Увага!
Вы хочаце ісці ў нагу з часам, быць адукаванымі ў галіне літаратуры і мастацтва, ведаць, што адбылося і будзе адбывацца на “літаратурным фронце”?
Тады выпісвайце газету “Літаратура і мастацтва”, часопісы “Нёман”, “Польмя”, “Всемирная литература”, “Маладосць”!

Такі зварот да вас, паважаныя чытачы, можна было б лічыць занадта ўжо адкрытай просьбай быць заўсёды з намі, але, пагадзіцеся, калі б не адно слухнае але... Справа ў тым, што рэдакцыйна-выдавецкая ўстанова “Літаратура і мастацтва” з-за аб’ектыўных прычын не пастаўляе свае выданні з другога паўгоддзя ў кіёскі і магазіны УП “Белсаюздрук” абласцей (па Мінску — асобныя тлумачэнні ніжэй), — адзіная магчымасць своечасова атрымаць нумар газеты ці часопіса — падпісца.

Таму раім чытачам (аўтарам), якія пражываюць у абласцях краіны, афармляць падпіску ў паштовых аддзяленнях сувязі на

патрэбную колькасць экзэмпляраў.

І так, у кіёскі абласцей з другога паўгоддзя выданні холдынга “Літаратура і мастацтва” паступаць не будуць. У Мінску газету “Літаратура і мастацтва”, часопісы “Всемирная литература”, “Маладосць”, “Нёман”, “Польмя” можна купіць як у кіёсках, так і ў магазінах УП “Мінгарсаюздрук”.

Нерэалізаваныя праз кіёскі і магазіны горада выданні пасля двух месяцаў з даты выхаду плануецца перадаваць ў магазіны, дзе іх можна будзе набыць па наступных адрасах:

№ 3 — пр. Ф. Скарыны, 76, тэл. 232-46-23;

№ 8 — вул. Сурганова, 40, тэл. 232-45-10;

№ 15 — вул. М. Танка, 16, тэл. 284-31-06;

№ 18 — падземны пераход на пл. Перамогі, тэл. 284-31-06.

Нагадаем, што, у выпадку неабходнасці, удакладніць наяўнасць патрэбных вам часопісаў, выпускаемых рэдакцыйна-выдавецкай установай “Літаратура і мастацтва”, у гандлёвых прадпрыемствах УП “Мінгарсаюздрук” або заказаць іх можна зноў жа праз магазін № 18 (тэл. 284-31-06) ці праз дыспетчара “Мінгарсаюздруку”.

Мы шчыра ўдзячны ўсім, хто падпісаўся на нашы выданні, і гарантуем, што сустрэчы з аўтарамі, іх творами на літаратурных старонках будуць і ў другім паўгоддзі для вас цікавыя і карысныя.

Валянціна СМАНЦАР

Чытайце нашы выданні, сапраўды сапраўды, лічыце нас.

Наш адрас:
220005 Мінск,
Захарова, 19 РІУ
«Літаратура і Мастацтва»
факс: 284-7965 тэл. 284-84-61,
284-85-25
отдел маркетинга 284-66-71

Як летапісная старонка пачынаецца з чырвонага радка, так і царкоўным званам адкрываліся шматлікія памятныя старонкі гісторыі, дні, якія ўвайшлі ў яе пад сваімі ўласнымі імёнамі. Вячэрнім званам у Палерма пачалася слаўная "сіцылійская вечарня", — паўстанне супраць французскіх акупантаў. Царкоўны звон быў сігналам да разні гугенотаў, страшэннай "Варфаламееўскай ночы". ...А вось пра званы ў старажытным Полацку згадваецца яшчэ ў "Слове пра паход Ігаравы". Шмат сведчанняў можна знайсці і ў дакументах Вялікага княства Літоўскага.

"Звонкія іконы" айчынных храмаў

...і "звон свабоды", і "працэнтны звон"

Сёння на нашай зямлі мноства храмаў, і неад'емнай іх прыналежнасцю з'яўляюцца "звонкія іконы", як падчас называюць званы. А калі чуеш цудоўныя гукі, якія яны выдаюць — благавест ці перазвон, — хочацца назваць іх "малітвай у бронзе".

Пачуць такую "малітву" можна, бадай, у кожным храме. А вось у чым сакрэт спецыфічнай працы звонараў, ведаюць толькі спецыялісты. Школа звонараў пры Мінскім Епархіяльным упраўленні была створана 26 студзеня 2000 года з мэтай адраджэння на Беларусі кананічны царкоўны звон. "Справа ў тым, што ў савецкія часы забаранялася наведваць храмы, таму традыцыя царкоўнага звона была страчаная", — тлумачыць дырэктар школы звонараў Багдан Бярозкін. Паводле ягоных слоў, ідэю стварэння школы выношвалі з другой паловы 90-х гадоў. Між тым, яе ініцыятарамі выступілі мітрапаліт Іаан Брэскі і Кобрынскі (у той час сакратар Мінскага Епархіяльнага ўпраўлення), а таксама рэфэрэнт Уладзікі па пытаннях гісторыі Генадзі Шэйкін. Першы набор налічваў сем чалавек. А тэрмін навучання, як і сёння, працягваецца 4,5 месяца. За гэты час будучыя звонары не толькі вывучаюць сімваліку царкоўнага звона, катэхізіс, гісторыю рускай царквы, царкоўна-славянскую мову, — усё тое, што неабходна для адукацыі, але і маюць магчымасць папрактыкавацца амаль на ўсіх званіцах Мінска. "Аднак найбольшай папулярнасцю карыстаецца Журботная званіца, паколькі яна мае выдатны званавы збор", — падкрэсліў Багдан Уладзіміравіч.

Акрамя таго, пачынаючы з 2000 года, школа штогод падзіць фестываль "Царкоўнага звона" з прычыны асветніцтва, каб паведаміць людзям пра традыцыі і сімваліку звону.

Што цікава: у Мехіка, напрыклад, над цэнтральным балконам прэзідэнцкага палаца вісіць невялікі, пацімнелы ад часу звон. Штогод ранняй 16 верасня ён гучыць, адкрываючы ўрачыстае святкаванне Дня незалежнасці Мексікі. Легендарны звон нагадвае грамадзянам краіны пра дзень 1810 года, перад святаннем якога ў мястэчку Далорэс сваім званам ён падняў народ на паўстанне супраць іспанскіх захопнікаў.

А ў Філадэльфіі ў Палацы незалежнасці захоўваецца надтэрэнуты, даўно змоўкны "звон свабоды", як нацыянальная святыня. Ён азнаменаваў сваім гулам першы дзень незалежнасці ЗША — 4 ліпеня 1776 года.

Акрамя таго, падзея менш важным і ў гарадах менш вядомых служылі свае званы. Так, "працэнтны звон" Фрэйбурга прызначаў тэрмін аплаты старых запазчанасцяў. "Звон ганьбы" ганзейскіх гарадоў апавяшчаў пра банкруцтва купца. Кельскі "крававы звон" сцікаў публіку на гарадскі суд. Лонданскі "звон беднага грэшніка" апавяшчаў пра пакаранне запяччаны смерцю. Страсбургскі "звон смерці" грывеў, калі народу пагражала бяда. Ён сцікаў на ратушную плошчу ўсіх грамадзян, здольных насіць зброю...

Царкоўны голас радзімы

Падчас звон і сам іграў ролю сакрэтнай прылады: калі армія Хлотара, караля франкаў, асадзіла бургундскі горад Санс (615г.), епіскап Лупус ударыў у набат. Варта нагадаць, што званы ў тыя часы яшчэ былі рэдкасцю, іх гучанне было знаёма многім; атакуючы прынялі гromaпадобны звон за голас Ангёла і ў жаху пабеглі. Ніколі з часоў падзення Іерыхона гук не выклікаў такой панікі ў войсках!

Акрамя таго, царкоўны звон быў голасам радзімы. Ён агляваў яе моц і прыгажосць, нагадваў пра сыноўскі абавязак перад ёй.

Можна быць, наведваючы Яраслаўль, вы пачуеце старажытную легенду: кожны яраславец, назаўсёды пакінуўшы родны край, на чужыне чую знаёмы царкоўны звон — гэта вялікі звон старажытнага Петрапаўлаўскага сабора клікаў дадому, у сцены роднага горада блудных яго сыноў...

Прыкладаў можна прыводзіць шмат. Агульнавядома, што звон на караблі ўяўляе сабой своеасаблівы гонар адказнасці за марскую справу. "Школьныя званы (а зараз — звонкі) сімвалізуюць неабходнасць пазнаць свет, дадзены Богам, ягоную прыгажосць і веліч. А вось звон у зале судзебнага пасяджэння нагадваў пра тое, што, акрамя зямнога суда, існуе яшчэ і страшны суд", — паведаміў Багдан Бярозкін.

І калі звон змаўкаў, гэта азначала, што радзіму спасцігла няшчасце.

Вядома, што званы заваяванага горада былі жаданым трафеям для пераможцаў. Іх зрывалі са званіц, разбуралі, пераплаўлялі на гарматы і манеты. А калі вайна вялася не для рабункаў, а з якіх-небудзь "прынцыповых разуменняў", са



званамі праводзілі працу па "перавыхаванні". Так, у 1685 годзе пасля адмены Нантскага эдыкта, наводзячы парадак у пратэстанцкай Ла-Рашэлі, католікі сцінулі звон з сабора святога Варфаламея, у знак вышэйшай меры пакарання... закапалі яго ў зямлю, затым выцягнулі на свет Божы ў знак даравання, доўга чыталі перад ім пропаведзі, нарэшце, хрысцілі нанова і зноў паднялі — ужо на новую званіцу. За спробу падняць паўстанне супраць уніятаў у Віцебскім веча-вым зване адарвалі язык, а затым наогул разбілі.

Паведамляючы пра ўсе важныя падзеі, звон прымаў у жыцці горада і вёскі самы жывы ўдзел. Кожнаму ягоному паведамленню верылі без сумнення. Верылі і ў тое, што ён здольны тварыць вялікія цуды: зберагчы ад эпідэміі, спыніць засуху і голод, засцерагчы ад грабязку. Ён і атрымаў за сваё цудатворства немала: ахвяраванні знакамітым званам рабілі іх пярвейшымі багачамі!

А было і такое, што са званой... здэкаваліся, выдзіралі з іх языкі. Так, у 1540 годзе згодна з прыказам Карла V, звану мяцежнага Гента адбілі бок, і, ахрыпшы, ён пасля толькі адбіваў гадзінны. А яшчэ — на вазах, запряжаных аслам, званы вазілі па вуліцах, і натоўп здэкаваўся з іх. Так працяглі сваю нянавісць да манахаў фларэнтынцаў, якія разграмілі ў 1498 годзе манастыр святога Марка. Акрамя таго, званы прыгаворвалі да... зняволення. Так, у 1681 годзе набатны звон Крамля быў заключаны ў Нікольска-Карэльскі манастыр за тое, што сваім званам парушыў сон цара Фёдара Аляксеевіча. Званам адбівалі "вусы", званы ссыпалі... Такое пакаранне пацягнуў у 1591 годзе вуліцкі звон, які паведаміў народу пра пагібель царэвіча Дзмітрыя. Варта нагадаць, што з табольскай "сылкі" ён вярнуўся праз тры стагоддзі, — у 1892-м.

Акрамя таго, адбываліся са званамі цуды, так званыя супрачлеглыя ўласцівасці: яны пачыналі звяніць самі сабой. Гэты раптоўны ракавы звон быў прароцтвам будучых бедаў. Зра-зумела, не на кожны звон і не часта сыходзіў дар прадбачання. Тым грамчэй была слава такіх бронзавых аракулаў, як звон царквы святога Мікалая ў невялікім іспанскім горадзе Велілія. Лічыцца, што, калі адлівалі той звон, майстры растварылі ў сплаве адзін са срэбранікаў, за якія Іуда прадаў Хрыста. Звон гэты ў 1527 годзе прадказаў чарговую вайну з Францыяй, у 1558-м — смерць Карла V, у 1564-м — эпідэмію чумы, у 1568-м — гібель дона Карласа, у 1598-м — канчыну Філіпа II...

Варта адзначыць, што і на выставе ў нашай школе звонараў ёсць экспанаты, якія не гучаць. "Ёсць адзін па-свойму ўнікальны звон, адліты ў 1935 годзе на тэрыторыі Заходняй Беларусі. Падкрэсліў, што гэты звон з'яўляецца ўзорам беларускага ліцейнага мастацтва, паколькі на ўсёй прасторы былой Расійскай імперыі пасля 1917 года званы нідзе не рабіліся. Выключэнне складалі асобныя майстэрні. Іх паходжанне і дзейнасць на заходніх тэрыторыях, якія апынуліся ў 1921 годзе пад уладай Польшы, зараз вывучаецца", — расказаў Багдан Бярозкін. Паводле ягоных слоў, на выставе можна будзе па-

бачыць званы, зробленыя на заводзе Андрэе-ва, Фінляндскага, Самгіна. Дарэчы, на прадпрыемствах купца Фінляндскага працавалі продкі майстра Маторына, які адліў самы вядомы звон свету — Цар-звон. Усяго ж будзе прадстаўлена парадка двух дзесяткаў музычных інструментаў: вагой ад 500 грамаў (паддужных, — яны размешчаліся на конскіх дугах) да 220 кілаграмаў. "Гэта экспазіцыя павінна быць цікавай для ўсіх, у тым ліку прывабіць увагу калекцыянераў. А дзеці атрымаюць магчымасць пазнаць у звон на званіцы", — кажа-запрашае Багдан Бярозкін.

І робіць паветра чыстым

Пра тое, наколькі эфектыўныя свяшчэнныя гукі ў барацьбе з нячыстай сілай і варажымі падкопамі, безумоўна, лепш святароў ніхто меркаваць не мог. Тут ім даводзілася верыць на слова. Што ж тычыцца ўплыву царкоўнага звону на метэаралагічныя працэсы, дык гэта ўжо навуковая праблема. Нават Бэкан і Дзкарт, калі займаліся гэтай праблемай, меркавалі, што дрыжжанне паветра, выкліканае званам, ...рассейвае воблачнасць!

Мой суразмоўца, Багдан Бярозкін, таксама прытрымліваецца таго меркавання, што царкоўны звон робіць паветра чыстым. "Вучоныя не аднаразова спрачаліся пра тое, які ўплыў аказвае звон на іканастас. Справа ў тым, што фарбы могуць разбураліцца, паколькі звон прадстаўляе сабой своеасаблівую вібрацыю. Адкрыццё было фенаменальным — звон ачышчае паветра храма ад пылу. У той жа час магільная сіла званой апісваецца ў Старым Запавецце. А гэта сведчанне таго, што Бог ужо тады адкрываў людзям тое, што зараз даказваюць вучоныя", — нагадвае Багдан Уладзіміравіч.

Так, Франсуа Араго, сакратар Парыжскай Акадэміі навук выказаў думку, што нават пры сучасным стане навукі (рэпліка адносіцца да 1839 года) наўрад ці атрымаецца даказаць уплыў гукавых хвістанняў на ступень воблачнасці, на ход дажджу і навальніцы. Да дыскусіі далучыўся Камітэт грамадскай бяспекі Францыі. Яго меркаванне было наступным: царкоўны звон падчас навальніцы недапушчальны, паколькі надзвычай небяспечны. Справа ў тым, што калі звонар раскачвае званы, ён узмацняе паток паветра, а гэта першы праваднік электрычнасці. Такім чынам, звонар становіцца "мішэнню" для навальніцы.

"Ці можа царкоўны звон спыніць навальніцу? Ці, наадварот, званіць у званы падчас навальніцы небяспечна?" — дыскусія вакол гэтых пытанняў разгарэлася на пасяджэнні Парыжскай Акадэміі навук 20 лістапада 1781 года. Сярод удзельнікаў быў абат, які пажадаў застацца невядомым. Паводле яго меркавання, не варта забараняць ці прызваць да царкоўнага звону падчас навальніцы. Каб пазбегнуць няшчасных выпадкаў, ён параіў забяспечыць званіцы громаадводамі, а таксама пры дапамозе вярхоўкі з шоўку ізаляваць звонараў ад званой.

Сёння званы не толькі гістарычная, але і матэрыяльная каштоўнасць. Багдан Уладзіміравіч патлумачыў, што іх ацэньваюць згодна з вагой. Так, адзін кілаграм звановай бронзы каштуе ад 11-ці да 25 ці долараў. Можна сабе ўявіць, што невялікі набор з трох званой (гэта мінімальны званавы набор), вага якіх будзе складаць адпаведна 8, 16 і 40 кілаграмаў, каштуе каля 600 долараў.

Званы, адлітыя да рэвалюцыі 1917 года, маюць гістарычную каштоўнасць, паколькі яны адрозніваліся прыгажосцю арнаменту, якасным працяглым гучаннем. Дарэчы, па арнаменце можна было выявіць, які майстар рабіў звон, паколькі ўзоры-аздоба, які правіла, перадаваліся з пакалення ў пакаленне. Нягледзячы на тое, што яны ўдасканальваліся, агульныя рысы, пошкар захоўваліся.

Цудоўнае гучанне адлітых у наш час у Мінску званой атрымала высокую адзнаку за мяжой. Яны звоняць у Польшы, Расіі, Украіне і іншых краінах. Нашы майстры вырабілі наборы званой для некалькіх штатаў ЗША. "Пры беражлівых адносінах царкоўны звон можа служыць стагоддзямі", — падкрэсліў Багдан Бярозкін.

Дарэчы, у сталіцы з 1 па 3 ліпеня адбыўся традыцыйны фестываль "Свята звона", прысвечаны 60-годдзю вызвалення Беларусі ад нямецка-фашысцкіх захопнікаў. Ён праходзіў на тэрыторыі царквы ў гонар іконы Божай Маці "Усіх Журботных Радасць".

Марына ЦЯРЭШЧАНКА
На здымку: Багдан Бярозкін



Пішыце на адрас: 220005, Мінск, вул. Захарова, 19, Рэдакцыйна-выдавецкая ўстанова "Літаратура і Мастацтва"; e-mail: minsk@lim.by

Адрас у Інтэрнеце — www.lim.by

У Мінскай пісьменніцкай арганізацыі

Адбылося пасяджэнне выканкама Мінскай пісьменніцкай арганізацыі.

На пасяджэнні былі абмеркаваны напрамкі дзейнасці аб'яднання, шляхі павышэння ўплыву і аўтарытэту пісьменніка ў грамадстве.

У планах пісьменніцкай арганізацыі аднаўленне дзейнасці бюро прапаганды літаратуры, падтрымка маладых літаратараў праз выданне кніг, вылучэнне на атрыманне дзяржаўных стыпендыяў.

На пасяджэнні прынята рашэнне аб правядзенні ў лістападзе 2004 года семінара маладых пісьменнікаў, на які будучы запрошаны літаратары з усіх рэгіёнаў рэспублікі.

Выканкам таксама разгледзеў з'яві пісьменнікаў аб прыёме ў грамадскае аб'яднанне "Мінская пісьменніцкая арганізацыя".

Мы беларусы



Кнігі можна набыць у Рэдакцыйна-выдавецкай установе "Літаратура і Мастацтва". Тэлефоны аддзела маркетынгу і рэкламнай дзейнасці: 284-66-71; 284-84-62.



Фота Я. Залужнага

СТАГОДДЗЕ ЛІТАРАТУРЫ

Чатырохтомнае выданне "Гісторыя беларускай літаратуры XX стагоддзя" — гэта першая маштабная праца ў нашай краіне, у якой поўна і ўсебакова адлюстраваны літаратурны працэс XX стагоддзя ў Беларусі. Выданне ўражвае не толькі аб'ёмам і навізнай, але і своечасоваасцю, што сведчыць аб высокім узроўні развіцця беларускага літаратурна-навуковага і сусветнага дасягнення ў гэтай галіне. Розныя даведнічкі, навуковыя і вучэбныя выданні не перастаюць з'яўляцца ў той жа Англіі ці Амерыцы. Гэта дае новы штуршок для развіцця духоўнай нацыянальнай самасвядомасці. Цяпер і Беларусь выходзіць на тую ж рубяжы, дзякуючы таму, што падведзены вынікі, абагулены і асэнсаваны наш культурны і літаратурны вопыт.

Выданне складаецца з чатырох тамоў (пяць кніг), структураваных згодна з выпрацаваным адзіным, універсальным падыходам да аналізу твораў розных аўтараў. Такія пабудова кожнай кнігі вельмі зручныя: спачатку даецца агульны агляд стану літаратуры ў пэўны перыяд яе развіцця на працягу XX стагоддзя, затым больш падрабязна распавядаецца пра асаблівасці трох асноўных жанраў — прозы, паэзіі і драмы, што немалаважна, паколькі гэта спрашчае пошук патрэбнай інфармацыі, арыентуе на

большую дакладнасць і пранікненне ў тэматыку. Асабліва карыснай з'яўляецца абавязковая для кожнага раздзела частка, прысвечаная крытыцы і літаратурнаму даследаванню, студэнтаў, дазваляе больш прафесійна падыходзіць да разумення літаратурнага працэсу на Беларусі.

Кожны перыяд літаратурнай дзейнасці меў сваіх найбольш яркіх прадстаўнікоў. Дзеля знаёмства з імі аўтары прапаноўваюць падбор артыкулаў аб найбольш прадстаўнічых асобах у літаратуры, не забываючыся, між іншым, і пра тое, што крытэрыі такога адбору могуць выклікаць мноства пытанняў. Аднак відавочна, што прадстаўніцтва адпавядае па магчымасці нават самым унікальным даследчыкам, таму што адведзена пэўнае месца не толькі неаспрэчным класікам нашай літаратуры — Я. Купалу, Я. Коласу, М. Танку, К. Чорнаму, У. Караткевічу, В. Быкаву, К. Буילו і г.д. — але і новым, маладым аўтарам, і некалі непрызнаным афіцыйнымі ўладамі — напрыклад Л. Геніюш.

"Хроніка літаратурнага жыцця", якая ёсць у кожнай кнізе, вельмі спрыяе арыентаванню ў зборніку, тым больш што гэта рэальныя дакументы, якія адлюструюць тую працэсу, што ўплывалі на стаўленне нацыянальнай беларускай літаратуры.

Спрашчае пошук неабходнай інфармацыі і імяны паказальнік. Праўда, ядрэнна было б склаці і тэматычны паказальнік, гэта яшчэ больш спрыяла б знаёмству з творами, пісьменнікамі і іх сувяззю з рознымі літаратурна-навуковымі кантэкстамі і праблемамі.

Аўтары пастараліся ўключыць у выданне ўсіх нашых пісьменнікаў-суайчыннікаў — нават беларускае замежжа (якое, на жаль, прадстаўлена ў апошняй кнізе ўсяго трыма аўтарамі — Н. Арсенневай, М. Сяднёвым, А. Салаўём). Тым не менш, прысвечаны гэтай тэме раздзел уключае найбольш патрэбныя звесткі аб літаратурнай дзей-

ірандская. У той жа час, ніякая нацыянальная літаратура не можа ўпэўнена існаваць на аднолькавых умовах з іншымі, калі няма даследаванняў, што могуць растлумачыць яе, звязавшы з агульначалавечымі каштоўнасцямі. І вось такі крок да збліжэння с сусветнай супольнасцю зроблены. За гэтым можна распачынаць даследаванні і на іншых мовах.

Каштоўнасць гэтага выдання павышаецца яшчэ і тым, што ў яго стварэнне ўнеслі свой уклад розныя аўтары, сярод якіх не толькі крытыкі і літаратурна-навуковыя, але ж і пісьменнікі, што выступаюць у названай якасці, напрыклад, М. Тычы-

на, І. Навуменка, А. Лойка і інш. Гэта дапамагае зазірнуць унутр самога творчага працэсу, адчуць тое, што можа перадаць толькі паэтычная асоба. Практычна ўсе артыкулы дэманструюць крытычны, удумлівы падыход да абмеркавання як мастацкіх якасцей твораў, так і да іх зместу, тэматыкі, праблем і духоўнага ўздзеяння на чытача.

Цікава знаёміцца не толькі з даволі традыцыйным, класічным аналізам і інтэрпрэтацыяй мастацкіх твораў, але і з новымі на іх поглядамі, літаратурна-навуковымі падыходамі. Так, напрыклад, раман У. Караткевіча "Хрыстос прыязмліўся ў Гародні" прааналізаваны з пункту гледжання самых новых пазіцый, уключаючы і яго супастаўленне з постмадэрнісцкім творам У. Эка "Імя ружы". Гэта сведчыць аб адкрытасці аналізу, свядомай інтэрактыўнай пазіцыі крытыка, магчымасці больш дэмакратызаваць нашу літаратуру.

Недахопы выдання могуць разглядацца як суб'ектыўнае стаўленне да некаторых артыкулаў, што, тым не менш, спароджае кола пытанняў, на якія трэба ў далейшым шукаць адказы. На жаль, не заўсёды крытыкі досыць абгрунтавана і факталагічна прадстаўляюць свае каментарыі. У кнізе 4 на с.115 чытаем: "Насцярожвае іншае: залішне ў творах гістарычнай тэматыкі рознага роду мастацкіх агрэхаў". І далей сцвярджаецца, што

пісьменнікі (ды і ўсе мы) павінны выпрацоўваць "трапятліва паважлівыя аносны да Яе Вялікасці Гісторыі", ставіцца да яе з п'етэтам, быць з ёю на Вы. Ці не занадта такі заклік паралізуе здольнасць мысліць крытычна, ствараць новае і пераасэнсоўваць гістарычны вопыт дзеля таго, каб не паўтараць памылак мінулага? Тым больш, што разуменне канцэпту гісторыі ў сучаснага чытача змянілася. У англійскай літаратуры пачаўся ўжо працэс перагляду гістарычнай "ідэалогіі" (Дж. Свіфт, М. Эміс, П. Акройд, Дж. Барнс і інш.). Нельга рабіць з гісторыі ідала, тым больш што гісторыя — гэта не толькі тварэнне Бога, але і дзейства Сатаны.

Аўтарам выдання, зразумела, прыйшлося пакінуць дэталёвы разгляд творчасці многіх пісьменнікаў па-за старонкамі. Аднак, усё ж такія асобы як В. Быкаў заслужваюць не толькі ў кантэксте ранейшай творчасці (да 1965 г.), але і пазнейшага перыяду, якому адводзіцца зусім мала месца ў апошнім томе (с.12-16).

Аднак, відавочна, што калектыў аўтараў правёў велізарную работу, у выніку якой выданне будзе мець і ўжо мае шырокую чытацкую аўдыторыю. Асабліва хацелася б адзначыць унёсак аўтараў агульных артыкулаў: М. Мушынскага, С. Лаўшкі, В. Каваленку, М. Арочку, М. Тычыну, І. Багдановіч і інш. Гэтыя грунтоўныя, вычарпальныя і цікавыя тэксты дапамогуць студэнтам, выкладчыкам, а таксама ў напісанні дысертацыйных даследаванняў.

Падводзячы вынікі, можна з упэўненасцю сказаць, што "Гісторыя беларускай літаратуры XX стагоддзя" — гэта сапраўды фундаментальная праца, якая робіць вельмі важкі ўклад у развіццё нацыянальнай ідэнтычнасці, дапамагае чытачу больш асэнсавана падыходзіць да вопыту беларуса, чалавека без радзімы ў царскай Расіі, рускага асімілянта ў савецкі час, "новага" беларуса ў часы нацыянальнага адраджэння 80—90-х, павышае пачуццё гонару за беларускае мастацкае слова і таму, несумненна, заслужоўвае прысуджэння высокай Дзяржаўнай прэміі.

Марына РАГАЧЭўСКАЯ

"...Паэзія хоць трошачкі хвалюе вас?"

Кніга паэзіі Аляксандра Асташэвіча "Звоню тебе..." цікавая і змястоўная, не падобная да іншых. Зборнік адкрываецца словамі: "День начался с бурана, до полдня все мело". І далей назіральны аўтар зазначае: "Лоскут из красной ткани зардел в недавней мгле; и крест оконной рамы стал четче на стекле". Вось якая "рэвалюцыйная" дэя адбываецца ў наваколлі, ці больш канкрэтна — ідзе зімовы досвітак, а за ім і марозны дзень. І, канечне, паэт не можа не заўважыць тэе рысы, таго моманту, якога чакаюць людзі: "И сразу посветлело, и лютой ветер стих". Мы знаходзімся ў напружанні: нешта ж важнае бунтуе не толькі ў прыродзе, але і ў душы лірычнага героя. І не памылемся. Аўтар прызначае: "И в одеяньи белом родился белый стих". Бачыце, як А. Асташэвіч умела спалучыў у адно цэлае нараджэнне зімовага дня ў снежнай белізне і з'яўленне верша, прычым, не рыфмаванага, а таксама белага, як і гэты іскрысты снег. Дужа гарманічнае яднанне абсалютна розных і нават процілеглых стыхій.

Аўтар неардынарнай кнігі імкнецца класіцы ў аснову пачуцця значны і хвалюючы факт альбо з'яві і праманяле думку так, каб у радках адчуваўся падтэкст. Штосьці падобнае чытачы могуць знайсці ў вершы, дзе гаворка як бы пра дзівацтва лірычнага героя. Калі ж глыбей унікнуць у твор, дык уражвае аўтарскае ўменне сказаць вельмі многае, здавалася б, праз нязначную і крыху наіўную мастацкія дэталі. Хто не ведае, як Бог стварыў чалавека! Узв'яў жменю зямлі, падзьмуў на яе, а ў выніку з'явілася разумная жывая істота. Паэт Асташэвіч малітоўна шэпча сам сабе: "Слеплю из глины человека; пускай потом благодарит, что нет в груди его сер-

дечка, которое болит за блудных сыновей, смотрящих с укоризной, за наших матерей, за нищую Отчизну..."

Варта спытаць: дзеля чаго аўтар вырашыў зліяць з гліны "бессардэчнага чалавечка"? А можа, гаворка ідзе пра нейкага робата ці замбіраваную асобу, якая страціць усе добрыя якасці і не будзе мець нічога агульнага з нармальным чалавекам? Нездарма далей гаворыцца: "Всевышний, чувствую, гневится". Магчыма, Усвышннюму і сапраўды ёсць за што сердаваць на паэта? Побач ёсць тры пыталнікі. Але, працятаўшы верш да канца, задума ўсё ж праясняецца: тут відавочная спроба па-свойму сказаць пра сённяшні свет і жыццё, дзе сярод зла і несправядлівасці звычайнаму чалавеку са звычайным сэрцам цяжка пражыць. Боль, пакута, суперажыванне пакладзены ў аснову гэтага верша.

Тут жа звяртаюць увагу дакладныя мастацкія дэталі, яркія паэтычныя вобразы. Дакументальна-праўдзівыя, яны з выключнай сілай уздзейнічаюць на чытача, заварожваюць ледзь не кожным радком: "Пропел трамвай простой консервной банкой: за шторами прорезалось окно. Уже на Долгобродской затопили банку, и я, как заводной, твержу одно: слеплю из глины человека..." Можна падумаць, што гэта розныя рэчы: пустая бляшанка і такі ж пусты ранішні трамвай. Але не. Першы трамвай не прагрукатаў, не правзінуў, а іменная "пропел". Канечне ж, не дзеля прыстойнай і ёмкай рыфмы: "банка" — "банка". У творцы тут адна мэта: наблізіць самыя розныя рэчы і прадметы да чытачоў, каб зрабіць іх амаль што ўдзельнікамі ўсіх калізій, пра якія гаворыцца ў вершы. Напрыканцы з'яўляецца паўтараецца страфа, што гучала ў пачатку, але апошні радок усмоцнены паўтараюць слоў: "...которое бо-

лит, которое болит". Эмацыянальнае ўздзеянне расце ўвачавідкі і сведчыць пра тое, што аўтар абвострана чуе мастацкае слова, яго здольнасць перадаваць ледзь улоўны адценні пачуццёвых зрухаў, якія адбываюцца ў душы чалавека, няхай і "злепленнага з гліны".

Наогул паэту Асташэвічу, як мне здаецца, асабліва ўдаюцца малюнкi, накіды і эцюды, "выхапленыя" з натуры: з'явы прыроды, поры года, напрыклад, зіма ці лета ў суккупнасці з нейкімі бытавымі рэчамі і яркімі адметнымі дэталямі. Хіба не кінецца ў вочы, не запомніцца вось гэтая карцінка, якая ў пэўнай меры падобная на акварэльны нацюрморт:

*Запах яблок, хлеба аромат.
Музыка из зала.
Бусы — точно виноград;
Клипсы — из металла.*

*Перламутровый рассвет.
Сну вниманья нету.
Чувство — снова двадцать лет!
За окошком лето...*

Можна намаляваць паэт і разгорнутую карціну зімовай ці вясенняй прыроды, жывой і неўгамоннай, з нейкімі чалавечымі якасцямі, рысамі і характарам. Цікавы ў гэтых адносінах верш: "Как желанною подружью встретилась весну округа. На проталинке бугра говорили до утра о проказнице-зиме: ей лишь холод на уме... А с рассветом, чуть заря, вспомнили про соловья. И, промыв капелью очи, солнцу радовались очень". Калі б словы-вобразы перадаць пэндзлем мастака, атрымаўся б класічны пейзаж "на ростанях зімы і вясны", які можна забраць у асадку і любавачца ім у любы час і пару года, атрымліваючы эстэтычнае задавальненне і асалоду. Тут знойдзены, на першы погляд,

простыя, але па-сапраўднаму свежыя і арыгінальныя штрышкі да таго, што мы, здаецца, ужо бачылі дзiesiąты і сотні разоў.

Лірыка прыроды, безумоўна, уплывае на стварэнне вобразных псіхалагічных малюнкаў, у якіх ёсць нешта загадкавае, нават магічнае, пра што паэт гаворыць не адкрытым тэкстам, а намёкам: "Листья прощуршали под ногами, лай собак прорезал тишину. Не спеши, конечно же, не ждали, сбросили дверную щеколду. Обменялись нехотя словами, как ни есть, а все-таки родня... Притворились спящими, а сами ждали ласку, как и прежде, зря". Тое "нешта загадкавае" — аўтабіяграфічнае, глыбока перажывае. Пра каханую, якая прынесла смутак і боль, іншымі словамі, бадай, і не напішаш.

Бачна, не так сабе паэт А. Асташэвіч, ці яго лірычны герой, цяпер часта звяртаецца да Бога і просіць ачысціць душу ад усёй папашы. Гэта не прыгожы жэст, не жаданне выдзеліцца сярод астатніх: "Таким, как я, спасения нет". Паэт прызначае: "Как властно надо мной мирское, и как велик духовный крест! Молитвой Бога я себя омоло..." Чыстасардэчнае прызнанне і споведзь, пакаянне ў грахах, як вядома, прыводзіць да іх адлушчэння.

Пра паэтычны зборнік "Звоню тебе..." можна гаварыць нямала добрага і станоўчага. Большасць вершаў уяўляюць сабой кароткія замалёўкі, накіды, блакнотныя запісы, што, зрэшты, і робіць іх жывымі, задушэўнымі, непрыдуманымі. Для кожнага з нас зразумелая ўсхваляванасць паэта, калі ён пытаецца: "А вы стихом когда-нибудь живете, поэзия хоть чуточку волнует вас?" Застаецца дадаць, што не так і даўно гэты ёмікі томік выйшаў у выдавецтве "Беллітфонд".

Віктар ГАРДЗЕЙ

Васіль МАКАРЭВІЧ



Штрыхі да партрэта

I

Не знайсся з князямі,
Не ведаўся з графамі.
Не выйшаў з мяне ні хітрук, ні круцель.
Кароткая надта ў мяне бяграфія.
"Кароткага курса"
Куды карацей!

Пацвердзяць
Канкрэтна анкетныя даныя, —
Як сын, што сцяблінаю звязан з раллём,
Не быў у Марока, не кідаўся ў Данію,
І хітра за нос не вадзіў
Каралёў.

Не тое, каб надта
Любіў я настурцыю,
Не тое, што я не страчаўся з маной, —
Але і з гарластай стамбульнае Турцыі
Ні разу цюкамі не вёз
Рызманой.

Раскоша з нястачай
Канцы ледзьве стачвала.
Плюў люстрамі балю

ўгары дырыжабль.
А боты грэмелі мае, а не танчылі,
Сярод раззалочаных дам,
Нібы жаб.

Пад гэтай Малой
І Вялікай Мядзведзіцай
Трапляў я то ў нерат, то ў пашчу акул.
Дазвольце хоць крышкуну
навокал агледзецца:
А хто я усё-ткі сабой
І адкуль?

2

Рыкалі паблізу
Ласіхі пушчанскія.
Грымелі набожна ў мястэчку званы.
Падкінуць у свет мяне лёсу пашчасціла
На самы парог ненажэрнай
Вайны.

З бацвіння
На прыпеку варыва булькала.
Каб з вёскі не збег і не знёс качаргу,
Трымала улада на шворцы бабулькаю,
Знарок прывязайшы вузлом
За нагу.

З уладай на пару
Гняздоўі мы спорвалі.
Пасля на прывычцы адзін я пароў
Не гнэды, а тых, хто іржавымі пёрамі
Даносы шкраблі на нядаўніх
Сяброў.

Не быў ветрагон,
Толькі жыў непаседаю,

Пускаючы ў ход то дубец, то кіёк.
За здэк, што душу пёк
дачушцы суседавай,
Я ўзяў і ў раёне начальства
Распёк.

І ўміг рэзалюцыя
З гнева драконавым,
Як могуць рабіць друкары-бізуны,
Санскрытам ірваным была аддрукована
На тонкім пергаменце чуйнай
Спіны.

Ноч дыхала цяжка
Задухаю бражнаю,
І месяца бакен садзіўся на мель.
А я, быццам з дзіцем, з душою абражанай,
Махнуў аж за трыдзевяць рэк
І зямель.

З тайгі не вылазіў
З сякерай да поўначы.
Не злазіў і з гонару дошкі рудой.
Ды рэкі тайгой спілаванаю поўнячы,
Сабой не папоўніў партыйных
Радоў.

3

Хай скажуць святошы
І зводнікі з блазнамі,
Які з мяне злодзей а ці канакрад!
Я высек у небе для фонду алмазнага
Сузор'е не больш, як на сотню
Карат!

Ды з музай пшчотнай,
Бы з пекнай князёўнаю,
Ткаў зорны сувоў, як і ў пекле не ткуць.
І хто, як не я, мог з іх пыхай казённаю,
Ткачоў самазваных, за пояс
Заткнуць!

Адно што не ўмеў
Ні таіцца, ні кацца,
Сузор'яў карчы дзеля іх далаваць.
Дык хіба маглі, хоць на цалю ці каліўца
Такую вось дзёрзкасць яны
Дараваць!

Я вам не скажу
Пра душы анамалію,
Як крыкам крычала яна на начах.
Ды літасці ў д'яблаў нідзе не вымольвала,
Хоць рукі выкручвалі ёй
У плячах.

Драпежнікі,
Локці кусайце ўласныя!
Хоць музу турнулі не ў край мерзлаты,
Ды ўсе вашы планы з намерамі
ляснулі,

Калі мне адкрыўся сезам
Залаты.

Ах колькі слупоў
Там стаяла, як ідалаў,
І ззяла грудой залатых, нібы клумб!
Няўжо я папаў у дзівосную Індыю,
Куды прадзіраўся праз штормы
Калумб?!

У грыве туману,
Што сноўдаў ды пасвіўся,
Па грушы ля яханта яхант гарэў.
І закут лубы залатымі запасамі
Завалены быў, нібы ханскі
Гарэм.

Дзівосы у зале
Яшчэ не канчаліся,
Шугаў ля кастра аметыстаў касцёр, —
А брама ў сузор'е ізноў адчынялася,
Нібы са святога касцёла
Ў касцёл.

Агат з халцэдонам
Свяціліся пальмамі,

Тыра зіхцела, плыла жырандоль.
Здаецца, мне вочы сапфіры выпальвалі,
І тлелі ад яшмы падзшы
І дол.

Я з рэхам хадзіў
Каля золата з бронзаю,
Шукаў, дзе ён тойца, змей і цыган,
Што пэўна сюды залатымі абозамі
Зіхоткія глыбы вазіў
І цягаў.

Гарэў малахіт
Алтарамі царкоўнымі
З гасподаю шчодрай, што мне адвялі.
Ах колькі я там лазурьту з цырконею
Кіркой залатою ад сцен
Адваліў!

Глядзець бы на іх,
Хоць у Мінску ці Кунцаве,
І — можна гадамі ні есці, ні піць!
Багацця такога аднёнькае унцыі
Вам хопіць, панове, каб графства
Купіць!

А тыя, хто сённа
Пасуца на сметнішчы,
Хай чахнуць душой, рагачы з рагачоў, —
Хацелі зрабіць з мяне колісь пасмешышча,
А стаўся багач я з усіх
Багачоў!

Ах, як дабрадзеям
Я ўдзячны за клопаты!
Без іх мне на свеце жыцця не было б!
І — рыфмы гатоў залатымі заклёпамі
Кувалдай гадоў усадіць ім
У лоб!

Мо хопіць блукаць
Ля Узды ці пад Кіевам,
Пакрыўджаных строіць з сябе задавак!
Хай б'юць у далоні, што неба падкінула
Для кожнага з іх, як сюрпрыз,
Задыяк!

На пільным памежжы,
Пры шмоне ці вобвыску,
Дзе вечна стаіць калатнеча і грай,
Я веру, што ён і прыдасца ім пропускам,
Калі ўжо не ў пекла,
То, пэўна, у рай!

Ну як не устаць
Супраць сытых, заслужаных,
Хто хітра пад шум —
хіба дзіва не з дзіў! —
Не з сажалкі цёмнай,
не з бруднае лужыны, —
З Палесея вадзі аж да кроплі
Сцадзіў!

Зірні з далакопамі,
Глянь і з гарбарамі, —
Дзе густа шалелі калісь верасы,
Хто скажа цяпер, — для якога гербарыя
Наўсцяж засушылі гаі
І лясы?!

Ад нейкага трэста
Хітрушчыя моднікі,
Нібыта я быў з-за мяжы скандынаў,
Не раз прымяралі мне цуглі намордніка,
А я гэту дрэнь са скандалам
Скідаў.

Казаў дзеля тых,
Хто ад шчасця згараючы,
Дагодліва штосьці пляскаў пра закон, —
А вы паспрабуйце патэльно гарачую
Прылюдна лізнуць а хоць раз
Языкам!

Для хітранькіх лазню
Зноў ладзіў за лазняю,

Дабру іх вучыў, як малых зверанят.
Яны мяне долу з навукай так бразнулі,
Што ледзьве з вар'ятаў не стаў я
Вар'ят!

Дзе рваўся паклёп,
Там хлусня яго стачвала,
Падносіла нейкі рэскрыпт ведзьмаку,
Калі на галовах рыдлэвачкі танчылі
У Прыбалтыцы сіняй і ў смуглым
Баку.

Хто знаў, што жылі
Пад нябёсамі хворымі,
І ў здавах не ведалі краю і меж.
Дармо, што грэмелі і з'езды і форумы,
І пільнасці глыбака плужыў
Лямеш.

Не помню і троху,
Якімі там святамі,
Як быццам на дзіўным жніве ці касьбе,
У прымы да славы-пярэстаркі сваталі.
Які я прымак ёй?
Узяў ды і збег!

Не меў ні вузла,
Ані ўласнага доміка, —
Узняўся ў нябёсы і — вольна ляці!
А здэк падступайся да горла

з нядоімкай:
За годы пражытыя шчодра
Плаці!

Я бачыў, як воран
Прыкінеца сокалам.
А козлік сябе выдаваў за слана.
Не д'ябал, а Бог мяне праўдай высокаю
Ад бед і грымотаў штораз
Засланяў.

Адкрыў сакрэт
З вераёмнасцю дохлаю,
Нібы варажбіт пры старым каганцы:
Я мог вынаходнікам стаць
і прайдохаю, —
Ды выкапняў гэтакіх, хоць гаці
Гаці!

Ледзь выбраўся
З яміны мокрае, гл'ёўкае,
І раны яшчэ не паспеў залячыць,
А нейкі вахлак на ўсё горла галёкае,
Стараецца ў гады мяне
Залічыць!

Сякера жыцця
І грукоца і гакае.
І звон яшчэ дрэмле на джале касы.
Мой век, на асфальце друкуй бяграфію!
Маланкі аўтограф на ёй —
Наўскасць!



Фота Я. Залужнага

Ірына ПОЎХ



Ўзяць да вуснаў
гарбату пшчоты.

Скаштаваць
горыч кавы даверу.
Ап'янец
ад віна пацалунка.
Піць каханне.
Нагбом.
Захлынуцца.

Мая настольналямповая ціша,
народжаная снім абажурам,
пакой фарбе ў ціхі колер смутку,
прыжмураным ліхтарна-
жоўтым вокам
за сном цікуе, стоена і ўпарта,
палючы на прывідаў і зданяў,

што насяляе з шчодрасцю вар'ята
у шчылінах разбітага люстэрка
бездапаможна-непрытомны розум.
І цемра накрываецца падушкай,
ад сораму далей хавае вочы,
прыціхляя, сядзіць, зніякавейшы
пад позіркам анёла залатога.

Ноччу для неба вуаль
вытквалі хмары.
У горадзе гэтым, на жаль,
забаронена марыць.
У горадзе, дзе ліхтары
парасплюшчвалі вочы,
сонца даўно не гарыць,

дождж па вуліцах крочыць.
Ты не глядзі ў акно:
там жывёліны
ў масках,
у горадзе гэтым даўно
забаронена казка.
Натоўп спачувальных слоў
напрасіўся ў гасці.
Я ў горадзе гэтым

ізноў
не сустрэла кагосьці.
Ноччу для неба вуаль
вытквалі хмары.
У горадзе гэтым,
на жаль,
забаронена
марыць...

Уривак з аповесці
"Скачы ад печы, жэўжык!"

Гірша прыехаў

Гірша Моцкін — маленькі, худы яўрэй з Журавіч, няголены, таму на ягоным твары маршчыны бачны толькі на лбе. Ён прыехаў на веласпедзе, які выйграў па латарэйным бінеце. Пра той выйгрыш усюды, куды ні завернеш, ходзяць размовы і выклікаюць смех. Нібыта ездзіў Моцкін у горад, каб купіць каніфолі, волава, напільнік новы і яшчэ нешта, а на базары яму прыспічыла. Калі прыспічыць, то вядома, куды бягуць людзі. І вось там, у прыбіральні, Гірша ўбачыў той латарэйны білет, які скарыстаў нейкі недарэка раней, чым яго праверыў... Не было паперы пад рукой, мабыць. А Гірша Моцкін не быў бы Гіршам Моцкіным, каб даў дабру прапасці. Таму латарэя ляжала неўзабаве ў яго дома, а калі на раённую бібліятэку ці куды там прыйшла газета з табліцай розыгрышу, то на той туалетны білет і выпай веласпед. Пра гэты выйгрыш ведалі ўсе, ад мала да вяліка, бо ўладаўнік такога шыкоўнага ровара і не ўтойваў, якім чынам той аказаўся ў яго.

Прыйсці паглядзець на веласпед прыкляпаў нават дзед Грышка. Ацаніў.

— У мяне, мусіць, ногі кароткія, а то б дастаў да педальёў, — сказаў ён, як заўсёды перад гэтым паправіўшы на галаве сваю аблезлую шапку. — Хаця і рэч добрая, а на калясах лепей ехаць: круціць педальмі не трэба, асабліва, калі дыхалка слабая — як у мяне.

Сядзі сабе, ды едзь. Хочаш, можаш варон лічыць. Цікава пасачыць, як Гірша Моцкін педзе? Ці ўмее, анціхрыст? Мне здаецца, ён яго коціць, побач ідзе, а за руль трымаецца для праформы... быццам ехаў-ехаў — ды толькі што злез. Хоць сярбы зубрыць спраўна. А навесці серп складаней, чым педаль круціць, тым больш такому дохладу, як ён.

Абедаў Гірша Моцкін у нас. Са свайго вугельчыка выклаў на стол кавалак кіпбаскі, крышачку большы кавалак хлеба з той жа торбачкі, а за боршч, які наліў яму ў міску дзядзька Хвядос, падзякаваў.

— А то гарачага рэдка ем. Не ўдаецца. Ваўка ногі кормяць. Работа такая, брат Хвядос. Ну, а ты скажы мне, хто яшчэ можа так працаваць, не ведаючы дня і ночы, акрамя дурнога Гіршы? Толькі Гірша Моцкін, толькі ён! Мне гэта трэба? Мог бы жыць спакойна, у вус не дзьмуць пры маіх патрэбах, не п'ю і не курю, а я во па вёсках, галаву задрэўшы, коўзаюся. Цяпер, праўда веласпед, то лягчэй.

— І ты праўда яго выйграў, Гірша? — улуцьчыўшы момант, папытаў дзядзька Хвядос. — А то людзі тут гавораць такое...

— Людзі табе, брат Хвядос, праўду гавораць пра Гіршу Моцкіна. Вер людзям, і ты не будзеш мець ніякіх клопатаў. А гэта мне Бог падаслаў той веласпед, дурному Гіршу Моцкіну, каб рабіў, як вол, за капейкі, на якія я не магу з'ездзіць да брата Яшкі ў Рыгу. О, Рыга! Ты быў, Хвядос, у Рызе?

— Не, не давялося.

— І я не быў. І вось я катаюся цяпер на веласпедзе. Не сядзіцца мне каля сваёй Бэлы, дурному Моцкіну, дык я шаркаю напілкам ды посуду рамантую. А за кузню, брат Хвядос, дзякуй. Не трэба мне цягнуць у Журавічы нічога, а гэта ж вага, я табе скажу — не жартачкі, калі ўсё на руль павесіць сваё хадзяства, тады цягне лісапед мой у адзін бок, хоць ты што яму. То ў кузні і папрацюю. І за тое, што на чяпел пусціў мяне, брат Хвядос, дзякуй табе не толькі ад мяне, але і ад маёй Бэлы.

Як гэта яго Бэла паспела перадаць тое «дзякуй», калі яна яшчэ нічога і не ведае пра ўсё, аб чым гаварылі за сталом дзядзька Хвядос і Гірша Моцкін.

А потым Гірша паглядзеў на мяне і папытаў:

— Паказвай, дзе ў вас тут комін?

— Вэн, — кінуў я.

— Вэн, — перадрэжніў мяне Гірша.

— А нашто ён вам?

— Буду званіць у Журавічы сваёй Бэле, каб не хвалявалася. Каб не шукала дурнога Гіршу Моцкіна. А ты што, не ведаеш, як у комін можна званіць?

— Не-а, — шчыра прызнаўся я і адразу зразу меў, што дарэмна прызнаўся, бо ён хутчэй за ўсё жартуе, а што гэта так, я здагадаўся па тым, як усмінуўся дзядзька Хвядос.

Гірша ж падыйшоў да печы, задрэў галаву ў комін і загаварыў, нібы ў нейкую бочку:

— Ты чуеш мяне там, Бэла? Яна чуе, яна ў мяне баба разумная, хоць і з Гіршам Моцкіным жыве. Сёння на мяне вчэрну не рыхтуй, я буду ў Гуце ў добрых людзей. Як зразумела? Выдатна. Тады да сустрэчы! Твой дурны Моцкін.

Гірша Моцкін паказаў нам свой твар, і я пярснуў смехам: ён выпайкаў лоб і вушы, быў падобны на чорта, якога маюць у кніжках, але калі заўсміхаўся, то і нічога быццам, ідзе яму такі выгляд: рабочы чалавек — нічога не скажаш. Дзядзька Хвядос усё ж падказаў Гіршу, каб памыўся.

Даведаўшыся, што ў нас будзе начаваць Гірша Моцкін, вечарам у хату набілася шмат вяскоўцаў. Як жа ўпусціць такі момант — чалавек з мястэчка, ды не абы-хто, а сам Гірша, пра якога не ведае толькі той, хто яшчэ не нарадзіўся. І не скарыстаць такую магчымасць — вялікі грэх. Нават Тамаш прытулаў.

— У нас тут ні радзіваў... — завёў ён сваю старую пласцінку.

Аднак яго абарваў адразу ж дзядзька Хвядос:

— Чаму ж, радыё ёсць. У новага на-стаўніка. На батарэйках.

— З ім я яшчэ дружбы не завёў, — пагадзіўся Тамаш. — Гусь свінні не таварыш. У яго сваё вяселле, у нас сваё. Дык я і кажу: у нас тут ні радзіваў, ні газетаў...

Васіль ТКАЧОУ



— І газеты выпісваем... Мікітаву «Звязду» мне паштарка аддае. Можкае браць, чытаць.

— Можна падумаць, што я чытаць умею? Без акуліраў.

Нарэшце далі слова Гіршу Моцкіну, і ён раскаваў, што новага ў Журавічах.

— Якаў Струкаў паехаў у Ленінград, дзе ў яго была да вайны кварцера, а прыехаў, а там ужо новыя людзі жывуць. Пахадзіў-пахадзіў ён па горадзе, ды ні з чым і вярнуўся да мацеры. Чужым стаў для яго Ленінград. Цяпер жыве не ў гарадской кварцеры, дзе круціць верць — і вада пацякла з кранічка, а ў такой, як і дурны Гірша Моцкін.

— І Натансона які сабака не ведаў, не кажучы ўжо пра нас, людзей, — працягваў далей Гірша Моцкін. — Боты шыў лепш, чым у Крамлі для Сталіна... Прабач, госпадзі, дурному Моцкіну, не хацеў я ўспамінаць Крэмль і Сталіна, але што ты возьмеш з дурнога Моцкіна, акрамя аналізу? То сын яго, Барыс, у Амерыцы жыве. Яго тады людзі схавалі, калі яўрэйны немец расстрэльваў у сасонніку.

Мог бы і Натансон уцаліць, каб уцёк, як уцёк я. Не, кажа, не можа быць, каб нас немец неўзлюбіў, мы ж яму нічога не зрабілі кепскага. А калі надумаўся бегчы, то было ўжо позна.

— Гады! — сказаў нехта. — Не курыце, людзі добрыя, а то ў Гіршы Моцкіна ўсе лёгкія атручаны каніфолем і кузняй, далібог.

Глядзі ты, паслухаліся. Нават Тамаш, на што ўжо неслах, і той прытушыў у гільзе з-пад зенітнага снарада акурак. Праўда ж: не прадыхнуць. У Гіршы Моцкіна такія фокусы не пройдуць. А то ж: раскавай ім, твары добрае, і за гэта яшчэ нюхай смярдзючы сама-сад. Не, не атрымаецца.

— Якраз Восіпу пашыў ён боты. Ведаеце Восіпа. Той і кажа: колькі табе, Натансон, за работу грошай? Гавары, не саромся. За такія боты не шкада. А Натансон і слязы нават не ўраніў, такі мужны чалавек быў, і адказвае: грошай мне, брат Восіп, не трэба тваіх аніякіх, а калі нашу сям'ю немец расстраляе, то закапаеш... і будзем у разліку. Такая мая просьба. І неўзабаве Восіп выканаў просьбу беднага Натансона.

Дзе цяпер яго душа, гаротніка? І няхай хто паспрабуе пашыць лепшыя боты, чым шыў іх бедны Натансон? Няма такога ўмельца. І няскора будзе.

— Няма, гэта ты, Гірша, праўду кажаш, — пагадзіўся Тамаш.

У тую ноч я доўга не мог заснуць. Чамусьці думалася і думалася пра Натансона, якія шыў чудаўныя боты, і хоць ніводнага разу я не бачыў яго, аднак перад вачыма стаяў такі ж зарослы шчэццем яўрэй, як Гірша Моцкін, толькі без сажы на лбе і вушах, бо ён, відаць, не быў жартаўніком і не званіў сваёй жанцы ў комін...

Кош і вянок

Дзядзька Хвядос надоечы разважыў пра наша жыццё так:

— Вось мы, Колька, з табой у новай хаце цяпер жывём. Хата добрая, нічога сказаць не магу. Але траха перастаралася — трэба было не такую вялікую рабіць. Навошта нам па-лац быў? Гэта ўлетку добра, а зімой паспрабуй напаліць грубку, каб цёпла было. Ох, і апетыт у яе на торф будзе, факт. Вунь Ліза-сядзець у Варкай папрасілі, каб ім маленькія хаткі пабудавалі — з адным акенцам нат. Разумна.

На першы час хопіць. А там, калі што, відаць будзе... Галоўнае, на ногі стаць. А мы — раз-загналіся... А цяпер вось думай пра паліва... І касіць, і сеяць... а тут яшчэ і на балоце трэба будзе павалтаціцца, каб торфу накапаць. Кашоў пятаццаць трэба, мабыць. Поўных — як наклаці... Так што, хата хатай, а парабіць нам з табой, брат, дзядзечка.

— Накапаем торфу, дзядзечка! — я выпяў наперад грудзі і паглядзеў на заступ, які стаяў у куце перад парогам. — Як няма чаго рабіць! Што мы, не мужчыны?

— Ды накапаем... яно так, — не надта, гляджу, паверыў мне Хвядос. Ён патрымаў у руках заступ, паставіў яго на ранейшае месца і толькі сказаў:

— Навастрыць трэба. Але ж у нас і каша няма...

Ну, гэта не праблема. Кош я хоць заўтра зраблю. Нават сёння магу пачаць. Была б лаза. А лазы хапае.

І я заняўся кашом. Нарэзаў лазы, а пакуль яе рэзаў, колькі разоў паказаў язык лупатай Надзейцы, якая чамусьці таксама была ў лязняку і шчыпала нейкія кветкі — вянікі, бачце вы, ім, дзядзечкам, трэба. І гэта ў такі час, калі ўсе на балота збіраюцца, каб узімку ў сваіх хатах печы і грубы паліць, а то можна так і на-сы адмарозіць, а ім — вянікі... Але калі ўсміхаецца куточкамі вуснаў, дык прыгожа ў яе атрымаваецца... Фу-у, але ж няма калі хіханькі ды хаханькі строіць з гэтай Надзейкай, трэба цягнуць лазы да дзеда Грышкі і рабіць з ім кош. Толькі ён ведае, як трэба яго плесці. Па-бурчыць, канечне, спярша. Невукам назаве. А тады і пакажа, як кош рабіць. У яго дык гэта лоўка атрымаваецца — шух-шух, і гатова!

А ў мяне, калі верыць дзеду Грышку, рукі не туды глядзюць. І ён маімі рукамі тады кіруе — нібы лыжкай за сталом. Можна, і тумака ўляпіць — за няправільнасць. Але не балюча. Так, для навукі. Летась мы з дзедом адзін кош разам зрабілі, але ён застаўся там, дзе і наша хата... Згарэў. Таму я крыху помню, як трэба будзе плесці кош, і спадзяюся, што дзед Грышка не будзе асабліва задавацца, што такі ўжо ўмека і спец у гэтых кашах, а я нікуды ня-варты. Там відаць будзе, дзед!

Надзейка набіваецца паднесці мне лазу. Яшчэ чаго не хапала. Гэта ж трэба ісці па ўсёй вёсцы, а што людзі скажуць? Малеча якая ўбачыць і будзе, выглядаючы з-за вугла, дражніцца: «Жаніх і нявеста... ці-лі, ці-лі... палі ўсё цеста...» Не, я сам дацягну лазу, хоць і нарэзаў яе столькі, што за адзін раз не адо-лею. Бяды тае, вярнуся... Але без дзядзеч-нак. Няхай плячэ вянок. Вянок — не кош. Кош — гэта патрэбная рэч, а без вянка мож-на пражыць. Вось так, Надзейка!

— Падумаеш!.. — дзядзечка так паглад-дзела на мяне, што я ажно разгубіўся і таму адварнуўся, а яна яшчэ раз сказала гэтае са-мае «Падумаеш!», фыркнула, павяла плечу-ком, рашуча павярнула і, падскокваючы то на адной назе, то на другой, пашыбавала ў вёску, а вянок круціла на пальцы, бы шапку са фланечніку.

Хм! Вось табе і вяночніца. Я доўга глядзеў услед Надзейцы, на пэўны час забываўся пра ла-зу, а тады ўскінуў вязанку на плечы і патупаў да дзеда Грышкі. І хоць я стараўся не думаць больш пра яе, Надзейку, — а я б ёй лусту хла-ба і не пашкадаваў, — а яно само думалася і думалася, ажно пакуль не прытупаў на пад-ворак старога. Той сустрэў мяне пытаннем:

— Каму?

— Калі трэба, і табе прынясу...

— Прынясі, прынясі, хлопча, — ухапіўся дзед за маю прапанову, і я абрадаваўся, што дагадзіў яму.

— А гэта — на наш кош лаза. Паможаш, дзед?

— Калі прынес, то дзядзечка. Будзем кашаплетствам займацца. А пакуль хадзем паснедаем.

— Снедаў...

— Тады пачакай. Я не затрымаюся. Люб-лю кашы рабіць. Асабліва з гатовай лазы. Як вось цяпер.

Пакуль дзед Грышка снедаў, я зноў збегав у лязняк, каб забраць тую лазу, што застала-ся. І на ёй, на лазе, ляжаў вянок... Я адразу здагадаўся, што гэта Надзейка паклала, а са-ма, мабыць, схавалася недзе паблізу і будзе назіраць, што я зраблю з яе вянком. А што я зраблю? На галаву, канечне, не надзёну, не хлапечая гэта справа вянікі насіць на чупрыне сярод белага дня. А ў руках патрымаць мож-на. І патрымаю, чаго ж. Не ўкусіць. А ён не такі і лёгкі. Пахне хораша. Я пашукаў вачыма Надзейку, але нідзе не заўважыў яе, павесіў вянок на галінку, узваліў на плечы зноў вязан-ку лазы і, пакуль нёс яе, чамусьці пашкадаваў, што не ўзяў вянок. Спатрэбіўся б. Ці мне, ці дзеду Грышку. Ён бы яго, канечне, павесіў у хаце на вялізны цвік. Калі прыгожы вянок, ча-му б не павесіць? І ў нашай хаце з дзядзечкам Хвядосам можна было б... Добра глядзеўся б. Над сталом. Толькі што гэта я ўсё пра вя-нок ды пра вянок! Вось-вось торф капаць трэ-ба, а ў нас і каша няма.

Не быў бы дзед Грышка вясковым філо-сафам. Перш, чым узяцца рабіць кош, ён па-сядзеў на зэдліку, папрактаў, а потым раска-заў пра сон.

— Як думаеш, Колька, к чаму б я палец парэзаў? — глядзеў стары на мяне і чакаў ад-казу. — Во гэты. Як цяпер помню... і кроў кап-кап-кап... на белы пясок.

— Пясок белым не бывае, — запярэчыў я. Дзед Грышка нахмурыўся:

— Мне лепш ведаць, які бывае пясок у маім сне.

— Жоўты пясок.

— У тваім — можа, і жоўты, а ў маім бе-лы быў, як з мелу. У чым і загвадка. Дык не падкажаш, к чаму б сон прысніўся, а?

Я пра гэтыя сны дык нічога толкам і сам не ведаю. Што я скажу яму? Паціснуў адно плячыма раз, другі... Старому такое не пада-балася, ён усмінуўся сам сабе, хехекнуў і прызнаўся:

— Ведаю, к чаму сон, я і сам, дзетка. Пецька вернецца з вайны. Магу паспрачацца.

— А на што?

— На жменю семак.

— Давай! — я ахвотна пагадзіўся, бо даўно не лузаў семкі, хоць і не падумаў, перш чым перабіць рукі, што аддам, калі праиграю: дужа закарцела семак. Але я па-глядзеў на Грышкаў твар, і мне адразу заха-целася праиграць яму тую жменю — не па-раўнаць і мех, і два мякі нават семак з вяр-таннем ягонага сына Пятра.

Тады я і сказаў:

— Я хачу праиграць табе, дзед.

— А семак я табе і так насыплю. Дзе кішэня? Адапайрвай.

— Не трэба, дзед! — заўпарціўся я, бо паглядзеў на лазу, якая сіратліва ляжала пе-рад намі і ўспомніў пра кош, якога пакуль ня-ма. — Тады семкі. Пазней. Як зробім.

— Тады дык тады. А сыну майму, Пець-ку, даўно пара. Гэта каб ён адзін быў, то ўжо б. А то ж з кабетай. Можна, затрымка якая. Можна яе не адпускаяць, калі важная асоба? Колькі людзей перабілі хрысты, то паспрабуй так адразу і знайдзі замену. Няпроста. Але прыедуць, прыедуць... Ужо, мусіць, у даро-зе... вось-вось заявяцца... Ну, дзе лаза? Па-давай мне па адной — перабярэм спярша, адсартыруем, што адкінем, а як ты думаў... рабіць кош — дык надоўга... вам торф вазіць яшчэ ды вазіць... А ў мяне кош ёсць... ёсць кош у мяне... у пуці ляжыць... такі ж стары, як і сам... Цікава, а гэта мой Пецька умее ка-шы рабіць ці не? Вучыў, вучыў... Але за вай-ну мог і забываць. Але калі ўмеў што рабіць, тое аднавіць лёгка. Кажу табе па скарэту.

Лаза на кош заняла ўвесь двор, і калі хто недасведчаны паглядзеў бы, што мы тут робім, падумаў бы, не інакш, што развялі цэ-лую арчэль. І тут лаза, і там лаза... няма ку-ды нагу паставіць. А пасярод двара падыма-ецца, бы расце з зямлі, кош. Пляту і я. Бя-ру лазіну і, як вучыць дзед Грышка, пра-соўваю паміж «рэбраў», якія ён называе каркасам. Потым другую, трэцюю...

Дзед Грышка склаў нарэшце рукі на ка-ленях, назірае толькі за мной, падхваляе, а калі і заўвагу зробіць, што не так у мяне атрымаваецца.

— Такі кош як паставіш на калёсы, то ён як пан будзе на іх! — хітра ўсміхаец-ца стары. — Колькі торфу ўлезе ў наш кош, Колька, дык і не падлічыш! Што ба-гата, то багата. Процьма тарфін па-месціцца. Як піць даць. Галоўнае, каб конь пацягнуў. Калі ж коні цяпер дохлыя. Дыстрофікі. Але ж торф высушыцца, то ён лёгкі будзе. Ну што, хлапеч, пара абе-даць. А тады і закончым наш карабель.

Бяжы, бяжы дадому... У мяне дык і няма нічога такога, каб цябе пачаставаць. Суп адзін. Варка згатавала, дзякуй ёй. То не прападу. А ты збегай дахаты, падсілкуй-ся. Расцеш, цягнешся угару, то апетыт павінен быць. Ну, давай, давай... няхай цябе Хвядос пакарміць.

— А яго няма. Я сам знайду, што з'есці.

— І адразу прыходзь. На заўтра не будзем адкладваць тое, што можна зрабіць сёння.

Я пабег да сябе, а дзед застаўся сяд-зецца на зэдліку. Калі я вярнуўся назад, ён спаў у хаце на ложку і ўсміхаўся ў сне. І я не стаў яго будзіць. А раптам ён бачыць зноў той белы пясок ці яшчэ што-небудзь такое, што яму прыемна ба-чыць? Кош я і сам магу дарабіць. Што там засталася. Дробязі. А кош быў амаль гатовы, я залез у яго і таксама за-снуў. Мяне разбудзіў дождж — ён так сёкануў, знянацку і спорна, што я пад-скочыў, бы апараны. А дзед Грышка глядзеў на мяне з клеці і смяяўся:

— Паспаць мы з табой, брат, майст-ры. Што стары, што малы — адна паро-да. Але ж кош агоралі, хоць і з прыго-дамі, забрыкай яго каза!..

Пра кош я не адразу ўспомніў — доўга лыпаў вачамі і шукаў вянок, які прысніўся. Вянка не было. І Надзейкі так-сама. Пасярод двара стаяў адзін толькі кош. А калі я ўсё зразумеў, таксама за-смяяўся.

Было чыста, лёгка і свежа на зямлі. Як заўсёды пасля дажджу.

Ці можна ўявіць сённяшняю афішу Нацыянальнага акадэмічнага драматычнага тэатра імя Янкі Купалы без такіх спектакляў, як "Паўлінка", "Тутэйшыя", "Я не пакіну цябе"? Вядома ж, не! Як і немажліва сабе ўявіць гэтыя спектаклі без выдатнай актрысы, народнай артысткі Беларусі Марыі ЗАХАРЭВІЧ.

Купала і ... Захарэвіч

Прызнаюся, пра Марыю Захарэвіч напісаць мне хацелася вельмі даўно. Магчыма, з таго самага моманту, калі я ўпершыню ўбачыў яе на сцэне Купалаўскага тэатра ў спектаклі "Паўлінка". Памятаю сваё першае ўражанне: "Ну, сапраўднае беларуска!" І насамрэч, Марыя Георгіеўна — адна з тых нашых актрыс, якія на сцэне стварылі надзіва праўдзвы і нацыянальна яркі вобраз беларускай жанчыны (згадайма колішнія спектаклі паводле І.Мележа, І.Шамякіна, І.Чыгрынава, А.Макаёнка, А.Дударова; пастаноўкі п'ес Янкі Купалы "Паўлінка" і "Тутэйшыя" з яе ўдзелам). Ды чаму толькі беларускай? Увогуле жанчыны... Такой прывабнай, добрай, па-беларуску шчырай, гасцінай. І вельмі інтэлектуальнай. Усе яе значныя сцэнічныя работы ўжо занатаваныя ў энцыклапедыях, апроч, вядома ж, нядаўніх: напрыклад, Нэціці са спектакля "Я не пакіну цябе" паводле п'ес амерыканскага драматурга Саймана, дзе М. Захарэвіч з'яўляецца таксама і рэжысёрам-пастаноўшчыкам.

А што да роляў Альжбеты, маці Паўлінкі, ды Зношчыкі, маці Мікіты Зноска... Ёсць нешта сімвалічнае ў тым, што народная артыстка ўвасабляе жанчын, створаючы мастацкім уяўленнем народнага песняра Беларусі. У творчасці Марыя Захарэвіч і Янка Купала нібыта кроцаць разам. Марыя Георгіеўна прызналася неяк, што гэта адзін з самых любімых яе пастаў. А купалаўская Паўлінка дык увогуле адзіграла не апошняю ролю ў жыцці актрысы. Па-першае, калісьці ёй было прапанавана іграць Паўлінку (пра гэта пазней), а па-другое, зусім нядаўна Марыя Георгіеўна за свой талент, за свае творчыя памкненні, набыты ды адданасць беларускай тэатральнай культуры была ўзнагароджана "Крыштальнай Паўлінкай".

Гэтая ўзнагарода для мяне вельмі дарагая маральна, — гаворыць актрыса. — Справа ў тым, што вось толькі-толькі я прачытала лісты Янкі Купалы да Паўліны Мядзёлкі. Якія пяшчотныя былі пачуцці ў пэста да гэтай жанчыны! Словы, напісаныя Купалам, мяне вельмі ўразілі. Цяпер я абсалютна па-іншаму гляджу на Купалу і на Мядзёлку як на асобаў — таму і гэтая ўзнагарода для мяне такая важная...

Роля Паўлінкі ў Нацыянальным тэатры — "зорная". Была яна ў свой час амаль падрыхтаваная і маладой актрысай Захарэвіч, але... Лёс расправіўся па-іншаму...

Мяне ўводзілі ў ролю Паўлінкі, — успамінае Марыя Георгіеўна. — Я ўжо вывучыла ўвесь тэкст. Рэпетыравала. Паўлінка павінна хараша спяваць — у тэатры перапісалі ўсе песенныя партыі пад мяне. Было ўсё гатова да выхаду на сцэну. А ў мяне вельмі захварэў бацька, ляжаў у бальніцы ў Мядзелі. Я паехала на радзіму, каб яго правесці. Памятаю, ішла ў бальніцу, па дарозе вельмі задумалася (а ў той час, паверце, было пра што мне задумалася) і трапіла пад аўтобус... Апынулася я ў бальніцы па суседстве з бацькам — так вось атрымалася, што не я яго наведвала, а ён мяне. Пра ролю Паўлінкі ўжо і гаварыць не было чаго, я легла ў бальніцу на тры месяцы з лishкам.

Што мяне падтрымлівала ў той час? Тады людзі мала гаварылі па тэлефоне, і амаль не было ніякіх іншых сродкаў сувязі, акрамя паштовай. Вось і мне пісалі лісты. Прыходзіла іх вельмі многа — па сем-восем на дзень. Яны былі ад самых розных людзей: ад кале-

гаў-акцёраў, ад пісьменнікаў, ад простых гледачоў, якія ведалі мяне па тэатры, па тэлебачанні. (Марыя Захарэвіч была адным з першых дыктараў Беларускага тэлебачання: працавала там ужо студэнткай 3-га курса Беларускага дзяржаўнага тэатральна-мастацкага інстытута. Калі пасля заканчэння ВНУ давялося выбіраць паміж тэатрам і тэлебачаннем, яна абрала першае. — З.К.) І ў мяне захаваліся гэтыя лісты. Калі-нікалі сяду перачытваць — сэрца радуецца. Напрыклад, лісты Уладзіміра Караткевіча. Божа мой! Які выдатны, знаны сёння пісьменнік, а тады ён, як і я, быў яшчэ зусім малады, але пісаў такія высокія, У той час да

шчырыя словы, чым мог падтрымаць маральна.

Усе тыя лісты мне практычна дапамаглі выжыць. А зараз, успамінаючы, я ўсё часцей задумваюся: няўжо гэта можна было перажыць? Можна! Пры такой вольнасці падтрымкі! Яшчэ мне здаецца, што людзі тады былі нейкія іншыя. А, можа, проста на той час яшчэ не было чаму зайздросціць? Я была маладой артысткай, толькі пачынала жыццё ў тэатры...

Хто ён!.. Акцёр!

— Марыя Георгіеўна, патлумачце мне, калі ласка, хто такі акцёр, мне здаецца, людзі абраўня: не кожны можа "выстаяць" на сцэне тры з нечым гадзіны, "выплюхаючы" энергію.

— Акцёр — гэта чалавек, які перадусім не павінен сябе ні ў якім разе шкадаваць. І мы ніколі не шкадуем: ні свайго здароўя, ні дабрабыту. Разумееце, каб выклікаць у чалавека, які прыйшоў на спектакль, хоць якія эмоцыі, трэба сапраўды патраціць свае ўнутраныя сілы. Калі, напрыклад, акцёр на сцэне плача, але не адчувае нічога адпаведнага глыбока ў сваёй душы, дык гэтыя слёзы нічагусенькі не выклічуць у гледача. Калі ж акцёр і сапраўды адчувае душой сваю ролю, выкладваецца, выпраменьвае свае эмоцыі, то тады яны пераходзяць цераз рампу і ўсталёўваецца кантакт з залай, што, напэўна, самае галоўнае. Увогуле, прафесія акцёра вельмі складаная, цяжкая, такая, аб якой можна нават і... (Вялікая паўза. — З.К.) пашкадаваць...

— Акцёр жа можа, ну, я не ведаю... дрэнна сабе адчуваць!

— Такая магія сцэны: нават калі акцёр дрэнна сябе адчувае, выйшаўшы на сцэну, ён забываецца абсалютна на ўсё. Канешне, усялякае бывала: даводзілася іграць і з тэмпературай, і калі дома якія непаладкі, драма альбо трагедыя. Акцёр проста павінен сябе пераадолець, каб годна зрабіць сваю справу. Мы не можам, не маем права сыграць дрэнна, спасылаючыся на хваробу ці якую-небудзь сямейную непрыемнасць.

— Цікава, якія адчуванні ў акцёра, калі ён знаходзіцца на сцэне. Мне здаецца, я б успамінаў сваю наступную рэпліку...

— У драматычным тэатры, калі ўжо выходзіш на сцэну, то пра тэкст і не думаеш, бо ў цябе гэта ўсё нібы закладзена ў падсвядомасці. Ты думаеш пра тое, што павінен рабіць. Дзеля чаго ты

выйшаў на сцэну? Што ты хочаш данесці да гледача?

Дарэчы, пра тэксты... Якое раней цудоўнае жыццё было ў нашым сталічным Доме літаратара! Там праводзіліся сапраўдныя святы мастацтва, святы высокага паэтычнага слова і тэлевізійнай прозы. Літаратары і артысты вельмі сябравалі, таму ў пісьменніцкім Доме мы былі не гасцямі, а гаспадарамі. У той час да



— Ядзімі словамі кіруецца ў жыцці!

— Я не ведаю ніякіх такіх слоў. Проста ў пэўных сітуацыях я думаю пра тое, што ў люды ёй бывае яшчэ горш. І неяк жа яны з такога становішча выходзяць, а чаму ж я не змагу?! Пры складанай сітуацыі з аўсёды ўспамінаю сваю вёску на Мядзельшчыне.

хрысцілі. Па маладосці, канечне, не надта часта даводзілася быць у царкве. Вельмі прыкра за тыя гады, калі нас стараліся прымусяць цурацца набажэнстваў...

Быў у маім жыцці складаны перыяд: у тэатры мне не давалі роляў, я толькі прыходзіла амаль штодзень, глядзела на расклад — а там нічога для мяне не было. Тады мяне выратавала вера ў Бога. Я амаль дзесяць гадоў ўдзельнічала ў падарожжы па Беларусі, якое называлася "Дарога да Святыню" з дабрадзейным агнём ад труны Гасподняй. Мы аб'ездзілі амаль усю Беларусь, усю Чарнобыльскую зону, усе самыя аддаленыя вёсачкі, наведвалі царквыкі...

Шматлікія выступленні перад народам падчас падарожжа вярнулі мне сілы. Мне надалася магчымасць (і гэта я таксама лічу падарункам лёсу) сказаць людзям самыя шчырыя словы ўдзячнасці за іх жыццё, за тое, што яны ў самыя складаныя часы збераглі веру праваслаўную ў сваіх сэрцах. Я была разам з людзьмі, і лічу, што гэта абсалютна кампенсавала ўсё негатывнае, звязанае з маёй тэатральнай творчасцю. Вера ў Бога мяне выратавала...

— Марыя Георгіеўна, а калі б вам надарылася магчымасць пацяць жыццё спачатку, вы абралі б мастацтва! Прышлі б у тэатр!

— Нават і не ведаю. Рэч у тым, што ў дзяцінстве і ў маладосці я нават і не думала пра мастацтва, тэатр. Нават і не ведала, што ёсць такое. А здарылася ўсё выпадкова. Напэўна, гэта таксама Божы дар: мяне калісьці далучылі да самадзейнасці, я спявала ў хоры, была салісткай. І вось на школьным выпускным вечары наш настаўнік нямецкай мовы мне падказаў, што ў Мінску абвешчаны набор у тэатральна-мастацкі інстытут, і я падала туды дакументы. Бацькі, канечне, былі супраць: яны хацелі, каб я настаўнічала.

— Ці адгрывае сёння мастацтва такую ролю, як раней!

— Канечне! А як жа? Мастацтва адгрывае вялікую ролю ў грамадстве. Толькі вось глядзячы якое мастацтва, глядзячы, што мы прапануем людзям. У тэатры, адзначу, самае галоўнае — гэта драматургія. Добрая п'еса, як ты яе ні пастаў, заўсёды закране сэрца гледача. Да таго ж, я думаю, — тэатр заўсёды будзе існаваць. Як вы патлумачыце тое, што людзі ходзяць ў тэатр, хаця дома ў некаторых ёсць па дзесяць тэлевізійных каналаў? Ім патрэбны жывыя кантакты з акцёрам, а не сухі погляд з тэлеэкрана! Але ж галоўнае, каб глядач не выйшаў з тэатра пустым. Бывае так, што, здаецца, і паглядзеў спектакль, а назаўтра не можаш і ўспомніць, пра што ён быў... Вось гэтага не павінна здарацца.

І пра будучыню...

Ёсць традыцыя — пры канцы размовы пытацца пра планы на будучыню. Задаў і я такое пытанне. Марыя Георгіеўна неяк адразу падхапілася, у вачах з'явілася іскрынка захаплення:

— Сёння ў мяне ёсць выдатная п'еса, у якой вельмі хачу сыграць галоўную ролю. Вось шукаю рэжысёра...

І праўда, чытаючы гэтую п'есу, больш нікога, акрамя пані Захарэвіч, і не ўяўляеш у галоўнай ролі. Такое ўражанне, што пісалася яна акурат з разлікам на гэту актрысу. Цудоўна было б, каб мая суразмоўца яе сыграла... Але ж навае ўсё складана: няма грошай, рэжысёра, ды і яшчэ шмат праблем. Што ж, Марыя Георгіеўна, жадаю сапраўджвання вашай задумы! А, можа, мары?

Прызнаюся, пісаць пра гэту актрысу для мяне складана — бо пры кожнай сустрэчы з ёй адкрываю для сябе нешта новае, бо, як і многія, захапляюся ёй. І я вельмі ўдзячны лёсу за тое, што пазнаёміў мяне з Марыяй Георгіеўнай...

Зміцер КАРМАЗІН
На здымку: народная артыстка Беларусі **Марыя ЗАХАРЭВІЧ** у спектаклі "Тутэйшыя".

кожнага свайго выступлення мы завучвалі многа вершаў ці вялікія кавалкі прозы напаміць. Уяўляеце, колькі гэта было трэба патраціць сваіх сілаў і энергіі! Падчас выступлення вельмі хвалюваліся, бо выступалі заўсёды перад элітнай аўдыторыяй.

Я многа ўдзельнічала і ва ўрадавых канцэртах. У мяне нават захаваліся туфлі, стаптанія выключна на такіх высокіх прыёмках. Пра ўрадавыя канцэрты ў мяне самыя найлепшыя ўспаміны. Даводзілася шмат ездзіць па краіне, была ў многіх яе кутках. Самы яркі ўспаміні — выступленне на сцэне Вялікага тэатра СССР, калі там святкавалася 100-годдзе Янкі Купалы і Якуба Коласа. На жаль, у мяне не засталася ніводнага фотаздымка з такіх выступленняў.

— А праўда, што кожны спектакль іграецца па-новаму!

— Безумоўна! Ёсць артысты, якія дазваляюць сабе на сцэне імправізаваць. Канешне, калі такая імправізацыя не пярэчыць звышмэце рэжысёра-пастаноўшчыка спектакля. Я, напрыклад, вельмі люблю... не паўтарацца. А вольна і імправізацыі ў нашым тэатры быў Віктар Тарасаў, які свае ролі выконваў штораз па-іншаму.

Па-за тэатрам

— Такая ўсім вядомая ісіца: жыццё працягваецца — не поле раісці. А што для вас яна азначае!

— На жаль... (Актрыса задумалася. — З.К.) А, можа, і не на жаль, я з такіх людзей, якія рэдка жывуць розумам. Я заўсёды рабіла так, як падказвала мае сэрца, мая душа. Усялякага было ў маім жыцці. І так здарылася, што я ніколі над ім не задумалася. Ніколі не задавала сабе ніякіх пытанняў. Мне трэба было паспець ўсё зрабіць, я заўсёды кудысьці спяшалася. Вельмі мала ўвагі я аддавала дому, сям'і: я наскокам бывала дома, хуценька спраўлялася з праннем... А ўвесь свой вольны ад тэатра час прысвячала радзі. І сёння я вельмі ўдзячная за тое, што атрымлівала такую магчымасць, бо менавіта ў радзіёпастановаўках я сыграла такія ролі, пра якія ў тэатры нават і не марыла.

Яшчэ была праца на кінастудыі. Я не здымалася многа ў галоўных ролях — хаця былі і такія. Беларускія акцёры больш былі занятыя на агучванні — табе трэба было па-за кадрам сыграць "чужую" ролю так, каб складалася рэальнае ўяўленне таго, што гэта гаворыць артыст з экрану.

Успамінаю сваё дзяцінства, жыццё сваіх бацькоў і маіх аднавяскоўцаў, якім столькі ўсяго выпала за жыццё. (Пазней Марыя Георгіеўна казала мне, што якраз яна чытала кнігу Васіля Быкава "Доўгая дарога дадому" і на той старонцы, дзе пісьменнік апісвае пакуты беларускага сялянства падчас калектывізацыі, нават расплакалася — З.К.) Я часта еду на вёску, каб напатоліць сваю душу, каб ачуныць, каб падумаць у вясковай цішы, як жа я жыў, чым жа я займаюся на гэтым свеце? Ведаеш, я вельмі люблю размаўляць са старымі людзьмі — нейкая вечная мудрасць перадаецца ад іх. Люблю зайсці ў тыя хаты, дзе сядзяць адзінокае цёткі, і пагаварыць з імі. Нешта распытаць: пра маю сям'ю, пра мой радавод, ці пра што іншае.

І менавіта тут я задумваюся: што гэта я — усё лячу? Мастацтва, тэатр, творчасць... Але вось яно — жыццё. Яно бяжыць і бяжыць. І ці паспееш што вартае зрабіць...

Мне дома вельмі хараша! Я хачу тымі сцяжынкамі, па якіх бегала ў дзяцінстве, углядаюся ва ўсе знаёмыя рэчы, гляджу на тыя шыбы, праз якія вочы нашых бацькоў часта пазіралі на гасцінец, у чаканні нас. А вельмі ж выдатна сказаў Максім Танк:

Парог, высечаны з успамінаў,
Астайся за мной;
Дзверы, на завесах
цвыркуновай песні,
Астайся за мной;
Вокны, зашклёныя вачыма
блізкіх,
Засталіся за мной;
Хата, накрытая крыламі
ластавак,
Засталася за мной, —
Як жа мне не азірнуцца назад,
Нават калі б я застыў
Слушом солі?

Вельмі любая мне мая родная старонка!!!

Ратавала вера

— Вы верыце ў Бога!
— Так! Уся мая сям'я была веруючая. Маці, бацька, цёткі, нават скажу, былі людзьмі ўцаркаўленымі, штораз ездзілі на службу. У нас ля Мядзеля ёсць такая цудоўная, драўляная царква. Яна там стаіць у полі, далёка ад вёсак. Маленькую, утульнёную царкву кругам ветліва абступаюць бярозкі, а летам воддаль жыта каласіцца. Цудоўная мясціна! Людзі прыязджаюць з далечных вёсак: Богу памаліцца, душу сваю спатолюць. Я таксама стараюся іншым разам наведацца менавіта туды, у сваю царкву, дзе мяне

Ір : ліпень — верасень

Пра свае планы на трэці квартал паведамліў Польшкі інстытут у Мінску — знаная ўстанова, якая адзначае сёлета 10-годдзе працы на Беларусі. Якімі ж імпрэзамі будуць адметныя другая палова лета і першы месяц восені?

Ажыццяўляецца шэраг літаратурных, навуковых, мастацкіх праектаў. Сярод іх — выданне прац кафедры гісторыі беларускай літаратуры БДУ па праблемах беларуска-польскага ўзаемадзеяння; Міжнародная канферэнцыя ў Гродне на тэму "Гісторыя медыцыны і аховы здароўя на заходніх землях Беларусі" (9—10 верасня); запланаваны на верасень у Віцебску ды ў Беластоку Міжнародная

канферэнцыя "Шматмоўнасць і шматкультурнасць польска-ўсходнеславянскага памежжа" (праект філалагічнага факультэта ВДУ імя П.Машэрава ды Беластоцкага ўніверсітэта).

Ёсць чым зацікавіцца і прыхільнікам розных відаў мастацтва. Так, 4—6 верасня ў Мінску мае адбыцца чарговы фестываль перформансу "Navinki-2004"; у межах традыцыйнага Міжнароднага тэатральнага фестывалю "Белая Вежа" ў Брэсце пройдзе Дзень Вітальда Гамбровіча. Рыхтуецца ўжо трэці фест "Восень з польскай культуры", падчас якога, прынамсі, з 22 верасня па 4 кастрычніка Нацыянальны мастацкі музей РБ прыме

фотавыстаўку "Беларускія стыхіі Фердынанда Б.Рушчыца", а наш Нацыянальны музей гісторыі і культуры — экспазіцыю польскай графікі першай паловы мінулага стагоддзя.

10-гадовы юбілей Польскага інстытута ў Мінску плануецца адзначыць выданнем кампакт-дыска сучаснай беларускай музыкі "Святло на Шляху" (сумесны праект БДУ культуры, Белдзяржфілармоніі, Белтэлерадыё і дырэкцыі Міжнароднага фестывалю "Дні музыкі кракаўскіх кампазітараў"). І яшчэ пра музыку. На 29 верасня да 185-годдзя з дня нараджэння кампазітара-класіка Станіслава Манюшкі замоўлена канцэртная праграма ў выкананні студэнтаў Беларускай акадэміі музыкі.

С.Б.

"Толькі мора ды неба" — так называецца персанальная выстава жывапісу мастака-станкавіста Леаніда Леўчанкі, якая адкрылася ў мастацкай галерэі "Вільнюс", што ў памяшканні сталічнай бібліятэкі № 18. Гэта чацвёртая персанальная выстава Л.Леўчанкі, але першая ў Мінску.

Ён скончыў у 1955 годзе Адэскую мастацкую вучэльню, вярнуўся на радзіму, член Беларускага саюза мастакоў з 1979 года. Стварыў больш як за 2000 палотнаў, актыўны ўдзельнік рэспубліканскіх, усесаюзных і міжнародных выставак. Яго творы набыты Нацыянальным мастацкім му-

І мора, і неба

зеям Беларусі, Магілёўскім абласным мастацкім музеем імя П.Масленікава, знаходзяцца ў фондах БСМ, у прыватных калекцыях у ЗША, Канадзе, Японіі, Ізраілі, Італіі, Іспаніі, Вялікабрытаніі, Аўстраліі.

На адкрыцці прысутнічала шмат гасцей: сябры, родныя мастака, людзі, якіх цікавіць яго творчасць. Вернісаж наведалі таксама дэпутаты беларускага парламента, градстаўнікі Саюза маракоў. Мастацтвазнаўца Аксана Багданова пазнаёміла прысутных з творчасцю Л.Леўчанкі, растлумачыла асаблівасць манеры пісьма мастака.

Творы, а іх прадстаўлена дваццаць, не ўлічваючы эскізаў, — гэта ў асноўным пейзажы-марыны; наогул, мора прысутнічае амаль на кожнай карціне. Мастацкае мысленне Л.Леўчанкі рэтраспектыўнае, скіраванае ў мінулае, арыентаванае на рускі класічны пейзаж XIX ст., на марыны, у прыватнасці, Івана Айвазоўскага.

Карціны "Месяцовая ноч", "Бацька Нёман", "Прыбой" ды іншыя не пакінуць абыякавымі наведнікаў выставы, якая будзе працаваць да 4 верасня.

Кацярына ЗВЕРАВА
На здымку: падчас адкрыцця экспазіцыі



Спецыялісты лічаць, што ў справе аднаўлення палаца-паркавага комплексу ў Нясвіжы найбольшых выдаткаў за патрабуе абсталяванне інтэр'ераў радзівілаўскага замка. Ужо цяпер адначасова з вонкавымі работамі вядзецца музе-

будуць выкарыстання тых сапраўдных рэчы, што ў розныя часы належалі сямейству

асабліваць бильярднай гульні легендарнага нявіжскага гаспадары. Ён, аказваецца, вельмі не

Бильярд вяртаецца ў Нясвіж

Радзівілаў. І адна з іх ужо гатова заняць сваё месца ў "родным доме": гэта нядаўна прэзентаваны ў Мінску, адноўлены беларускімі майстрамі старадаўні бильярд амерыканскай вытворчасці, унікальнай канструкцыі, з мармуровай плітой пад сукном, з выкарыстаннем каштоўных парод дрэва. Улюбёная цацка Радзівіла па прозвішчы Пяне Каханку стаяла ў малой танцавальнай зале слаўтага нявіжскага палаца. У адной з нашых летаўшніх публікацый распавядалася пра адметнасць гэтага памяшкання. Падлога там зроблена такім чынам, што падчас інтэнсіўнага па ёй руху паркет у некалькіх кропках нібы прасядае, «плыве», і танцы на імгненне апынаюцца нібы ў стане галавакружнай бязважкасці. Тады карэспандэнт «ЛіМа» ўдалося паспытаць задавальнення ад сакрэтнага эфекту адмысловай падлогі. Сёлета давалося пачуць аповед пра пікантную

любіў прайграваць. Таму, калі бильярдны шар заціхаў на полі, ніяк не жадаючы каціцца ў лузу, Пяне Каханку пачынаў яго заганаць з дапамогай... знакамітага паркета: падскокваў, гайдаўся. Падлога пад гульнёвым сталом «плыла», шар дасягаў мэты, патрапляючы ў лузу, а сярод гульцоў не знаходзілася дзёрзкага, каб выказаць сваё абурэнне такімі "правіламі"...

Між іншым, гульня ў бильярд была вядомая на беларускіх землях па меншай меры ўжо з XV стагоддзя — дзякуючы захавленню ўсё тых жа Радзівілаў. Для параўнання, значна пазней яна з'явілася ў суседняй Расіі, куды бильярд з Еўропы прывёз цар Пётр Першы. Мяркуецца, што адноўлены радзівілаўскі рарытэт не застаецца выключна музейным экспанатам і яшчэ не аднойчы спатольвае азарт як прафесійных спартсменаў, так і аматараў папулярнай старадаўняй забавы.

С. БЕРАСЦЕНЬ

Віншваем!

З 55-годдзем Пятра ЛАМАНА, аўтара зборнікаў вершаў "Зерне імгненняў", "Стары млын", кнігі апавесцей

"Астравы", тэлеп'есы "Мая душа як ястраб дзікі" і інш. Жадаем натхнення і творчага плёну.

ЮБІЛЕЙНЫ КАЛЯНДАР

На пачатку ліпеня споўнілася 80 гадоў Яўгену КУРТО. Празаік напісаў для дзяцей кнігі апавяданняў "На начлезе", "Шэсць кароткіх гісторый", "Ляс-

ны ўрок", нарыс "Падарожжа трох сяброў", апавесці "Дарога бжыць насустрэч", "Над ярам", выдаў кнігу апавесцей "Насустрэч жыццю" і інш.

ПЕРАКЛАДЫ

Віталіе ЧАБАНУ

Дні Арэстэ

Штораніцы, як заўсёды а восьмай Арэстэ адчыняў сваю буды, поўную рыззя і непатрэбшчыны, паназбіранай на завулках горада, дзе ён жыў: шклянкі штофаў, патэфонаў, газавых лямп, фарфоравых пасудзін, сталавага срэбра, што выйшла з моды, інкруставаных рам, карцін, што захоўвалі ўспаміны не існуючых цяпер палотнаў, люстэркаў з падманым адлюстраваннем ды іншых рэліквій часу. Ён не забыўся вывешваць у брудную шыбу дзвярэй аб'яву, напісаную друкаванымі літарамі з лёгкім нахілам налева: "Сёння лімоннага дрэва няма". Аб'ява, зразумела, не мела нічога агульнага са "спецыялізацыяй" ягонай крамы, і больш таго ніякім чынам не сведчыла аб магчымым пашырэнні асартыменту тавару, але тое аніак не хваліла яго. Гэта быў ягоны спосаб заявіць пра свой добры густ. А надпіс сведчыў, што такога тавару нібыта бракавала, але ён мог быць, бо ўсё для яго ўвасаблялася ў лімонным дрэве — цяжка даступным у свеце, дзе жыў, і таму знакавым паказчыкам багацця і раскошы, аб якім трэба заявіць, было лімоннае дрэва. Хаця б і праз адмаўленне. Галоўнае прыгожа выглядаць. Наогул прамінула ўжо шмат год, як Арэстэ адмовіўся ламаць галаву над прычына-выніковай сувяззю з'яваў і падзей. Абвінавачваць можна было і "рэзкі паварот лёсу" — так падабалася яму выказвацца ў размовах з былымі калегамі ды рэдкімі пакупнікамі, што пераступалі ягоны парог, а Арэстэ тады напускаў на сябе важнасць. "Лёс", які напатаў яго, цыхамірнага і працавітага выкладчыка эстэтыкі ў мясцовым ліцэі. Вярхал, які ад нядаўняга часу запанаваў у гэтым горадзе на ўскрайку імперыі пасля абвясчэння нейкіх важных палітычных перамен у "цэнтры", захапіў у шалёны вір усе слаі грамадства і кожнага яго члена. Хадзілі чуткі, што сам "цэнтр" ужо спыніў сваё існаванне, рассыпаны на безліч "суверэнных" феадалаў з уласнымі законамі і гербамі, ад якіх патыхала нафталінам. Гэты факт падштурхнуў Арэстэ, апантанага аматара го-тыкі, абвясціў аб "пачатку новага Сярэднявечча!" У хуткім часе лекцыі па эстэтыцы засталіся толькі ва ўспамінах.

Праз два гады, на працягу якіх ён беспаспяхова спрабаваў знайсці больш-менш салідную працу, Арэстэ ехаў у купэ вагона, што смярдзеў спатнелымі целамі іншых "эканамічных эмігрантаў", якія разам з ім з напружанымі нервамі чакалі пераезду праз нямецкую мяжу, каб патрапіць у краіну Гэтэ. Арэстэ любіў дыялог. Ён з імпэтам захапіўся палітыкай, ад якой доўгі час быў адлучаны, як і большасць ягоных суайчыннікаў. Але самае галоўнае, што чалавек да беспамытства зліўся з вечнымі лозунгамі дня — свабода, талерантнасць, патрыятызм, правы меншасцей і г. д., і т. п. — і быў гатовы да бясконцага красамоўства на гэтых тэмах, нібыта гаворка ішла пра ягоную асабістую справу, якой ён прысвячаў свой

клопат і ўвесь час. Звычайна такія размовы ў будзе доўжыліся бясконца, калі да яго заходзілі былыя калегі, каб пачасаць языкамі "ў Арэстэ", як казалі яны. Ён любіў пагутарыць і на вуліцы, недарэчна спыняючы знаёмых, здалёк вітанючы іх зычным голасам і ажыўленай жэстыкуляцыяй. Чым выклікаў увагу гарадучоў і бянтыжыў сваіх суразмоўцаў, якія не ведалі, як рэагаваць і часцей за ўсё адчувалі сябе няёмка.

Хаця Арэстэ і быў сацыяльнай істотай, і нават залішне, як можна меркаваць, ён усё ж не ўступіў у ніводную партыю або прафсаюз. Яму брыдзіла любая форма папарадкаванасці, і сапраўды ніхто не змог бы прыцягнуць яго да дзейнасці такога кшталту. Гэты чалавек не мог быць уключаны ў сістэму, упісаны ў катэгорыю "пад пэўным нумарам". Ён хутчэй прадстаўляў сабой эмблематычную постаць пазачасовасці. Наогул, як бы дзіўна ён не змешваў элементарныя паняцці, наш герой умеў рашуча адмежаваць жарсці гандляра (гаворка ідзе, безумоўна, пра... эстэтычны меркантилізм) і захапленне палітыкай ад клопатаў пра хворую маці. Яны жылі разам у маленькай кватэры на другім паверсе жылога дома, у прыбудове, дзе з дазволу адміністратара адкрыў сваю краму старызна. Маці, напалову паралізаваная, не выходзіла з хаты 9 год. Ейная сувязь са знешнім светам, населеным успамінамі, адбывалася выключна праз Арэстэ — вельмі спецыфічнага правадніка, хутчэй "цэнзара" рэчаіснасці, чымсьці яе пасланца. Арэстэ быў перакананы, што трэба яе трымаць далей ад мітусні свету, прыкладаў шмат намаганняў, каб не даць старой дабрацца да акна ды паглядзець, што робіцца ў закутку пад іхняй кватэрай. Жанчына была не ў курсе "зменаў эпох", але валодала яшчэ жывой памяццю і раз-пораз узгадвала імёны бонзаў старога рэжыму, якія патанулі ўжо ва ўсеагульным забывацці, патэнцыйныя экспанаты калекцыі Арэстэ. "А С. яшчэ жыў!" — згадвала яна апошняга правадчыка, які пратрубіў усім вушы на пачатку апошняга дзесяцігоддзя, абячаючы радыкальна пераўтварыць жыццё, правесці рэформы і лібералізацыю.

Бэдалага, старая ўяўляла, што і апошні кіраўнік згубіў сваю пасаду, хаця гэта было не так. У параўнанні з імі — іерархічнымі постацямі, падобнымі на фігуры барэльфа, індывідуальнасць якіх цалкам растварылася ў безаблічным механізме адзінай партыі. Жанчына была супраць "маладых ваўкоў" з былых сакрэтных службаў, якія за адну ноч сталіся паспяховамі банкірамі і лідэрамі партый, маючы імунітэт да любога роду праяваў сумлення. "Не варта глядзець у акно, поры года мяняюцца, як і раней", — казаў маці Арэстэ, імкнучыся абараніць яе, каб не хвалілася ад новых уражанняў. І ў пэўным сэнсе ён меў рацыю. Што б новага яна ўбачыла ў параўнанні з тым, які апошні раз выходзіла на вуліцу? Торбы з турэцкім таварам, жабракоў у лахманах, што псавалі краявід, рэкламныя шыты, якія занялі месца энтузіястычных заклікаў да вялікіх мэтаў, так ніколі і не дасягнутых, а цяпер улаўлялі вялікія перамены?

Пераклад з румынскай Валеры БУЙВАЛ

Гальшаны сустрэлі нас надвечоркам прыгожымі старымі хатамі абпал дарогі, якая то ішла ўгору, то раптам кацілася ўніз. Векавыя будыніны шмат пра што расказалі. Напрыклад, дзверы, што выходзяць не ў гародчык, а на вуліцу — пра тое, што жылі тут гандляры і рамеснікі, з-за чаго і лічыліся Гальшаны мястэчкам. Гэта зараз цэнтр магутнага некалі княства — невялікая вёсачка ў Ашмянскім раёне. Але адчуванне такое, быццам менавіта гэтую вёску неаднаразова апісваў Гоголь. Вось зараз прыйдзе ліхтаршык запальваць святло, за вуглом рамізнік чакае седакоў, а па галоўнай вуліцы самавіта крочыць гарадавы...



«Чорныя» гісторыі Гальшан

Аповесць мінулых часоў

Сваю гісторыю Гальшаны пачынаюць у XIII стагоддзі. Вось як падае гэтую падзею «Хроніка Быхаўца» 1280 года: «А чацвёрты брат вялікага князя Нарымунта, Гольша... знайшоў прыгожую гару... і ён там пасяліўся... і назваўся князем Гальшанскім». Гальшанскія князі прымалі ўдзел у Грунвальдскай бітве і за гэта атрымалі герб у выглядзе каранаванага шчыта, падзеленага на часткі з выявамі Цэнтаўра, пагоні, труба і лялівы (шасцівугольная зорка ля месяца). Першы гістарычна згаданы князь Гальшанскі, Альгімунт, узгадваецца напрыканцы XIV стагоддзя. Яго дачка Улліяна была жонкай Вялікага князя Вітаўта. Але найбольшую славу прынесла роду Соф'я Гальшанская, якая ў 1424 годзе ва ўзросце 16 гадоў выйшла замуж за караля польскага Ягайлу (яму ў той момант было 73) і нарадзіла яму трох дзяцей. Першы сын, Уладзіслаў, стаў каралем; другі памёр у маленстве; а трэці, Казімір, — быў абраны Вялікім князем Літоўскім, а пасля — таксама каралем. У сярэдзіне XVI стагоддзя род Гальшанскіх пачынае паступова згасаць. Апошняя князёўна пабралася шлюбам з Паўлам Сапегам і ў якасці пасагу прынесла радавы маёнтак. Месяца прылягнулася магнату, і на мяжы XVI і XVII стагоддзяў ён будзе новы замак, які лічыўся адным з лепшых на тэрыторыі ВКЛ і дакладна адлываў прымаўцы «мая хата — мая крэпасць»: сцены ў паўтара метры таўшчынёй злучалі шасцігранныя вежы, якія выходзілі за іх перыметр — каб зручней было страляць уздоўж муроў. Падчас ліхалецця ўсё насельніцтва магло схаватца на замкавым двары.

Таксама Павел Сапега распачаў будаўніцтва касцёла і кляштара, выгнаўшы папярэдніе са сваіх зямель пратэстантаў-кальвіністаў і запрасіўшы каталіцкі ордэн францысканцаў. Дата адкрыцця касцёла была прызначана на 6 жніўня 1618 года. Прафесійныя муляры выдатна працавалі, але незадоўга да «часу Ч» адна са сцен абвалілася. Будаўнікі ўзвалі яе яшчэ раз — тая ізноў зруйнавалася. Сапега напужаў, што калі не будзе ўсё гатова ў тэрмін, працаўнікі не атрымаюць заробку. Тыя абмеркавалі ўсё і вырашылі: патрэбна ахвяра. Тая з жанчын, якая першай прынясе абед свайму мужу, і будзе замураваная ў гэтай сцяне. На жаль, ёй аказалася вельмі маладая кабета, што толькі нядаўна стала жонкай маладога цесляра. Ён у той час горача мапіўся за яе жыццё... На гэты раз сцяна засталася стаяць на сваім месцы.

Прывід ходзіць па Еўропе

У сярэдзіне дзевянацятых у кляштары пачаліся рэстаўрацыйныя работы. Адноічы архітэктары дакапаліся да нішы, з якой выпай шыкет... Косці склалі ў скрыню і паставілі на стол Чаславы Акулевіч — дырэктаркі Гальшанскага філіяла Нацыянальнага мастацкага музея Беларусі, які месціцца ў адной палове кляштара. Студэнты медыцынства, якія ў той час былі на экскурсіі, аўтарытэтная заявілі: гэты парэшткі належыць маладой асобе. З таго часу і пачала з'яўляцца ў калідорах і галерэях будынка Бялая Панна. І амаль кожны, хто заставаўся начаваць у дырэктарскім кабінце, бачыў ці адчуваў нешта неверагоднае, таямнічае.

Любоў Ягоранкаву, рэдактара праграмы

«Шматгалоссе» беларускага тэлебачання, ледзь не прыдушыла нешта нахштат пліты з бетону, нешта цяжкое і чорнае, тройчы вельмі моцна на яе націснула. Яе сяброўка Наталля Мяцельская, супрацоўніца часопіса «Беларусь», у гэты час заўважыла жаночую постаць, зграбную, тонкую, у доўгай сукенцы, з зачасанымі наверх валасамі, якая проста праляцела праз акно, быццам там не было шкла. Раптам нервы (рабрыны жорсткасці) на столі пачалі падаўжацца і паступова перайшлі на сцены, быццам хацелі ахапіць увесь пакой. Але як дайшлі да ложка, дзе спала Люба, спыніліся. Праз хвілін пятнаццаць сілуэт растаў у цемры, а пакой стаў такім, як і быў.

Група беларускага тэлебачання здымала пераднавагоднюю перадачу пра прывідаў. Апошні сюжэт рабілі ўжо вельмі позна ў скляпенні на імправізаваных мастках. Дзяўчыну, якая грала Белую Панну, нехта нябачна штурхануў у грудзі, і яна звалілася на падлогу. Давялося сярод ночы выклікаць хірурга — накладваць швы на рассечаную галаву.

Алесь Дзянісцікі — унук галоўнага ўрача гальшанскай бальніцы Альфонса Лаўрыновіча — а першай ночы вяртаўся дахаты на веласіпедзе. Раптам заўважыў ля сцяны кляштарна постаць у белым. Калі прыгледзеўся, то пабачыў, што гэта жанчына, да таго ж празрыстая, яна вісела ў паветры на паўметра ад зямлі і рукою клікала яго да сябе. Той з усяе моцы націснуў на педаль...

Сама Часлава Францаўна таксама сутыкнулася з прывідамі. Адноічы ўвечары яна засталася адна ў памяшканні і вырашыла правесці, ці ўсюды выключана святло. Аказалася, што ўсё, што можна, было запалена. Уззлаваная, яна адну за адной выключала лямпачкі і калі збіралася зрабіць тое самае ў сваім кабінце, чыясьці рука перш за яе шчоўкнула выключальнікам. Апрытомнела дырэктарка толькі на вуліцы, ад холоду. Глядзіць — святла нідзе няма.

Фатограф Уладзімір Багданаў здымаў у пакойчыку пляму, у абрысе якой можна было пабачыць Белую Панну. Калі праявіў стужку, жажнуўся: кадр быў перакошаны градусам на 30. Са мною здарыўся амаль аналагічны выпадак: уздоўж здымка прайшла чырвоная паласа.

З пытаннямі наконт «жыццядзейнасці» прывідаў мы звярнуліся да Галіны Казловай — кандыдата навук, біяфізіка з вялікім стажам работы ў вобласці люмінісцэнтнага аналізу. Ужо 16 год яна займаецца вывучэннем геапатагенных зон. Яна расказала, што пасля смерці чалавека яго астральнае цела працягвае жыць яшчэ 40 дзён, а пасля распадаецца і знікае. Дзяўчына, якую замуравалі ў сцяне, памерла жажлівай, гвалтоўнай смерцю. Адбыўся моцны выкід негатывных эмоцый. Нячысцікі могуць утрымліваць іх унізе, у свеце адмоўных з'яў, на працягу 400—500 год, калі-некалі выпускаючы прывід наверх, каб папужаць людзей. Таму і бачылі Белую Панну менавіта падчас такіх прагулак.

Ёсць у Гальшан і іншыя легенды. Калісьці даўно на месцы гарадзішча быў горад. У княскім замку гадалася прыгожая князёўна. Здарылася так, што палюбіла яна простага селяніна. Бацькі яе, канечне, былі супраць. Тады маладыя вырашылі пабрацца шлюбам употай. Княжна, як даведлася пра гэта, сказала ў роспачы: «Каб яны праваліліся разам з гэтым горадам!» Так яно і адбылося. Замест замка вырасла га-радзішча, а замест хат — курганы, якія і

сёння ўзвышаюцца ў гальшанскіх наваколлях. Згодна з іншым паданнем, аднойчы да гальшанскай прыгажуні ўначы з'явіўся яе жаніх-нябожчык, і паехалі яны да касцёла вячанца. Па загадзе хлопца дзяўчына кінула на зямлю хлеб, кнігу і каралі — і ў той жа момант і жаніх, і коні, і сам касцёл — праваліліся пад зямлю. На месцы касцёла ўтварылася глыбокая яміна. Калі туды кідалі манеткі, яны доўга ляцелі, а пасля з глыбіні далаўтаў меладзвонны звон. Зараз яміны няма — зацягнулася. Але мясцовыя старажылы пакажучь вам месца, дзе яна была. Калі ў святочны дзень прыкласці вуха да зямлі, можна пачуць галасы званоў...

Раніца мудрэйшая за вечар?

З прыходам раніцы становіцца добра бачны сучасны стан кляштара. Ён «апраунты» ў будаўнічыя рыштыванні — ідзе рэстаўрацыя. Шмат чаго давалася выцерпець будыніне — і шведскую вайну, і варварскія ўчынкi напалеонаўскіх войскаў. А пасля Другой сусветнай вайны тут месціўся дзіцячы дом. Цікавая дэталі: французскія салдаты так пагаспадарылі тут, што ўшчэнт зруйнавалі унікальную сістэму дымаходаў — бруд і бітыя бутэлькі вывозілі ледзь не вазамі. Аднавіць сістэму не ўдалося, і замест трох камінаў, што сagraвалі ўвесь кляштар на працягу трохсот год, пабудавалі 85 печак. Аглядаем будыніну знутры — заўважаем трэшчыны ў сцяне, што пайшлі пасля таго, як знайшлі косці. Тыя парэшткі хацелі пахаваць ка належыць, але неважко, ці зрабілі сваю працу два мужчыны, якім гэта даручылі. Людзі казалі пасля, што дзеці ганялі па вуліцах чыйсьці чэрап. Самі ж «пахавальнікі» неўзабаве памерлі адзін за адным. Спускаем у скляпенні. Тут холадна і вільготна. Але пачуццё старажытнасці нейкае непаўнаважнае: частка сцен і столі выкладзена новымі цаглянамі падчас рамонту. Калі пакапацца ў зямлі пад старымі мурамі, можна знайсці аскепак кафлі ці напалеонаўскай бутэлькі. Раптам у святле ліхтара нешта пралятае. Кажан! Некаторыя жыхары Гальшан кажучь, што гэта і ёсць Бялая Панна, якая амаль чатырыста год удзень лётае кажаном у сутарэннях, а ўначы ходзіць па галерэях. Развітаем у Чаславай Францаўнай і аб'ячаем прыехаць яшчэ: хочацца ўсё ж пабачыць Белую Панну, нягледзячы на словы Галіны Казловай аб яе знікненні.

Па шляху на замак сустракаем шмат чаго цікавага. Тыя ж старыя дамы. Прыгожая царква на гары. Каплічка. Будынак польскай гміны — нешта нахштат нашага сельсавета; зараз тут бібліятэка. Завітаем у школьны гісторыка-краязнаўчы музей, які быў створаны больш як 30 год таму настаўнікам Эдуардам Корзунам — чалавекам, які гісторыю Гальшан ведаў дасканала. Усе экспанаты натуральныя і унікальныя. Нават дзве хаткі з поўным убранствам ёсць.

Мы наш, мы новы свет збудуем...

У 1880 годзе царскія ўлады прадалі будынак стацкаму саветніку Аляксандру Гарбанёву. Той вырашыў знішчыць замак за тое, што ў ім у свой час хаваліся паўстанцы 1863 года. Ён узарваў вежы, а цаглу пусціў

на будаўніцтва карчмы. Пасля па яшчэ жылых памяшканнях прайшліся войскі розных краін падчас дзвюх сусветных войнаў. Яшчэ ў 1946 годзе ў ім месцілася Рэспубліканская школа пчаляроў, пазней — заатэхнікум. У шасцідзсятых пракацілася яшчэ адна хваля разбурэнняў: камсамольцы вырашылі пабудаваць новы клуб. Заахоцілі мясцовых навучэнцаў: кожны, хто прынясе з замка 80 цаглін, пойдзе на вакацыі раней. Гэта працягвалася да тае пары, пакуль адна цагліна не звалілася на галаву хлопцу. Дом культуры ўсё ж пабудавалі, але сёння з яго ападае плітка і выглядае ён са сваёй зоркай на фасадзе не вельмі прывабна. Яшчэ пазней на замкавым двары размясцілі ферму, а рэшткі помніка абарончага дойдства працягвалі разбураць дзеля будаўніцтва кароўніка. На дзіва, замак зараз у значна лепшым стане, чым той кароўнік.

Ходзім сярод руін і міжволі цяжка ўздыхаем. Складана нават уявіць, што калісьці тут давалі балі, грала музыка, а князь сядзеў у багатай бібліятэцы. Сцены ўжо па самыя вокны засыпаны зямлёй, усё парасло быллем і хмызняком. Раптам заўважаем невялікі ўваход у цемру. Спускаем на коленах, а далей прасоўваемся паўзком. Адрозу ўзгадваецца раман

Караткевіча з яго бяздоннымі лёхамі... Але трапілі мы, здаецца, у вялізную печ, якая абагравала вежу. Складанне, якое ўтварае сабой палову шара, спрэс чорнае ад сажы. Вось вам і чоры замак Гальшанскі... Выпазім крыху расчараваныя: калі не скарб, то хаця нейкую тайну хацелася б знайсці. Дарэчы, многа тут было шукальнікаў скарбаў, але толькі аднойчы — у 1976-м — тут знайшлі 836 срэбных манет XIV—XV стагоддзяў. Між іншым, цуды здараюцца і ў нашыя дні. Калі мой знаёмы быў тут некалькі год таму на экскурсіі, яму пацасціла знайсці сапраўдную пячатку Сапегаў! Можна, варона калі схавала ў дымаходзе, а зараз яе вымыла дажджамі. Цяпер знаходка захоўваецца ў фондах Нацыянальнага музея гісторыі і культуры Беларусі.

А што далей?

У 2005-м Гальшаны адзначаць сваё 725-годдзе. Як паведаміла нам старшыня Гальшанскага сельсавета Таццяна Ашурак, улады рыхтуюцца да святкавання юбілею. Урачыстасці адбудуцца недзе ў чэрвені, пасля сенакосы. Плануецца памяняць платы па чатырох цэнтральных вуліцах, перад замкам высечы старыя дрэвы і пасадзяць замест іх маладыя ліпы, пракласці дзве брукаваныя сцежкі, аднавіць яўрэйскія могілкі, адчыніць парк камянёў «Гальшанскія легенды». А яшчэ выдаць спецыяльныя каларыявыя буклеты, кнігі. Пётр Евідовіч — мясцовы прадпрымальнік — плануе прыняць першых наведвальнікаў у музей старажытных гадзіннікаў. Другі добры чалавек узьяўся ўпрыгожыць азёры побач з замкам і адрэстаўраваць старую малітоўную хатку, якую часцей называюць паліўнічай. Існуе праект стварэння «Залатога кола Беларусі», і магчыма, што пасля ўсіх аднаўленчых работ у яго патрапяць і Гальшаны. Будзем спадзявацца!

Аляксандр ЛЫЧАЎКА
Фота аўтара і Кацярыны Юркевіч

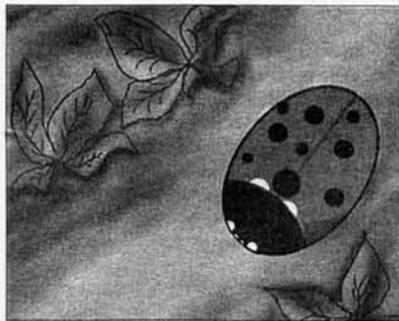


Старонка для дзяцей

Выпуск № 3

Конік і страказа

Казка



Лёля БАГДАНОВІЧ

Божая кароўка

Па градзе шнуруе лоўка
У чорных кропельках
кароўка.

Сарафан ружовы,
Капляшчык новы.
Ну такая ўжо мадам,
Прыгажуня-модніца.
Цэлы дзень то тут, то там
Па гародзе носіцца.

Кемлівы мастак

Сягоння хмуры дзень
занадта.
І Волечка гаворыць тату:
“Напэўна, у сонца выхадны.
Салодка спіць ды бачыць сны.
А я без сонейка сумую.
Яго я зараз намалюю.
Нясі хутчэй алоўкі, тата,
Запросім сонейка ў хату”.

Грыбнікі

Любяць лес свой хлапчукі.
Прыхапіўшы ножыкі
Рэжучь тут баравікі
Ды кладуць у кошыкі.
А ў сталічнага Ягора
Мухамор на мухаморы.
Як вярталіся дадому,
Рады быў Ягор-грыбнік:
Хлапчукі яму, малому,
Падарылі баравік.

Сакрэты

На абед — бліны. Бабуля вучыць
Ігара, як іх трэба правільна ёсці:
— Блін трэба скласці ў чатыры
столкі ці скруціць у трубочку.
Ігар:
— А мой блін без варэння ча-
мусьці не хоча ні складвацца, ні
скручвацца.

Грошай не хапіла!

Маці Ігару:
— А мы табе сястрычку ў кра-
ме купілі. Глядзі, якая прыгожая!
Ігар:
— Так, прыгожая. Але чаму
такая маленькая, што, на боль-
шую грошай не хапіла?

Мова бабуль

Маці Ігару:
— Ігар, што ты там балбочаш
сабе пад нос?
— Я не балбачу. Я вывучаю
мову бабуль, што сядзяць ля на-
шага дома на лаўках.

Гледачы

Ігару абрыдлі шматлікія размо-
вы ў сям’і, калі ён глядзіць тэ-
левізар, і аднойчы прапанаваў:
— Давайце ўключым тэ-
левізар, выключым святло ў пакоі,
бабулю зробім кантралёрам і
будзем усе сядзець ціха-ціха, як у
кінатэатры.

Крыўда

Пасля доўгай прагулкі ў парку
Ігар пакрыўдзіўся на боты, у якіх
моцна нацёр ногі:

Яны сустрэліся вы-
падкова. Зялёны конік у
гэткіх жа зялёных штоніках
весела падскокваў па беразе
возера і нечакана так высока
скачыў, што трапіў на белую
лілею ў вадзе. Над ёй трапятала
крыламі ў шматкалёнай сукен-
цы страказа. Яна ж і звярнулася
да коніка:
— Ты хто?

— Я — конік.
— Мне адзінотна. Давай сяб-
раваць...
Не чуў ніколі пра такое конік,
але згадзіўся.
— А што мы будзем рабіць?
— Толькі гуляць, скакаць, ля-
таць...
І тут пачалося: страказа
рабіла такія палёты, такія піруэ-
ты, а конік так філігранна, у

розных бакі скакаў,
што ўрэшце адзін аднаго
згубілі з поля зроку.
Заблудзіліся сярод высокай
зялёнай травы, аэру, чароту.
Сядзяць і думваюць: чаму яны
не разам? Падумаўце, дзеці, і
вы: у чым прычына іх няўдалага
сяброўства.

Яўген ХВАЛЕЙ

У. МАЦВЕЕНКА

Ромка
Рыжы
Росным
Ранкам,
Зрзаў
Ружы
Разам з
Райкай. А
Раней
Ён ля
Ракіткі,
Рваў для
Рыткі
Маргарыткі.



М. УЛАДЗІМІРАЎ

Стракаталі
Сарочкі —
Срэбначокі:
— Самыя
Стракатыя ў
Сарок
Сарочкі.
— Сястрычкі,
Спакойней,
Каб не
Сурочылі,
Што нам
Пасуюць
Сарочкі
Сарочыя.

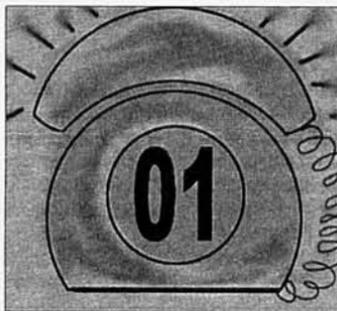
Антаніна ХОМЧЫК

Людзі добрыя пад’едуць
Дапамогуць у бядзе.

Ад агню яны пазбавяць
І кватэру, і цябе.

Першы нумар

У бядзе зайсьдэ людзям
Тэлефон пажарны
служыць.
“01” ты набяры
І чакай хвіліны тры.



Злы агонь для іх — работа,
Як баіцца ён вады —
Адступае з хваляй грознай
І не робіць больш бяды.

Ты, малеча, добра помні,
Што запалкі нельга браць.
З іх не сонечныя промні —
Іскры гнейныя ляцяць.

Мікола ЛІСОЎСКІ

Праспаў

Ускочыў з ложка Дзімка:
падумаў, пэўна, ён,
што завінеў будзільнік,
звінеў жа тэлефон.

Ізноўку лёг. Будзільнік
праваў ягоны сон:
не ўстаў, бо думаў Дзімка,
што звоніць тэлефон!

Дзіцячая логіка

— Нагі маёй больш ніколі ў вас
не будзе!

смачна смажаная, як у бабулі, а
не ў мамы.

на, быццам зноў лютая зіма на-
ступіла?

Пажаданне

Садзім бульбу. Ігар бегае і
ўсім камандуе, як што трэба
рабіць. Потым, стаміўшыся, сеў
ля баразны:
— Радзіся, бульбачка, вялікая і

Неадпаведнасць

Ігар:
— Мама, а мы ўжо перайшлі
на летні час?
— Так, сыноч.
— А чаму на вуліцы так холад-

Доўгая шыя

Ігар пытаецца ў сястрычкі Ма-
рынкі:
— У каго шыя даўжэйшая: у
жырафы ці страуса?
Тая, падумаўшы:

— У змяюкі! У яе шыя на ўсё
цела.

Крывасмок

Ігар:
— Бабуля, а ў камара ёсць
бацькі?
— Канечне.
— Чаму ж яны яго так дрэнна
выхавалі, што ён пастаянна кроў
людскую п’е?

Гора

Ігар:
— Усе мае няшчасці, мусіць,
ад прыгажосці.
Бабуля:
— Чым жа яна табе так пераш-
каджае?
— Мне так абрыдла гэтую пры-
гажосць кожны дзень мыць.

Пра мух

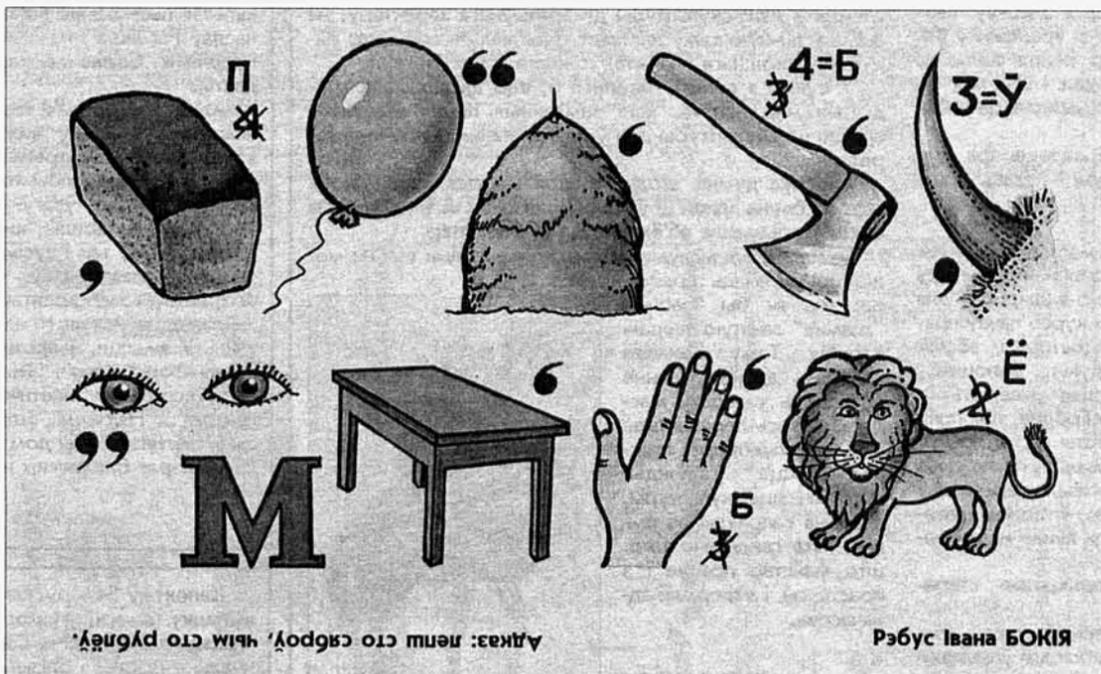
Ігар пра нешта доўга-доўга ду-
мае, філасофны філасоф, на-
рэшце заяўляе:
— Цікава: мухі любяць жыць
на сценах, вокнах, а паміраць
прыпятаюць на падлогу.

Доктар

Да нас прыехалі госці. Бабуля
ціхенька кажа Ігару:
— Гэты дзядуля — доктар
філасофскіх навук. І ты, калі доб-
ра будзеш вучыцца, можаш стаць
такім жа паважаным чалавекам.
Ігар:
— А ён што, філосафаў ле-
чыць?..

Констанцін КАРНЯЛЮК

Малюнкі А. Патапенкі



‘Алп’л’л’ о’л’л’ м’л’ч’ ‘А’ор’л’л’ о’л’л’ т’л’л’л’ :е’л’л’л’

Рэбус Івана БОКІЯ

ГІСТАРЫЧНЫ ПЛЯЦ

Ліда, раённы цэнтр на Гродзеншчыне, сапраўды горад вялікіх кантрастаў. Пры пад'ездзе да яго перш-наперш бачны сучасныя дачныя домкі, шырокія палаткі. І тут жа — старыя могілкі за вузенькай вулкай з аднапавярховікамі. Потым нечакана з'яўляюцца кіёскі, чыгунка, аўтастанцыя, наварны ды крамы. А варта толькі адысціся крыху ўбок, як апынемся на плошчы, абсаджанай рознакаляровымі кветкамі, побач з якой узвышаюцца муры старадаўняга замка, што пануе над усім сучасным наваколлем. Асабліва вылучаецца ўжо адноўленая паўночна-ўсходняя вежа, абрысы якой выразна вымалёўваюцца на фоне... дзевяціпавярховай гасцініцы!

Дзякуючы Гедыміну і ягонаму замку

Горад Ліда цікавіў нас заўсёды. Гэта старое паселішча, заснаванае ў далёкім XIV стагоддзі як балцкае, вядомае яшчэ са школьных гадоў, калі вывучалася гісторыя Беларусі. Найбольшую цікаўнасць для нас, вядома ж, прадстаўляў адзін з найзнакамітых помнікаў старадаўняй архітэктуры — магутны Лідскі замак, і недарма: смела можна гаварыць, што гэтая крэпасць, якая была закладзена яшчэ вялікім князем Гедымінам у XIV стагоддзі, не толькі адзін з самых буйных на тэрыторыі сучаснай Беларусі, але і адзін з нешматлікіх гістарычных будынкаў, на якія не так зруйнавальна паўплывалі стагоддзі: замак захаваўся на дзіва добра. І, канечне, набліжаючыся да нашай жаданай мэты — Ліды, мы перш за ўсё пайшлі агледзець манумент.

Дарэчы, Ліда, як паселішча местачковага тыпу, з'явілася толькі дзякуючы Гедыміну і яго замку.

Вядома, што шмат паселішчаў на тэрыторыі Беларусі з'явілася вакол умацаваных палацаў, а любыя крэпасці забяспечвалі насельніцтву якую-нікякую ахову. Ліда — не выключэнне. Статус горада Ліда атрымала толькі ў XVI стагоддзі.

Тое, што мы ўбачылі, падышоўшы да нашага мэты, перавысіла ўсе чаканні. Магутныя сцены літаральна ўзляталі ў неба, тыя камяні ў муроўцы сцен, якія здалёк не праглядаліся так добра, выклікалі думку: а як жа іх туды зацягнулі без такой сучаснай прылады працы, як пад'ёмны кран?

Па падліках даследчыка Міхася Ткачова, для будаўніцтва крэпасці спатрэбілася каля 23 тысяч кубічных метраў каменю і 4,5 мільёна цаглін!

У старажытнасці замак уваходзіў у так званае "кола замкаў", якія надзейна акружалі Вільню (зараз — сучасная літоўская сталіца Вільнюс) і, акрамя Ліды, знаходзіліся ў Крэве, на паўвостраве ў Тракаі, Мядзінкаі, Каўнасе. І калі крэпасць у Тракаі поўнаасцю адноўленая, то можна сказаць, што і лідскаму замку вельмі пашанцавала: яго наогул планавалася зруйнаваць ушчэнт яшчэ... у XIX стагоддзі...

Каб абмыць цытадэль вакол, нам спатрэбілася нямала часу. Класічны замак-кастэль, ён прадстаўляе сабой правільны чатырохвугольнік. Дзе ж мы бачылі нешта падобнае? Канечне! — У Крэве... Толькі там ад замка засталіся літаральна рэшткі сцен ды зруйнаваная вежа. У Лідскім замку, так як і ў крэўскім, дзве вулгавыя вежы па дыяганалі, кожная у тры ярусны-паверхі. Калі глядзець на іх знізу, здаецца, што яны чапляюць хмары. Так і праносыцца перад вачыма карціны: лье дождж, сьвішча вецер ці вые завіруха, а на вежы ходзіць вартаўнік у жалезных латах і нясе дзор, пільна ўглядаючыся ў непраглядную, змрочную цемру; не шкадуючы сябе, вартуе абшары нашай Радзімы...

Менавіта для гэтага і будаваліся высокія вежы, значна вышэйшыя за асноўныя сцены, у кожным замку. Замак пабудаваны па класічнай для таго часу тэхналогіі: выкарыстоўваліся як цагла, так і бутавыя камяні. Магчыма, менавіта таму будынак нам і падаўся такім велізарным і магутным. Па-першае, яго колер, бы ўтрымлівае грозьбу: бура-чырвоны; па-другое, сцены здалёк падобныя да скуры нейкага казаннага, вялізнага пераможнага дракона (уявіце сабе шурпатаць слаёў чырвонай цаглы, падобнай на луску, і круглыя бакі камянёў, якія нагадваюць касцяныя пласціны брані)! Акрамя таго замак пабудаваны на ўзвышэнні, нібыта для гордага агляду ўсіх навакольных абшараў.

Менавіта для гэтага і будаваліся высокія вежы, значна вышэйшыя за асноўныя сцены, у кожным замку. Замак пабудаваны па класічнай для таго часу тэхналогіі: выкарыстоўваліся як цагла, так і бутавыя камяні. Магчыма, менавіта таму будынак нам і падаўся такім велізарным і магутным. Па-першае, яго колер, бы ўтрымлівае грозьбу: бура-чырвоны; па-другое, сцены здалёк падобныя да скуры нейкага казаннага, вялізнага пераможнага дракона (уявіце сабе шурпатаць слаёў чырвонай цаглы, падобнай на луску, і круглыя бакі камянёў, якія нагадваюць касцяныя пласціны брані)! Акрамя таго замак пабудаваны на ўзвышэнні, нібыта для гордага агляду ўсіх навакольных абшараў.

Дарэчы, гэтым ён і адрозніваецца ад свайго брата — замка ў Крэве. Той лічыцца замкам балотнага тыпу, таму што пабудаваны ў нізіне, на балоцістай пойме дзвюх рэк.

Калі колькасць становіцца якасцю!

Сцены замка, як паведаміў нам гід, узвышаюцца над зямлёй прыкладна на дванаццаць—пятнаццаць метраў. А гэта вельмі вы-

Мабыць, кожны горад ці мястэчка Беларусі бачылі войны. Ліда — не выключэнне. І яна бывала зонай вайсковых дзеянняў. Найбольш пацярпеў горад падчас вайны Рэчы Паспалітай з Швецыяй і Маскоўскай дзяржавай у 1664—1667 гадах. У 1655 годзе Ліда была захопленая маскоўскімі войскамі, а замак быў вельмі моцна пашкоджаны, спалены. А вось шведскія войскі ўзарвалі дзве замкавыя вежы. З тых даўніх-даўніх часоў крэпасць не аднаўлялася.

Згодна з інвентаром Лідскага замка, тут быў даволі вялікі гарнізон, а ва ўнутраным двары, побач са сценамі, знаходзіліся драўляныя пабудовы, клеці для захавання замкавых прыпасаў. Яшчэ яны выконвалі функцыю стайняў: там трымалі коней зам-

Тут падпісалі загад аб хрысціянізацыі паганскай Літвы

цавала: яго наогул планавалася зруйнаваць ушчэнт яшчэ... у XIX стагоддзі...

Каб абмыць цытадэль вакол, нам спатрэбілася нямала часу.

Класічны замак-кастэль, ён прадстаўляе сабой правільны чатырохвугольнік. Дзе ж мы бачылі нешта падобнае? Канечне! — У Крэве... Толькі там ад замка засталіся літаральна рэшткі сцен ды зруйнаваная вежа. У Лідскім замку, так як і ў крэўскім, дзве вулгавыя вежы па дыяганалі, кожная у тры ярусны-паверхі. Калі глядзець на іх знізу, здаецца, што яны чапляюць хмары. Так і праносыцца перад вачыма карціны: лье дождж, сьвішча вецер ці вые завіруха, а на вежы ходзіць вартаўнік у жалезных латах і нясе дзор, пільна ўглядаючыся ў непраглядную, змрочную цемру; не шкадуючы сябе, вартуе абшары нашай Радзімы...

Менавіта для гэтага і будаваліся высокія вежы, значна вышэйшыя за асноўныя сцены, у кожным замку. Замак пабудаваны па класічнай для таго часу тэхналогіі: выкарыстоўваліся як цагла, так і бутавыя камяні. Магчыма, менавіта таму будынак нам і падаўся такім велізарным і магутным. Па-першае, яго колер, бы ўтрымлівае грозьбу: бура-чырвоны; па-другое, сцены здалёк падобныя да скуры нейкага казаннага, вялізнага пераможнага дракона (уявіце сабе шурпатаць слаёў чырвонай цаглы, падобнай на луску, і круглыя бакі камянёў, якія нагадваюць касцяныя пласціны брані)! Акрамя таго замак пабудаваны на ўзвышэнні, нібыта для гордага агляду ўсіх навакольных абшараў.

сака, калі глядзець на іх вачыма варожка война, які, узброены толькі мячом ці сякерай, ды ненадзейнай лесвіцай, спрабуе залезці на сцяну. А калі да гэтай карціны яшчэ дадаць шыхты абаронцаў наверх, ды патокі кіпячай вады ці смалы, тады гэтыя метры — вельмі сур'ёзны бар'ер на шляху захопнікаў; не захочаш і тае вайны...

Верхні ярус сцен — ярус байніц, якія размешчаны адна ад другой прыкладна на тры метры. Гэтыя акенцы-байніцы вельмі вузкія, але, можна быць упэўненым, дастатковыя для таго, каб стралой ці каменнем патрапіць у ворага!

Не кожны сценабітны таран зруйнае сцяну: таўшчыня яе паўтара, а часам і ўсе два метры: толькі камень ды цагла.

Безумоўна, сваім выглядам Лідскі замак выклікае вельмі моцныя ўражання. Такія ж пачуцці выклікае і яго слаўнае мінулае.

З гэтым помнікам старажытнай архітэктуры звязана вельмі мала гістарычных падзей, але колькасць тут адразу ж перайшла ў якасць. Адна з самых значных падзей Вялікага Княства Літоўскага звязана менавіта з замкам у горадзе Ліда. Усе ведаюць, што ў 1385 годзе ў Крэўскім замку была падпісана знакамітая крэўская унія, па умовах якой паганская частка Літвы павінна была прыняць хрысціянства заходняга абраду.

А яшчэ праз тры гады пасля крэўскай уніі, у 1388 годзе, кароль польскі Ягайла менавіта ў Лідскім замку падпісаў свой загад аб хрысціянізацыі паганскай Літвы.

Гэтая падзея, цесна звязаная з Лідскім замкам, назаўжды засталася на старонках беларускай гісторыі.

кавага гарнізона, а сам гарнізон і кашталіян размяшчаліся ў вежах.

Адна з вежаў зараз даволі добра адрэстаўравана, другая яшчэ не. А наогул, рэстаўрацыя замка пачалася прыкладна... гадоў 25 таму. І што здзіўляе, рэстаўрацыя таго буйнога помніка архітэктуры праводзіцца не рэспубліканскімі сродкамі, а сродкамі мясцовага бюджэту Гарадзенскага аблвыканкама і намаганнямі мясцовых улад у Лідзе.

На жаль, усярэдзіну мы не патрапілі, нягледзячы на палкае жаданне і просьбы — там вядуцца рэстаўрацыйныя работы.

Здавалася б, стаяць 700-гадоваму замку яшчэ не адно стагоддзе, ды вось бяда: не так даўно частка замкавай сцяны абвалілася. Гэта здарэнне было... прадугледжана старшынёй Лідскага райвыканкама Андрэем Худыкам, які абавязаў камунальную службу горада ў самы кароткі тэрмін абнесці небяспечную зону мясцовага замка агароджай. І — як у ваду глядзеў...

Застаецца толькі пажадаць, каб гэты абвал, як рана на старажытным каменным целе, быў хутчэй адбудаваны, а за ім і ўвесь замак, які ператворыцца ў адзін з найпрыгажэйшых архітэктурных помнікаў Беларусі.

Мы ж, удохаць паглядзеўшы на сам палац, абышоўшы яго не адзін раз, абмеркавалі ды павохкалі і... пайшлі ў горад. Калі яшчэ надарыцца такая мажлівасць выехаць са сталіцы ў Ліду?

Мікалай АНІШЧАНКА,
Сяргей МУРАЎСКИ

МАЙСТЭРНЯ

Імя скульптара Валерыя Каласінскага добра вядомае ў творчым коле. Ён — удзельнік рэ-



З формай і з прасторай адначасова

публіканскіх і замежных выстаў, творы майстра знаходзяцца ў Гродне, Ляхавічах, Заслаўі і інш. Цікава, што гэтую прафесію творца абраў даволі позна, у 20-гадовым узросце. Калісьці знакамітая Надзя Лежэ прывезла з Луура выставу антычных злепак. Менавіта гэтая выстава пакінула незабыўныя ўражання ў Валерыя і неверагоднае жаданне рабіць нешта такое ж звышпрыгожае, якое па стылі і задумцы. І хіба мог ён тады падумаць, што пройдзе час і яму давядзецца пабачыць арыгіналы тых работ?

Валерыя Каласінскі плённа працуе і марыць пра тое, каб у ландшафт Мінска і другіх гарадоў "ўпісаць" свае творы.

— Я вучыўся ў Беларускай акадэміі мастацтваў на пачатку 90-х гадоў, а гэта быў час непадробнай цікаўнасці да нацыянальнай гісторыі. Разам з іншымі я адкрываў для сябе імёны вялікіх продкаў. А на трэцім курсе пачаў працаваць над воблікам караля Стэфана Баторыя, збіраў факталагічны матэрыял, шмат чытаў, думаў, выношваў. Аказалася, пры ім быў адкрыты першы ўніверсітэт у Вільні. Адзін час Стэфан Баторый жыў у Гродне, там прымаў замежных паслоў, ён жа зрабіў гэты горад прыгожым, квітнеючым. І пахаваны марыць быць тут; але праз паўтара года пасля ягонай смерці прах караля перавезлі ў Кракаў. Думаю, гродзенцам варта было б больш шанаваць гэтага чалавека, дух якога дагэтуль лунае над горадам.

— Мяркуючы па працах вас прыцягвае старадаўнасць, царкоўная тэматыка.

— Так, мяне заўжды цікавілі інтэр'еры ў старых храмах; з таго я сам прапанаваў некалькі работ для ўпрыгожвання. У Гродзенскай базіліцы з'явіўся мой твор — брон-

завая скульптура таму ж Стэфану Баторыю. А ў Бернардзінскім касцёле — Курьлівічу, гэта дастаткова вядомая гістарычная асоба.

— Вы працуеце ў творчых майстэрнях. Цікава: якія заказы паступаюць ці то ад дзяржаўных чыноўнікаў, ці то ад прыватных асоб...

— Кожная дзяржава зацікаўлена ў своеасаблівай рэк-

ламе сваіх папулярных дзеячаў, гэта спрыяе іміджу краіны. Шмат увагі надаецца прадстаўнікам сусветнай культуры, у тым ліку рускім і ўкраінскім класікам. Гэта выдатна, аднак хацелася б, каб больш было помнікаў і скульптур сваім, айчынным героям. Акрамя таго, у Мінску апошнім часам назіраецца выдатная тэндэнцыя: улады звярнулі ўвагу на ўпрыгожванне горада, уключаючы рознапланавыя скульптуры ў гарадскі асяродок. Менавіта яны: скульптуры дэкаратыўнага характару, на аніمالістычную тэму ды плюс фантазы — вось што радуе вока кожнага жыхара, кожнага госьця сталіцы.

У сувязі з гэтым хацелася б, каб адрадыліся традыцыя мецэнацтва, калі зможныя людзі выдзялялі сродкі на скульптуры для ўпрыгожвання мястэчак і гарадоў.

— Існуе думка, згодна з якой мастакі ўспрымаюць свет як бы на адной ці ў адной плоскасці. А ў вас павінна быць ўспрыманне аб'ёмнае, вы ж скульптар.

— Калі ўзяць манументальны жывапіс, дык там не можа прысутнічаць прастора; яна як бы "паб'е", "зламае" занятую творам плошчу. Таму менавіта плоскае адлюстраванне ўваходзіць у задачу мастака. А вось перспектыва ў таленавітых творах прагледжваецца заўжды. Што тычыцца скульптуры, дык яна сапраўды аб'ёмная. Гэта сведчанне таго, што майстар працуе і з прасторай, і з формай адначасова.



Вольга МЕЛНИКОВА

Нядаўна на філалагічным факультэце БДУ адбылася невялікая, але доўгачаканая падзея — прэзентацыя зборніка артыкулаў "Фалькларыстычныя даследаванні. Кантэкст. Тыпалогія. Сувязі."

ІМПРЭЗА

Беларускі фальклор — у Белым доме

Зацікаўленыя навучэнцы беларускай, рускай і славянскай спецыяльнасцей, а таксама нешматлікія госьці зручна размясціліся ў адной з аўдыторый факультэта. Сярод гасцей была і тэхнічны дырэктар прыватнага выдавецтва "Бэстпринт", што выпусціла зборнік, Святлана Жукава. Кіравалі ўсім кандыдат філалагічных навук Таццяна Марозава і старшы выкладчык (навуковы рэдактар зборніка) Вольга Прыемка. Першымі факультэт павіншавалі загадчык кафедры тэорыі літаратуры Вячаслаў Рагойша і намеснік дэкана па навуковай працы Павел Навойчык. Сваімі меркаваннямі пра выданне падзяліліся і студэнты.

Адна знаходлівая першакурсніца нават правяла экспрэс-апытанне, у выніку якога ўсе прысутныя падзяліліся на тых, хто... абавязкова трымаецца за гузік, спалохаўшыся чорнай коткі, і на менш прымхлівых. Ды і нічога здзіўнага: усе прамоўцы звярталі ўвагу на незвычайнасць гэтага навуковага зборніка. Па-першае, кніга змяшчае артыкулы як ужо сталых даследчыкаў, так і зусім "зялёных" навукоўцаў. Акрамя дактароў ды кандыдатаў, у спісе аўтараў — імёны студэнтаў, аспірантаў і магістрантаў. Па-другое, шматлікія паведамленні закранаюць новыя і незвычайныя для беларускай навукі пытанні. У змесце, напрыклад, можна ўбачыць наступныя тэмы: "Фальклор і магія", "Жартоўныя песні беларускага вяселля", "Тры псіхатыпы залётніка ў беларускіх песнях пра каханне і гендэр"... Нядзіўна, што ўдалую кніжачку ўжо заказалі для сваіх бібліятэк Белы дом (што ў Вашынгтоне) і Варшава, а таксама шэраг беларускіх навуковых устаноў.

Аліна КРУШЫНСКАЯ

Калектыў Беларускай дзяржаўнай філармоніі смуткуе з выпадку смерці Народнага артыста Рэспублікі Беларусь Аркадзія Маркавіча САЎЧАНКІ і выказвае глыбокае спачуванне родным і блізім нябожчыка.



Філатэлія — гэта калекцыяніраванне паштовых і іншых марак. Такое азначэнне дае тлумачальны слоўнік Ожагава. Паводле "БелСЭ", філатэлія ўяўляе сабой калекцыяніраванне і вывучэнне паштовых і іншых марак.

акупацыі немцамі маркі дапамагалі людзям выжыць. "Сярод немцаў былі філатэлісты, — прыгадвае Леў Коласаў. — Яны мянкі хлеб, крупы, цукар, іншыя прадукты харчавання на маркі. У гэты час у Лунінец, дзе я жыў, заставалася шмат калекцыянераў польскай нацыянальнасці. Так, адзін з іх прывёў аднойчы да нас немца, і ў абмен на маркі мы атрымалі прадукты харчавання". Менавіта ў гэты час, у канцы 40 — пачатку 50-х гадоў, Леў Леанідавіч сам пачаў збіраць маркі.

"Я выбраў сабе тэму — "Беларусіка". Гэта значыць, што яна аб'ядноўвае ўсе маркі пра Беларусь, — расказвае Леў Коласаў. — На жаль, у той час на Беларусі ніхто не збіраў маркі на гэту тэму. Я паставіў перад сабой задачу калекцыяніраваць маркі Савецкага Саюза, бо маркі пра Беларусь можна збіраць не

тай галерэі, і ў маленькім футарале насіць іх у кішэні...

Пасля вайны ў Савецкім Саюзе пачаў адроджацца філатэлістычны рух. У гэты час у краінах так званай народнай дэмакратыі (Польшчы, Венгрыі, Румыніі, Чэхаславакіі, Албаніі, Балгарыі) існаваў рух пад назвай "Студэнты ў барацьбе за мір". Кожны фестываль у гэтых краінах суправаджаўся паказам філатэлістычных калекцый як дзяржаўных, так і прыватных. Варта адзначыць, што ў 57 годзе ў Маскве пачаў сваю працу чарговы фестываль моладзі і студэнтаў свету. Савецкаму кіраўніцтву трэба было па традыцыі паказаць, што ў Савецкім Саюзе існуе філатэлістычны рух. Улада тых часоў вырашыла, што маркі адлюстроўваюць палітыку, ідэалогію, барацьбу за мір, разнастайныя дасягненні. Таму было вырашана аднавіць працу "Усесаюзнага аб'яднання філатэлістаў", што і было зроблена на пачатку 60-х гадоў. Адпаведная арганізацыя з'явілася на Беларусі. Яна называлася "Беларускае рэспубліканскае аддзяленне Усесаюзнага аб'яднання філатэлістаў". Аддзел культуры

ная, бо з яе дапамогай я магу паказаць адну з падзей гісторыі нашай краіны.

Што тычыцца мастацкага афармлення беларускіх марак, Леў Коласаў перакананы ў тым, што яно неаблагоднае. "Варта адзначыць, заходнія краіны выпускаюць маркі даўно, — падкрэсліў ён. — Яны маюць добрых мастакоў і выдатнае абсталяванне, фарбы, паперу. Таму яны вельмі добра аформлены, але гэта не сведчыць, што заходнія маркі найвыдатныя. Зараз у беларускай філатэлістыцы працуюць неаблагодныя мастакі, якія здольны даць некалькі балаў наперад многім нават замежным філатэлістам". Акрамя таго, Дом друку набывае добрае абсталяванне, фарбы для друкавання марак. З апошніх выданняў, выпушчаных Домам друку, Леў Леанідавіч з задавальненнем адзначае маркі, прысвечаныя Дню Перамогі, гарадской пастаўцы і г. д. А такія дасягненні для Беларусі маюць неверагоднае значэнне, улічваючы той факт, што наша краіна выпускае маркі толькі на працягу дзясці гадоў.

У ВНУ — новыя ўнутраныя правілы прыёму

Як вядома, нядаўна былі прынятыя папраўкі да агульных умоў прыёму ў навучальныя ўстановы; а вось зараз і самі навучальныя ўстановы змаглі вырашыць вызначыцца з формай правядзення іспытаў, тэрмінамі здачы і коштам за платную адукацыю.

Як лічыць рэктар Беларускага дзяржаўнага медыцынскага ўніверсітэта Павел Беспальчук, менавіта іхніх абітурыентаў чакаюць самыя вялікія новаўвядзенні. Ім прапаноўваюцца два варыянты паступлення: па сертыфікатам платнага цэнтралізаванага тэсціравання ці па выніках іспытаў у самой ВНУ. Дарэчы, іспыты пройдучы ў знаёмай навучэнцаў тэставай форме, аднак плаціць за іх не дзевяццаць, як у красавіку. Заманіць тэсціраванне пры ВНУ на сертыфікат ранейшы (калі там вышэйшы адзнакі) будзе нельга.

І яшчэ, у гэтым годзе жадаючыя стаць медыкамі з гарадскіх і вясковых школ будуць паступаць асобна, — для іх прадугледжаны асобны конкурс.

Што тычыцца галоўнай ВНУ рэспублікі — БДУ, дык студэнтамі гэтай прэстыжнай установы стануць 4 тысячы чалавек, 2 тысячы — на бюджэтнай аснове, 2 — на платнай форме навучання. Большы прыток чакаецца не на эканамічных і юрыдычных спецыяльнасцях, як гэта было ў апошнія гады, а на спецыяльнасцях, звязаных з камп'ютэрнымі і інфармацыйнымі тэхналогіямі. Таксама падвысілася цікаўнасць да біялогіі, хіміі і географіі, — што адзначаюць спецыялісты-выкладчыкі. Пра жаданне інтэграваць Беларусь у Еўропу сведчыць і высокі конкурс на факультэт міжнародных адносін; мяркуецца, што высокі конкурс захавецца і сёлета. Адзінае, што выклікае занепакоенасць у супрацоўнікаў БДУ, — зашмат пададуць заў да іх пераможцы вучнёўскіх алімпіяд, у тым ліку і міжнародных, і рэспубліканскіх, і ўнутрыуніверсітэцкіх. Аднак, калі нехта не трапіць на бюджэтнае навучанне, ён можа "купіць" веды і дыплом БДУ, заплаціўшы ад 650 да 1500 у.е. (праўда, не забудзьце пацікавіцца, у чым вымяраюцца сёлета у.е. — у доларах ці еўра, бо кошт розніцца ў бок павелічэння).

Іспыты ў выглядзе тэстаў не дзевяццаць здаваць абітурыентам Беларускага дзяржаўнага аграрнага тэхнічнага ўніверсітэта; тут пройдучы звычайныя пісьмовыя іспыты па матэматыцы і фізіцы. Звязана гэта з тым, што большасць абітурыентаў — выпускнікі сельскіх школ. Праўда, як адзначыў рэктар БДАТУ Мікалай Казароў, у тэставай форме будуць здаваць замежную мову на факультэце кіравання і прадрывальніцтва.

У Беларускай дзяржаўнай эканамічнай універсітэце сёлета з'явіцца аж 8 новых спецыяльнасцей: эканоміка прыродакарыстання, фінансы і кантроль у сферы мэтнай дзейнасці, міжнародны маркетынг і інш. І здаваць усе іспыты дзевяццаць ў выглядзе тэстаў. У Міжнародным недзяржаўным інстытуце сацыяльных адносін (у рускім варыянце ВНУ вядомая як МИТСО ці інстытут прафсаюзаў) з'явіўся новы рэктар Валерый Талкачоў; да гэтага ён быў прарэктарам БДПУ імя Танка. Іспыты ў інстытут пройдучы толькі ў выглядзе тэстаў. Аплата прымальная: ад 650 да 800 у.е. (танней не бывае, хіба што на завочнай форме навучання).

У астатніх ВНУ краіны тыя ж умовы паступлення: тэсты, конкурсы, хваляванні...

Цішка Гартны, Рузвельт, Фрунзе і Паўлаў збіралі... маркі

чэнне паштовых марак і іншых знакаў аплаты паштовай карэспандэнцыі; раней філатэліяй называлі таксама і калекцыяніраванне паштовых грашовых знакаў. А мой суразмоўца, калекцыянер Леў КОЛАСАЎ, старшыня Беларускага саюза філатэлістаў, лічыць, што філатэлія — гэта не толькі збіранне марак, але і вывучэнне гісторыі пошты. Яшчэ ў школе маркі далі яму веды па географіі і гісторыі. Але, як кажуць, пачнём з пачатку...

Першыя беларускія філатэлісты з'явіліся ў 1895 — 1898 гадах. Ужо ў канцы XIX стагоддзя ў Маскве, Санкт-Пецярбургу і Кіеве выдаваліся часопісы "Маркі", "Свет марак". Калі праглядзець іх, можна заўважыць такія аб'явы: "Калекцыянер з горада Гродна жадае абмяняцца...", ці "Філатэліст Георгіеўскі з горада Пінска жадае абмяняць сербскія маркі на аўстрыйскія..." і іншыя. Дарэчы, маркі збіраў Цішка Гартны, Рузвельт, Фрунзе і акадэмік Паўлаў. Менавіта апошні казаў аднойчы свайму ўрачу, што маркі аказваюць на яго лепшы ўплыў, чым бром. Гэта вельмі цікавы занятак, бо філатэлія ўжо тады пашырала кругагляд чалавека. Акрамя таго, сёння, як і раней, яна дае магчымасць чалавеку, седзячы за сталом, зазірнуць у любы куточак свету, у любую залу музея. Разам з тым філатэлія прадугледжвае і гутарку. Так, Леў Леанідавіч знаёмы і падтрымлівае сувязі са 150 калекцыянерамі-карэспандэнтамі. Ён перапісваецца з філатэлістамі, якія жылі ў такіх экзатычных краінах, як Інданезія, востраў Кука, Канада, ЗША, Нарвегія.

Пасля кастрычніка 1917 года філатэлія ў Савецкім Саюзе працягвала сваё развіццё. Аднак у 30-я гады яна была поўнасцю разгромлена як грамадская арганізацыя. Але, нягледзячы на гэта, людзі працягвалі збіраць маркі. Менавіта ў тыя часы існавала кантора, якая прадавала маркі ў магазінах. Гэта былі маленькія шэрыя пакецікі, якія складаліся з 9 — 12 марак, і каштавалі каля 20 капеек. Падчас

толькі ў нашай краіне, але і ў Польшчы, ЗША (напрыклад, партрэт Т. Касцюшкі), у Манакі, Францыі (маркі, прысвечаныя М. Шагалу).

Аднак у ягонай калекцыі ёсць маркі царскай Расіі, усіх тых урадаў, якія знаходзіліся на тэрыторыі Савецкага Саюза ў грамадзянскай вайну. Леў Леанідавіч збіраў маркі Польшчы, паколькі для яго гэта было сапраўды цікава, бо дадзеная краіна моцна звязана з Беларуссю. Між тым, калекцыянер прымаў удзел больш чым у 100 рэспубліканскіх, раённых, гарадскіх і міжнародных выставах. Так, на выставе ў Даніі ім была прадстаўлена праца пад назвай "Старыя пісьмы Беларусі" (гісторыя развіцця беларускай пошты, пачынаючы з 1640 па 1917 год). Акрамя таго, Леў Леанідавіч сабраў калекцыю паштовых матэрыялаў, якая называецца "Пошта савецкай Беларусі". Яна ахоплівае перыяд з 1917 па 1941 год. Варта адзначыць, што пасля вайны з'явіліся такія тэмы, як космас, флора — фаўна, Чырвоны Крыж, авіяцыя, архітэктура, радыё, птушкі і гэтак далей. Дарэчы, існуе такая тэма, як "Луўр на сталі". Іншымі словамі, можна сабраць усе карціны Луўра на марках розных краін і расклаці іх на сталі. Або — "Эрмітаж у кішэні", гэта значыць, што можна сабраць маркі, прысвечаныя карцінам, якія знаходзяцца ў гэ-

Мінгарвыканкама нават выдзеліў памяшканне. З цягам часу гэта грамадская арганізацыя набрала сілу, і ў 60 — 80-я гады на Беларусі было каля... 30 тысяч філатэлістаў. Акрамя таго, у кожнай вобласці, раённым цэнтры было сваё аддзяленне, у школах існавалі гурткі юных філатэлістаў.

Пасля распаду Савецкага Саюза ў кожнай былой рэспубліцы арганізаваўся свой Саюз філатэлістаў. Так, Расія, Украіна, Латвія, Літва, Эстонія і па сённяшні дзень выдаюць часопісы, газеты на тэму філатэліі, займаюцца даследаваннем пошты. На вялікі жаль, філатэлістычны рух на Беларусі перажывае цяжкасці. Рэзка скарацілася колькасць членаў Беларускага саюза філатэлістаў. Так, зараз у Брэсце застаецца толькі два філатэлісты, у Магілёве — тры, у Мінску — трыццаць сем.

Леў Леанідавіч лічыць, што паказаць усю гісторыю любой краіны маркамі адной дзяржавы немагчыма. "Я стварыў тэматычную калекцыю "Старонкі гісторыі Беларусі" і перакананы ў тым, што паказаць адлюстраванне гісторыю можна толькі фрагментарна, паколькі немагчыма знайсці маркі на кожную асобную тэму. Патрэбны маркі розных краін, — лічыць калекцыянер. — Так, напрыклад, у Францыі выдадзена паштовая марка, прысвечаная авіяскадарылі "Нармандыя — Нёман". І яна, безумоўна, для мяне знач-



Светлыя ўспаміны, або Пра тое, што нагадаў фотаздымак

У ліпені 1980 года ў Юрмале на адпачынку сярод "беларускай калоніі" апынуліся з сем'ямі і мяг. Станіслаў Шушкевіч, Вячаслаў Адамчык і я. Удзень былі самі па сабе, а ўвечар сустрэліся, прагульваліся ўздоўж заліва, дыхалі марскім паветрам, крокачы па толькі што абмытым хвалю, адшліфаваным і тугім пяску, размаўлялі — найпершыя, старэйшыя, а я найчасцей уважліва і ўдзячна слухаў: тут яны былі па-харошаму адкрытыя, гаварылі пра такія рэчы, пра што тады, яшчэ да перабудовы, не заўсёды падавалі голас не толькі ў рэдакцыйных кабінетах, Саюзе пісьменнікаў, але і на вуліцы. З таго часу пачалася дружба сем'ямі з Шушкевічамі, умацавалася з Адамчыкамі.

СТАНІСЛАЎ ПЯТРОВІЧ, або СТАХ

Гэта — Шушкевіч.

У 1973 годзе, яшчэ не маючы кніжкі і не будучы сябрам Саюза пісьменнікаў, я меў вялікае шчасце па выбары Івана Пташнікава і Барыса Сачанка трапіць малодшым супрацоўнікам аддзела прозы часопіса "Польмя" і пачаў штотдзень бачыць жывымі класікаў і паўкласікаў, маладых. У "Польмя" працаваў да лютага 1979-га; самага блізкага суседа, часопіс "Беларусь", абмінаў, але вельмі любіў зазіраць у крыху далейшы "ЛіМ", у бібліятэку да начытанага і зычлівага Паўлюкоўскага і ў аддзел крытыкі, дзе бушавалі словы і пярком кампанейскі аднагодка Аляксандр Марціновіч. Вось там, у Аляксандра, і пазнаёміўся са Станіславам Шушкевічам — яшчэ маладзавым, каржакаватым, з адмысловымі, выразнымі і выпуклымі вачыма, зусім безвалосым, нібыта спрэж выгаленым на велікаватай галаве, са своеасаблівай, працяжнай і быццам удкладняючай манерай гаворкі. Аляксандра з ім, як здалося, гутарыць вельмі ж смела і вольна, з жартамі, на што Шушкевіч рэагуе жвава, весела, а калі хоча ўстаўці сваё слова, дык быццам прасіць: "Паслухайце..." Ён — знаны паэт, найбольш дзіцячы, аўтар кнігі апавяданняў пра Марата Казея, успамінаў "Вяртанне ў маладосць", якія я чытаў з ахвотай і цікавасцю, каб адчуць атмасферу 30-х гадоў, даведацца невядомае пра тагачасных маладых пісьменнікаў. Часам праводзіць Станіслава Пятровіча да СП ці да аўтобуса на прыпынку, распытваў у яго пра Цішку Гартнага, Кузьму Чорнага, Міхаса Зарэцкага і іншых, каго ён, тады яшчэ малады, ведаў да 1936-га, калі яго зняволілі і вывезлі з Беларусі. Ён захоплены гаварыць пра вялікі здольнасці вялікай плекды тагачасных маладых пісьменнікаў, у большасці бязлітасна загубленых у сталінскіх лагерах, але, адчувалася, пра свае лагерныя адысеі 1936—1956 гадоў расказваў асцярожна. Як-нік тады, пры Брэжневе, паціху калі не рэабілітавалі Сталіна, то замоўчалі ягоныя злачынствы, а антыгулагаўскія творы пасля А. Салжаніцына проста перасталі друкавацца, а ўрыўкі ў творах пра рэпрэсіі ці скарачалі, ці зусім выкрэслівалі: нашошта варушыць тое, што партыя пераадолела, пайшла далей ленынскім курсам! Тады, у 1970-я, трапіўшы ў Дом творчасці пісьменнікаў у Каралішчавічах, я значна больш пачуў пра "трыццатую сем'ю" на вячэрніх прагулянках па сцяжынах між яловага лесу ад Сяргея Грахоўскага. Мала сказаць "больш" — быў уражаны, агаломшаны: няўжо арыштоўвалі не толькі за маленечкую віну, за неасцярожнае слова,



але і за тое, што хтосьці мог пра нешта не так, не ў духу афіцыйнага палітычнага курсу, антысавецкае, учыніць? Няўжо быў нейкі загадзя складзены план, графік, каго, калі і колькі арыштаваць? Няўжо так глуміліся ў турме на допытах, на перасыпках, у лагерах? Няўжо столькі (мільёны!) знішчылі маладога, адукаванага, працаздольнага людзю? Не ўкладвалася ў галаву (ды і цяпер не ўцямаю): на што і дзеля чаго было тое павальнае знішчэнне, фактычны генацыд над сваім народам, якому ўжо тады, да вайны, падраўналі генафонд? Уразіла і іншае: ну, Сталін парушаў самую справядлівую ў свеце Канстытуцыю, партыйны кодэкс і Статут, чалавечыя нормы, а народ, партыя? Хай сабе народу, асабліва цёмнаму, задурманілі свядомасць, прывучылі яго задавальняцца маленечкім і абагаўляць правадыра за невялічкую аблегку, а шмат мільёнаў ленынцаў, сярод якіх было шмат разумных і адукаваных, сумленных? Чаму яны такое дазволілі аднаму чалавеку? Пры роздуме пачала крадавацца крамоўная думка: ці не значынная і ўся партыя першапачаткова, яшчэ ад Лёніна? Не, як і іншыя, адганяў такую "мыслью", Лёнін — святыня, каб ён жыў больш, то такіх жахаў не было б. Такі погляд умацоўвалі і расказчыкі-ахвяры — адпаведна, "партыя, новы ленынскі стыль і рух наперад, да перамогі камунізму" былі не толькі па-за крытыкай, але і па-за грэшнымі думкамі (нават тады ў ананімнай пазме "Лысая гара").

У 80-я ў Юрмале, у пісьменніцкім доме творчасці ў Дубултах, мы з Шушкевічам былі неаднойчы: яго жонка Кацярына Аляксееўна з унукам Сяргеем больш часу праводзіла з маімі жонкай і дзецьмі, у іх былі свае жаночыя, бабульчыны і матчыны размовы, клопаты, а я "здзіўленай вячэрняй маціёны" са Станіславам Пятровічам. Бывала, мы, дарослыя, у іх ці ў нас калі-нікала сядзелі са шклянкамі добрага віна, дык гутаркі становіліся яшчэ больш шчырымі. Адпаведна, цяпер я больш уведаў пра Шушкевічаву лагерную адысею, пра яе ён не мог не расказаць як пра свае вялікія пакуты і боль (распалася ж першая сям'я, сын-першынец рос без яго) не толькі на працягу тых страшных 20 гадоў, пра страчаную ў іх маладосць, у тым ліку і творчую — не кожны пісьменнік выпрывае як чалавек і як творца, калі на дзесяцігоддзі пазбавіць яго роднай мовы, радзімы, магчымасці ўзяць у рукі пяро, змусіць застыць у развіцці, адстаць ад тых, каму пашанцавала застацца на волі і тварыць хоць напаяўсілы, напаяўпраўдзе.

З мноства Шушкевічавых лагерных быліяў вось толькі адна з тысяч-

ных з яго тагачаснага жыцця-побыту: неўзабаве пасля вайны такіх, як ён, ацалелых, вярнулі на радзіму, да мірнага жыцця, да сем'яў, дзе некаторыя іх ужо і не чакалі, да працы, але пасля перадумалі, мабыць, на фоне ўзнёсласці партызан і франтавікоў ад Перамогі, расказаў пра жахі фашызму збаяліся іхняй праўды пра сапраўдную савецкую рэчаіснасць, пра яшчэ адну дзяржаву за дротам, дык іх зноў без ніякай віны пад канец 1940-х вырвалі з шэрагаў шчаслівых савецкіх грамадзян і навечна саслалі далей ад родных мясцін, якім яны, бачыце, былі непатрэбныя, лішня і якія ўсё ўспрынялі як належнае, працавалі, аднаўляліся, галелі, але спявалі і дзякавалі Сталіну, партыі "за шчаслівае жыццё". І яны, сасланыя, мусілі дзякаваць, а пры вызваленні — нават пасля смерці "бацькі ўсіх народаў" і пасля яго выкрыцця — давалі распіску наконт таго, што будучы трымаць свой рот на замку, не расказваць пра свае прыніжэнні, гвалт і здзекі над сабой сістэмы, "самага перадавога ў свеце ладу". Гэта — не яшчэ адзін глум, не новая пагроза заводу пеклавай машыны-мясарубкі? І пагэтам многія нашы рэпрэсаваныя пісьменнікі, дзелячы навуку да перабудовы як след не напісалі пра гулагаўскае пекла. Прыклад жанчыны Ларысы Геніюш тут унікальны, яна сказала сваё абвінавачанне слова яшчэ пры жыцці і за сябе, і за іншых.

Пасля высількі Шушкевіч пачаў працаваць у геалагічных партыях і экспедыцыях Сібіры, нейкі час быў бухгалтарам ці займаў высокую пасаду ў гэтай канторы, меў справу з вялікімі грашыма. Аднойчы здарэнне сам вёз на санях іх поўны мех; сібірскія зіма і холад, даўжэзныя дарогі-шляхі, глыток спірту, каб сагрэцца, настальгія па радзіме, то — родныя, мілыя сэрцу песні (спяваў ён, як і Янка Брыль, Ніл Гілевіч, Яўгенія Янішчыц, Уладзімір Някляеў і іншыя, бліскуча). Фурман-ахоўнік раз-пораз азіраўся са здзіўленнем і ўражанасцю, а пазней, перад лагпунктам, адчаўся: "Ну, паря, мне канец! Прощай!" — Пачему?" — "Я імел задаўне цябе ўб'ць і сбежць з деньгамі. Но ты так прекрасно пел на своем родном языке, что у меня не поднялась на тебя рука". І, мабыць, за песні цудоўнага таксама, хоць за шчырасць, дабыню яшчэ больш, яго, ссыльнага Станіслава Пятровіча, пакахала там на шмат маладзейшая прыгожая руская дзіўчына Кацярына, стала яго вернай жонкай, маці чацвярых дзяцей, выдатнай гаспадыняй (многія яе кухарскія сакрэты мая жонка выкарастоўвае і цяпер, і сёлета на нашай дачнай паласе рос гатунак бульбы, падораны нам ёю неза-

доўга перад яе смерцю — зайшла пасля цяжкай аперацыі і дала вядзёрца сінявата-чырвоных бульбін). Калі пасля перабудовы я пісаў трыліх апавяданняў "Іста", "Клава", "Аглая", дзе ў аснове быў апасродкавана асэнсаваны лёс іншага пакутніка Аляксандра Пальчэўскага, то нейкія сцэны, дэталі я запавычыў і з расказаў Шушкевіча ды Грахоўскага (яшчэ тады жывы, Сяргей Іванавіч, згадзіўся перад надрукаваннем прачытаць мой твор, вельмі расчуліся, асабліва з-за цяжкай гісторыі Аляксандра Пальчэўскага з сынамі ад першай жонкі, падказаў пэўныя, дакументальныя дэталі, хоць сам пісаў свае гулагаўскія апавесці і справядліва спадзяваўся на іхні поспех). Ніць з Шушкевічамі не абарвалася, цяпер мы маем добрыя адносіны з іхняй дачкой Галяй, з яе мужам Васілём — сёлета на нашай дачнай градзе першыя ягады далі іхня трускаўкі, а ў іх на гародзе бярэцца ў рост наша чарэшняя з Коласавага саду.

Станіслаў Пятровіч, не сакрэт, часамі быў крыху і ўзбуджаны, бурклівы на нашых пісьменніцкіх сходках. І мы, нашмат маладзейшыя, бывала, не стрымлівалі ўсмешкі, калі той часта падымаўся на сцэну і "змагаўся", як здавалася, па дробязі ці калі пачынаў: "Хоць тэма гэтая сходу такая, але я хачу сказаць пра Лойку..." Алегу Антонавічу даставалася за тое, што ён у адным са сваіх артыкулаў даў яму нейкія заўвагі па новых вершах, г. зн. малодшы, як след не ўшанаваў старэйшага. Ці як ён, Шушкевіч, глыбока маркоціўся, што яму да аднаго з юбіляў "не далі ордэна". За гэта і іншае ў нашым пісьменніцкім асяроддзі з гумарам называлі яго Стахам. "Стах выступіў і сказаў..." Дык вось, безумоўна, цяпер, па часе, зразумела: не ўсе ведалі яго проста па-чалавечы: тыя ж ордэн ці медаль для яго, скажам, у ягоныя 60 гадоў, былі не проста гонарам і ўцехаў, нейкім іміджам, як цяпер кажучы, а канкрэтным прызнаннем як грамадзяніна і пісьменніка (здаецца, яго рэабілітавалі толькі ў 1975-м, у 63 гады. Значыць, аж да гэтай часу з 1936-га, амаль 40 (!) гадоў, ён несправядліва, з-за нечай чэрствасці працягваў пакутаваць, быць пад гнётам недаверу і нейкай уяўнай "ненадзейнасці"). Гэтыя і іншыя прыклады паказваюць: перш чым пацяшацца з любога чалавека, нават, здаецца, з яго відавочнай слабасці, трэба яго паслухаць, зразумець і ацерагацца раніць. А нанесці рану можна не толькі гняўлівым альбо абразлівым словам, але нават і рыхдай ухмылкаю ці, як кажа Лёня Дайнека, "здзецькам".

Станіслава Шушкевіча не стала на першы дзень новага, знамянальнага 1991 года — ужо новай эпохі: пазней крыху, у жніўні, падзе сістэма, а затым і партыя, якія ў новых умовах, без загаднай ідэалогіі і грубай сілы, "опирающейся на карающий меч революции", аказаліся не зусім жалезабетонныя, бо ў іхніх канструкцыях замест моцнага цэменту было зашмат пяску, што пры першым жа сур'ёзным удары і пасыпаўся. Нават і за тое, што ў яго, ахвяры сістэмы, так і не папрасілі б выбачэння. Ды такія, як ён, можна, не дасягнуўшы ў літаратуры вялікіх вышынь, тым не менш паказалі нам іншае вялікае: бывае пачалавечаму горасна і бяодтна, нават невяносна, можам пад цяжарам чэрствасці і жорсткасці апусціць галаву, пасці духам, але годнасці сваёй не траць! Яна падыме і цябе, і іншых! Асабіста для мяне яны, Станіслаў Пятровіч і Кацярына Аляксееўна, уяўляюцца людзьмі вольнага высокага гарту.

Генрых ДАЛІДОВІЧ
(Працяг у наступных нумарах)



Выходзіць з 1932 года
У 1982 годзе
ўзнагароджаны ордэнам
Дружбы народаў

ГАЛОУНЫ
РЭДАКТАР

Анатоль
КАЗЛОЎ

Рэдакцыйная рада:

Святлана
БЕРАСЦЕНЬ,

Леанід
ГАЛУБОВІЧ,

Наталля ДЗЯНІСАВА,

Віктар КАВАЛЁЎ,

Вольга КУРТАНІЧ,

Віктар ПАТАПЕНКА —
намеснік
галоўнага рэдактара



АДРАС РЭДАКЦЫІ:
220005, Мінск,
вул. Захарова, 19

ТЭЛЕФОНЫ:

галоўны
рэдактар — 284-66-73
намеснік галоўнага
рэдактара — 284-66-73

АДДЗЕЛЫ:

публіцыстыкі — 284-79-65
пісьмаў і грамадскай
прозы — 284-81-53
паэзіі, літаратурнага жыцця,
крытыкі
і бібліяграфіі — 284-44-04
прозы — 284-66-73
музыкі, тэатра, кіно
і выяўленчага
мастацтва — 284-81-53
бухгалтарыя — 284-66-72
Тэл./факс — 284-66-73

Электронны адрас:
e-mail: mins@lim.by

Адрас у Інтэрнеце —
www.lim.by

Пры перадруку просьба
спасылацца на "ЛіМ".
Рукапісы рэдакцыя
не вяртае і не рэзэнзуе.
Паэзія рэдакцыя
можа не супадаць
з меркаваннямі
і думкамі аўтараў
публікацыі.
Набор і верстка
камп'ютэрнага цэнтра
РВУ "Літаратура і Мастацтва"

Выходзіць раз на тыдзень
па пятніцах

Друкарня Рэспубліканскага
унітарнага прадпрыемства
"Выдавецтва
"Беларускі Дом друку"
г. Мінск,
пр. Ф. Скарыны, 79

Індэкс 63856 Наклад 2386
Умоўна друк. арк. 3,72
Нумар падпісаны ў друк
14.07.2004 у 11.00

Міністэрства інфармацыі
Рэспублікі Беларусь
Выдавец:
Рэдакцыяна-выдавецкая
ўстанова
"Літаратура і Мастацтва"

Рэгістрацыйнае
пасведчанне № 715
Заказ — 1047

Д 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12
М 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12